

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• III. évfolyam • 2011 • 2. szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Brauch Magda: A Székely Útkereső levelezésének felbecsülhetetlen értékű dokumentumai	3
Bertha Zoltán: „...meggyötörtén is gyönyörű”. Kányádi Sándor világa	10
Nagy Pál: Halhatatlan	21

IRODALOMTÖRTÉNET

Pomogáts Béla: Útkereső irodalomtudomány II.	23
---	----

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében V.	46
--	----

125 ÉVE SZÜLETETT TÓTH ÁRPÁD

Tóth Árpád: Körúti hajnal	62
Málnási Ferenc: „A Végtelen Fény milliomm karátja...”	63

SORS ÉS PÁLYA

„Félek a szótól” (Brauch Magda beszélgetése Böszörményi Zoltánnal)	66
--	----

MÚZSA ÉS LANT

Jancsik Pál versei	76
Csire Gabriella: Mondák és históriák	85
Elekes Ferenc versei	92
Bölöni Domokos: Csillagfogó	99
Csávossy György: Erdélyi ima	104
Beke Sándor versei	105
Böszörményi Zoltán versei	111
Nagy Attila verse	117
P. Buzogány Árpád versei	118
Bencze Mihály verse	120
P. Buzogány Árpád: Hölgválasz	121
Fülöp Kálmán versei	123
Böszörményi Zoltán prózája	125

Eszteró István: Újszülött unokáknak	131
Hadnagy József versei	133
Elekes Ferenc prózája	135
Ráduly János: Haikuk	140
Mészely József versei	141
Nagy József Levente versei	143
Ötvös József: Jóska, a falu bolondja	144
Csatáné Bartha Irénke verse	147
Zsidó Ferenc: Laska Lajos hétköznapi kalandjai	149
Székely-Benczédi Endre verse	151
ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK	
Erdélyi történelmi népballadák II.	152
ZENEI VILÁG	
Barabás István: Magyar zene román lexikonban	161
KÖNYVEINK VILÁGA	
Málnási Ferenc: Nagy Pál: Betűvetés mezején	167
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK	
László László: Történeti mondák	171
Ráduly János gyermekversei	178
Csire Gabriella: Tündér Ibolya	181
Mészely József: Szülőföldön barangoló I.	192
Beke Sándor: Szépséges kislakók	197

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

- ◆ Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆
- ◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆
- ◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆
- ◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆
- ◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆
- ◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆
- ◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆
- ◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆
- ◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆
- ◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen ◆
- ◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 15 EUR ◆
- ◆ Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban ◆
- ◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆
- ◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆

◆ ISSN 2066 — 8929 ◆

Brauch Magda

A Székely Útkereső levelezésének
felbecsülhetetlen értékű dokumentumai

Egy évtizeddel ezelőtt — 1990 és 1999 között — kereste és szolgálta az erdélyi magyarság és azon belül elsősorban a székelység megmaradásának útját a *Székely Utkereső* című irodalmi és művelődési folyóirat. Amikor 1990 áprilisában Székelyudvarhelyen útjára indította, Beke Sándor, a folyóirat alapító főszerkesztője azt a fő célt tűzte ki, hogy a lap mutassa be a székely közéletet, és feloldva az embertelen kisebbségi sors bilincseit, tárja fel a székely közművelődés, kultúra, történelem és szépirodalom értékeit, ha lehetséges, a tágabb értelemben vett erdélyi, sőt, az anyaországi vagy annak határain túl élő magyarok számára is. Ez a törekvés teljes sikerrel járt, olyannyira, hogy a folyóirat hamarosan túllépett a „székely-centrikusságon”, és közlési lehetőséget teremtett a klasszikus és ismert vagy éppen pályakezdő tehetséges szerzők írásainak közlésére is.

Kedves Beresándor!

Itt tudom a kelet cséret; ma délután
5-e van, tehát idejében hirtelre
hozzam a kő.
Kérem házon áthalon keresztül kelet
feljebb a nagy utca felől a csúcsra,
amelyen keresztül a kelet felé.
Soh nem volt a kelet felé.
Köszönök és üdvözlök,
minden kedvvel
Erdély

1890. ápr. 5.

Egyed Ákos levele (1990. április 5.)

Jólétos Beke Sándor!
 Itt küldtem a két posztalékot, ha túl hamar lenne egy kislányhoz. Kérem,
 írja meg, ha megkérte. Kérdezem küldtem a 2 székelybe való alékot is.
 Jó emlékenem, hogy Magunk köztük tudunk helyről. Esetleg bírni fel hozza meg-
 írta, hogy ezt is megbeszéljük.
 Üdvözléssel:
 Nagy Olga
 Kolozsvár, 1990. május 21-én

Nagy Olga levele (1990. május 21.)

Ezt a tényt semmi sem bizonyíthatja nyilvánvalóbban, mint az a kétkötetnyi
 gazdag, eredeti dokumentumgyűjtemény, mely a közelmúltban látott napvilágot.
 A 2010-es év végén jelent meg *A Székely Útkereső levelesládája 1990–2000* (Közzé-
 teszi Beke Sándor), valamint 2011 januárjában *Beke Sándor: A Székely Útkereső*
levelezés és dokumentumok tükrében (mindkettő a szintén Székelyudvarhelyen műkö-
 dő Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában).

Kedves Szerkesztő!
 Kellemesen tudom a kéziratot. Jármból, milyen te-
 kintve én meheren tudom megírni jó-e? megfekt-e?
 Zinseverre, ha megkértem vele az, nem illik bele a
 kötetbe kérem népen összehidni!
 Sok sikert, eredményes, jó munkálkodást kívánok
 és szeretettel üdvözlök a Szerkesztőjét
 Imreh István
 Kolozs, 1990. júl. 1.

Imreh István levele (1990. július 1.)

E két kötetnek szinte fölbecsülhetetlen sajtótörténeti értéke van, és elképzelhetetlenül sok, aprólékos, türelmet igénylő munkát feltételezett a szerző részéről. Munkát, melynek eredményét manapság, a televízió, a internet, a könnyen emészthető kommersz irodalom világában csak nagyon kevesen tudják értékelni. Ezt Beke Sándor is tudja (tudnia kell), de úgy érezte: ma, amikor az elektromos posta és a telefon közvetíti az üzeneteket, meg- vagy inkább át kell mentenie azokat a — nem is olyan régen, csak két, másfél évtizede — kézzel vagy írógéppel

Kv. 90. XII. 18-án

Kedves Beke Sándor,

ma IX. 24-én kelt, de
 hozzám csak december elején érkezett
 felekező levele, csak most tudok válasz-
 olni, miután a Romániai Magyar So-
 dalmi Lelkészség II. Köztudósági Köze-
 gelését - végig - befejeztem.

A meghívást együttmű-
 ködéssel örömmel fogadom, amint is írtad,
 onnantól az elküldött Székely Útkereső-
 dalny (a júl-aug.-i szám) Románországon
 és történelmi szélességével megismerhető-
 részemel.

A kelt írást azokban az
 1991. január közepén tudom elküldeni:
 3 szíves oldalnyi végjellemben.

Szeretettel köszönti
 Balogh Edgár

Balogh Edgár levele (1990. december 18.)

írt levél-dokumentumokat, melyeknek birtokában van, mert gondosan megőrizte valamennyit, és úgy érzi, hogy ezek „az üzleti világ csalafintaságaitól mentes” igazi emberi érzelmeket, eredeti és őszinte gondolatokat közvetítenek.

Meg kell örökítenie e leveleket, elsősorban ezekért a gondolatokért, de azért is, mert nem „akárik” írták alá őket, hanem a magyar értelmiség színe-java, akiknek nevét, foglalkozását, tevékenységét és a levelek keltezésének helyét a szerző az Előszóban felsorolja, így a leveleskönyv bepillantást enged a levélírók

HITEL

szerkesztősége

HITEL

szerkesztőség

1107 Budapest, Széllás u. 21.

Postacím: 1475 Budapest, Pf. 194.

Telefon: 147-1590

Budapest, 1991. júl. 31.

Péteri halálának
napján

Kedves Beke Sándor!

Halálam kimondom a fűfű
 átkereső alkalmát szíven. Eljött
 ha Te a Rádió tródein
 Országos is. TV - is is.
 Böbrentei Kört megígért, hogy
 küld raktat, is egy bemutatást
 is. A 1990 /1-2-es nia hal-
 lal, szíven, sokáig. Szabóval!
 A len szíven alkalm szíven,
 akkor szíven küldöm, szíven
 küldöm küldöm küldöm is.
 Küldöm Te szíven - raktat.

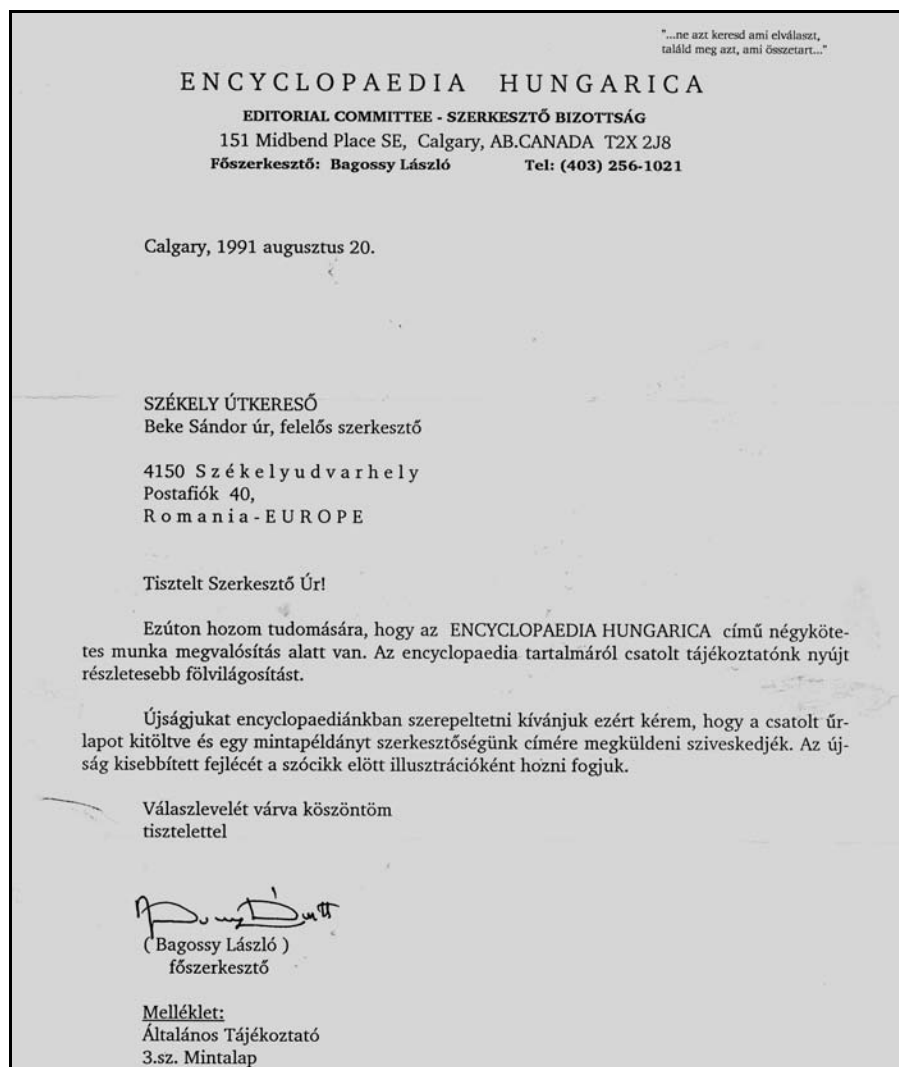
Bükközzel küldöm.

Nagy Gáspár

Nagy Gáspár levele (1991. július 31.)

szakmai sikereibe vagy éppen nehézségeibe, valamint a *Székely Útkereső* folyóirat és az ezzel párhuzamosan működő Erdélyi Gondolat Könyvkiadó eredményeinek, sikereinek elismerését nyugtázó értékes véleményekbe, melyek további tevékenységre ösztönözték a munkatársakat.

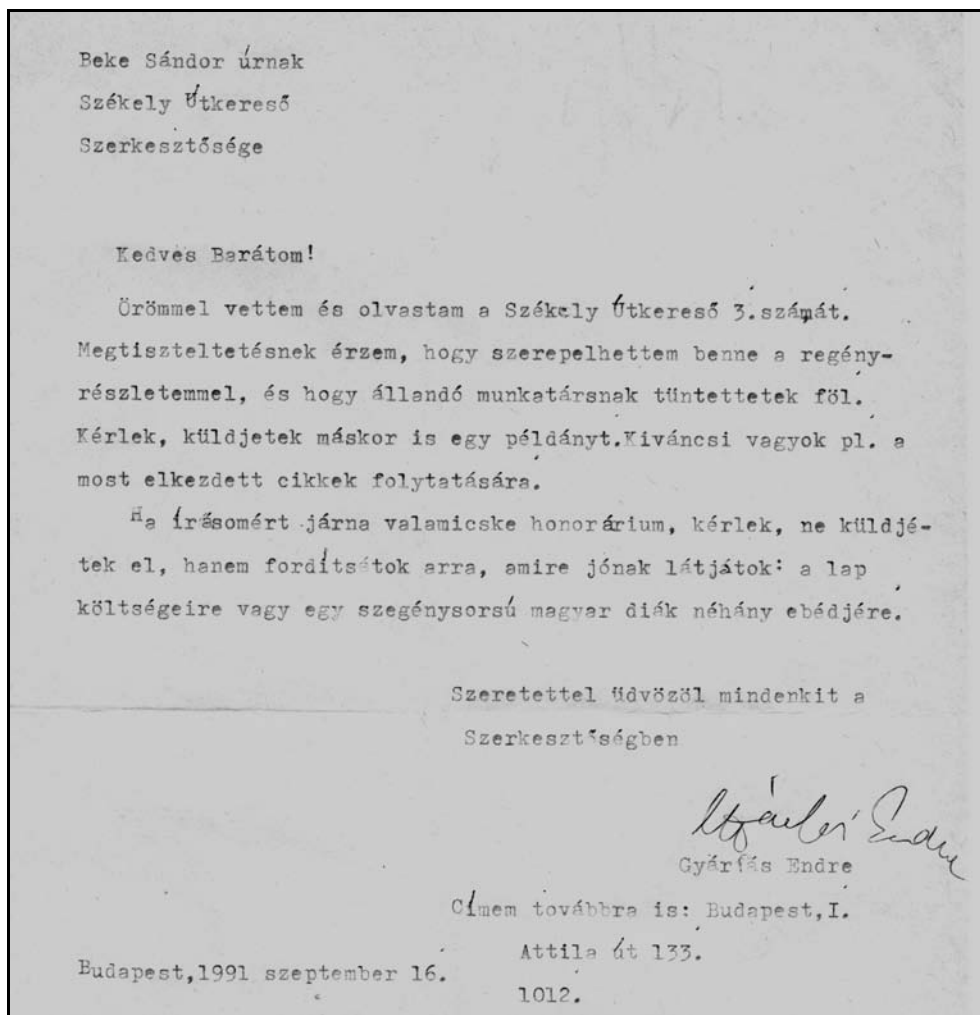
A *Székely Útkereső levelesládája 1990–2000* című kötet, az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó kétszázötvenedik kötete, 383, általában rövid, lényegre törő levelet tartalmaz,

Bagossy László levele (1991. augusztus 20.)

melyek túlnyomó részt Beke Sándor főszerkesztőhöz vagy a szerkesztőséghez szól. A levelek szövegének közlését a kötetben szereplő levélírók és címzettek neve és lakhelyének felsorolása és rövidítések jegyzéke követi, majd a *Jegyzetek a levelekhez* című értékes melléklet. A kötetet a levelek mutatója, névmutató és a felhasznált irodalom közlése teszi teljessé és tökéletessé.

A 2011 januárjában megjelent kötet — *Beke Sándor: A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében* — mintegy kiegészíti az előzőt, a „levelesládát”, bár ennél többre is vállalkozik: „... azt szeretném az erdélyi magyar sajtótörténet asztalára tenni, amit a tíz évfolyamig — 1990 és 1999 között — napvilágot látott Székely Útkeresőről megörökítettünk: a Székely Útkereső munkatársainak intenzív munkájáról, s magáról a szerkesztői-munkatársi kapcsolattartásról, a terjesztésről,

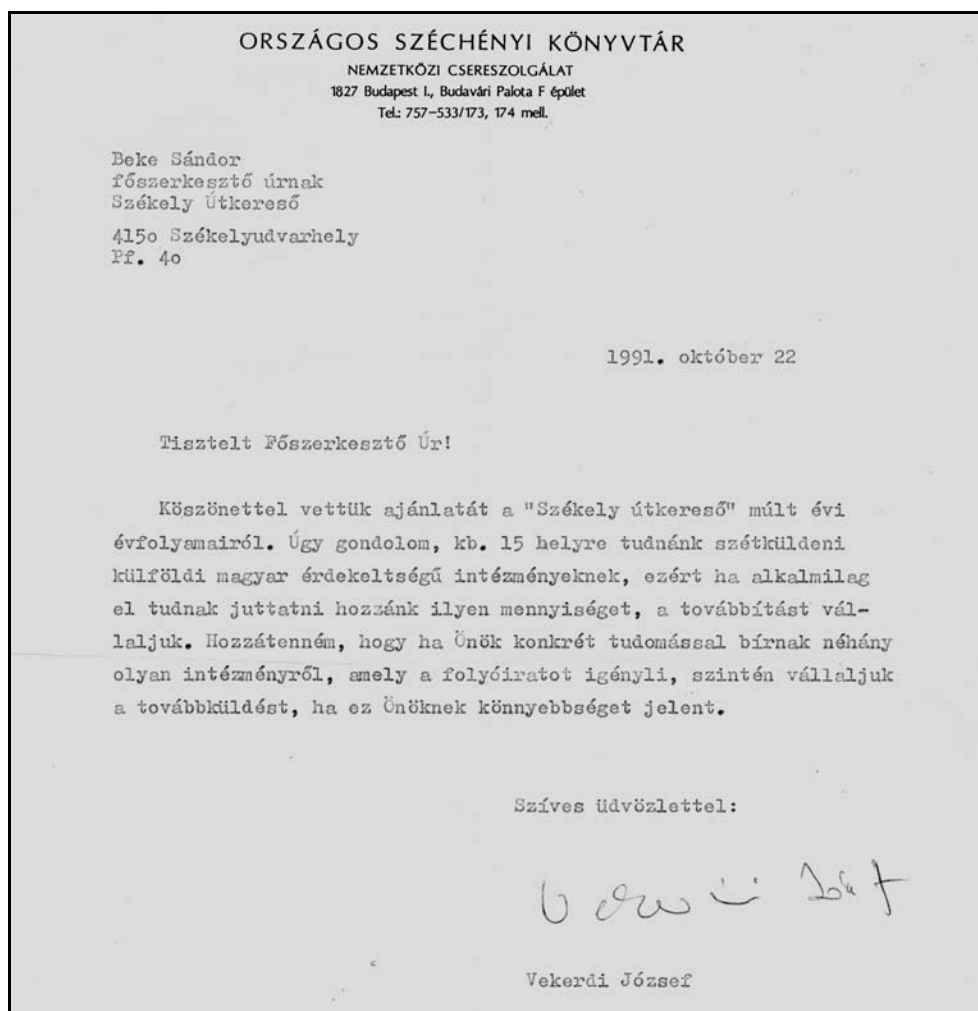

Gyárfás Endre levele (1991. szeptember 16.)

de főleg a folyóirat terjesztőiről és a kiadvány értékeléséről” — mutat rá e kötetbe foglalt dokumentum-értékű írások tartalmára, jelentőségére Beke Sándor, akit — valomása szerint — még mindig visszahívja a lelke e 10 éven át nagy szeretettel és odaadással szerkesztett folyóirathoz.

A továbbiakban a kötet bepillantást enged a *Székely Útkereső* kulisszatitkaiba: a terjesztéssel kapcsolatos gondokba, emlékekbe, a külső munkatársak tevékeny-

ségébe, a magánterjesztők munkájába, a munkatársaknak és olvasóknak a folyóirat-ról alkotott egyéni véleményeibe. Az írásokat a *Székely Útkereső* repertórium a követi, sorrendi mutató és szerző szerint, majd a közreadott anyagok (ábrák, metszetek, fotók, grafikák, rajzok stb.) tekintetében, illetve a Székely Útkereső Kiadványok könyvészeti leírása, bibliográfiája következik. (Ez a kiadványsorozat 1999-ig a folyóirat mellékleteként, majd a jogutódjaként szerepel.)

Vekerdi József levele (1991. október 22.)

A kötetet a jegyzetek, a rövidítések jegyzéke és a felhasznált irodalom felsorolása zárja, de nem fejezi be, mert — az olvasónak szánt meglepetésként — itt kapnak helyet a *Székely Útkereső levelezésében* közölt levelek mintegy egyharmadának fotokópiái. Ezek többsége kézzel íródott, amely tény még érdekesebbé és értékesebbé teszi ezeket a rendkívüli gondossággal, pontossággal és szakértelemmel összeállított köteteket.

Bertha Zoltán

„...meggyötörten is gyönyörű”

Kányádi Sándor világa

A 2009. esztendő májusában ünnepelte nyolcvanadik születésnapját a kárpát-medencei magyarság talán legnépszerűbb költője, Kányádi Sándor — s vele a versszerető nagyközönség. Felemelő hangulatban, több száz érdeklődő körében zajlott az a köszöntő ünnepség is, amelyet Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendeztek 2009. április 20-án, s ahol a neves művésztársak, irodalmárok laudációitól kísérvé átadták a költőnek többek között a róla készült reprezentatív kötetet: a „*meggyötörten is gyönyörű*” — *Képek és tények Kányádi Sándor életéből* című impozáns albumot. A színes élet- és pályarajzot, hasznos, eligazító bibliográfiákat, sok-sok beszélgetés- és vallomásrészletet, fényképek százait tartalmazó könyvet Pécsi Györgyi írta-szerkesztette, s a Helikon Kiadó jelentette meg. („Hommage à Kányádi Sándor — állhatna a cím helyén/után, hiszen az életmű méltó elismerése a díszkiadvány”; és „kiemelkedik a monográfiák sorából: paradox módon tárgyilagosságában ünnepélyesebb, és kivitelezésében, képi anyagának gazdagsága révén is külön figyelmet érdemel” — szögezi le róla Pieldner Judit /*Székegyföld*, 2010/3./.) A címbe emelt idézet egyébként az *Előhang*ból való, amely a magyar költészet egyik legszebb hitvallása a szülőföldi ragaszkodásról: „szavak kapaszkodnak szavak / véremmel rokon a patak / szívemben csörgedez csobog / télen hogy védjem befagyok (...) tavaszok nyarak őszeim / maradéka-im s őseim / vannak vidékek viselem / akár a bőrt a testemen / meggyötörten is gyönyörű / tájak ahol a keserű / számban édessé ízesül / vannak vidékek legbelül”. A megható pillanatokat a jubileumi események mellett azután tovább szaporították az írásbeli megnyilatkozások — hiszen számos folyóirat is köszöntötte a költőt, Erdélytől Budapestig, a szűkebb szülőhazától az egyetemes magyar irodalom legtágabb övezeteiig. A *Hitel*, *Székegyföld*, *Magyar Napló* és más lapok összeállításainak mindmegannyi megszólalója és megszólaltatottja kortárs irodalmunk klasszikus életműveként értékeli Kányádi Sándor teljesítményét; „Kányádi Sándor költői meg líratechnikai programja mögött a magyar költészet s a világlíra egyik legszebb poézisében gyönyörködhetünk” — szögezi le köztük a világkép- és stíuselemzést a recepciótörténeti számvetéssel együtt remekbe szabott tömörséggel elvégző Cs. Nagy Ibolya (*Helikon*, 2009/9.). A születésnapon a nagyváradi Partium Írótábor díjával is kitüntetett alkotót köszöntve Ködöböcz Gábor úgy fogalmaz, hogy „személyesség és egyetemesség, tradíció és modernség szintézisére ügyelve hozza létre korszakos jelentőségű életművét” (*Agria*, 2009/2.); Ekler Andrea szerint „eltávolít a szűk provinciától, hogy egyetemességének ontológiai sú-

lyát megtapasztalva, visszatérhessen a pillanathoz, a gyökerekhez” (*Bárka*, 2009/2.), s Pomogáts Béla pedig szintén azt állítja, hogy e „költészet nagy ereje ugyanis talán éppen abban rejlik, hogy leginkább tragikus szólama sem a mélységbe taszít, inkább felemel” (*Nyelvünk és Kultúránk*, 2009/2.).

Hozzá kell tennünk, hogy Ködöböcz Gábor (2002), Pécsi Györgyi (2003), Murvai Olga (2005) monografikus értelmezései, valamint a Márkus Béla szerkesztette *Tanulmányok Kányádi Sándorról* kötet (2004) után Vörös Lászlónak a Tiszatáj Könyvek sorozatban kiadott posztumusz Kányádi-könyve (*Kányádi Sándor — Egy monográfia töredékei*) ugyancsak 2009-ben gyarapította a szakirodalmi anyagot. Valamint, hogy a Helikon Kiadónál 2007-ben indult, Tarján Tamás szerkesztette új életműsorozat folyama az *Egyberostált versek és műfordítások* három kötetének (*Tűnődés csillagok alatt*, 2007; *Isten báta mögött*, 2008; *Éjjel utáni nyelv*, 2009), illetve a drámai műveknek (*Ünnepek háza*, 2010) a megjelentetéséig jutott már el. (Nem beszélve most a különféle újabb versválogatások, vagy a gyerekkönyvek sokaságáról.)

De meg kell emlékeznünk minden ünnepelés között a legmegrendítőbb mozzanatról is. A másnapi Kányádi-köszöntésre készülő Lászlóffy Aladár, miután megírta felzaklatón elbűvölő versét, aznap este (április 19-én) tragikus váratlansággal elhunyt. A születésnap öröme és a rettentő fájdalom egyszerre hatotta át egész irodalmi életünket. A *Kányádi-nap* című Lászlóffy-vers pedig, amely tehát szerzője szájából már nem hangozhatott el, s a *Helikon* 2009/9. számában látott napvilágot, így szól: „Ma egész nap csak rád gondolhatok. / Mi mindent gyűjt köréd a te napod! / Szabályok, küllők, Küküllők, Szamos... / Most Duna-partod tengerpartja mos. // Megvénülsz te is, márványtengeres / szikár, szigorú leszel, mint Mikes, / s lesznek vidékek, ahol összeáll / egy szülőhelyet megáldó szabály. // Vannak vidékek, mint a te falud, / hol madár-tan és szabály elaludt, / a golya nem, őt más szabály vigyázta / és uszította minden székely házra. // Ellopták tőled Kolozsvárt? Talán / jóvátette a dolgok hajnalán / a szülőföldre bízott nagy kaland. / Így költött kicsi kányát Nagygalamb.”

*

„Tekintete: tiszta, inkább szelídnek, békésnek mondható. De hegyi tóra emlékeztető szeme sarkában az öröm mellett a nyugalanság, a konokság ráncai jelzik: szemmel tartja a világot, a pásztortüzek füstjét és az atombombáét egyaránt.” Az erdélyi magyar költészet egészéről vallja ezt Kányádi Sándor, de a sugallatos jelképiségével együtt pontos és lényeglátó jellemzésbe mintha az önarcképét is belejuttatja volna. Mert ő, a kortárs erdélyi és egyetemes magyar líra kiemelkedő mestere, írói-emberi habitusában és életművében csakugyan szinte megtestesíti ezeket a jellegzetességeket. Azokat a szemléleti vonásokat hordozva, amelyek a kisebbségi helyzetbe taszított nemzetrészsorsos öntudatát és keserű léttapasztalatokkal teli önértelmezését az embersors és a mindenség univerzális horizontja felé tágitják: az erdélyiséget (Áprily Lajos érzékletesen szép kifejezése szerint) „világfigyelő tetővé” emelik. A varázslatos transzszilván tájakon kiteljesedett archaikus és történelmi értékanyagok emberi mélységeit és szellemi magas-

latait, a sajátos közösségiség, a „provincia” összes gondját-kínját és kultúráteremtő azonosságjegyét vállalva — messze távol bármiféle „szem-határszűkítő provincializmustól”. És a különleges értékbírodalom minőségmegtartó erejével figyelmeztetve a méltó humán létezést bárhol és bármikor fenyegető, sértő veszelmekre.

Kányádi Sándor ma az egész magyar nyelvterületen, a legszélesebb olvasóközönség körében (de idegen nyelvekre fordított verseinek nagy számú kötete révén sok más országban) is kétségtelenül az egyik legközismertebb, legnépszerűbb, kivételesen szeretett és klasszikusként megbecsült alakja irodalmunknak. Lírája olyan vallomásos sorsköltészetként is értékelhető, amelyben a személyiség élményi, hangulati változásai kataritikus erővel sűrítik magukba és sugározzák át a karakteres székelyföldi, erdélyi és romániai (és általában az elszakított) magyar kisebbségi, sőt a teljes kárpát-hazai és összmagyar nemzeti közösségi-históriai életérzések legmeghatározóbb fajtáit. Amely a kollektív lelki- és önismeret lenyűgözően gazdag tárházát felépítve ébreszt rá identitásunk alapvető érvénytartalmaira — szuverén esztétikai világgképének felkavaró mélységperspektíváin keresztül. Feltárva és teremtő poézisba foglalva mindazt, amit ez a nép megélni, megszenvedni és elviselni kényszerült megpróbáltatásai során, az utóbbi fél évszázad korvalóságában. Krónikási és konfesszionális hitelesség egyesül Kányádi verseiben, midőn az egyéniség szubjektív érzelemszféráiban és morális-gondolati üzeneteiben megrendítő szuggesztivitással szólal meg a közös sorstudat — az azonosulásban megnyilatkozó képvisolet, vagy a helyzetkritikai rámutatásban kifejeződő küldetés hangja.

Az udvarhelyszéki, református többségű — s a felekezetek és népek közötti testvériességre példát adó — Nagyalambfalván, székely földműves gazdálkodó családban született a költő 1929. május 10-én. Háborút megjárt édesapja igazi írástudó, könyvtisztelő ember, akiről riportszociográfusok is megemlékeznek. Kányádi Miklósnál a tisztesség szinonimája a munka, de egyúttal a „könyv az ő istene, az értelem” — írja róla Cseke Péter, felidézve néhányat bölcs mondásai-ból: „olyan a ház könyvek nélkül, mint az ember lélek nélkül”; „olyan erő lakozik az énekhangban, hogy az a legnagyobb kétségbeesés és nyomorúság közepette is a szívérvány hátára emelhet bennünket”. Nem csoda, ha fia később, a XXI. század elején kedélyes komolysággal és mélyértelműséggel így nyilatkozhatott: „A múlt században, meggyőződésemm, hogy Magyarország — a ’haza a magasban’, ahogyan Illyés Gyula fogalmazta — Bartók Béla volt, Kodály Zoltán volt, Kós Károly és Márton Áron püspök volt, és édesapám volt!” Akinek a számára tehát a szülői háttér, a Küküllők, a Nyikó, az Olt, a Maros, a Hargita övezte belső-erdélyi tájhaza, a nehéz falusi élet és a paraszti világ szilárd erkölcsi értékrendje mind-mind olyan tiszta bensőségérzetet, útmutató biztonságot és biztatást nyújtott, amely elkötelező hatásával nem csak megalapozta, de végig is kísérte létszemléletének alakulását. („Becsületből akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen // nem fogja az élet piszka, / mert itt még a sár is tiszta” — stilizálja-kristályosítja az otthonos emberség őseredeti követelményét megejtően termé-

szetes-üde életigazsággá; máshol pedig a dolgos, egyszerűségében is fölemelő együvértartozás lélekmelegéről fogalmazza: „Az a környezet, amelyből származom, önmagában is közösségi gondokat felvállaló mikrotársadalom volt, tehát már eleve, a szülői házból magammal hoztam ezt a közösségi, közteherviselési gondokból való részesedést. Az én gyermekkoromban még élt a székely közbirtokosság, élt és mind a mai napig él a kaláka is, az egymáson segítség sajátos formája... hát nálunk senki nem épített egyedül házat.” — Iskoláit szülőfalujában, majd (megszüntetésükig) a székelyudvarhelyi református kollégiumban, illetve a római katolikus főgimnáziumban végezte, ipari líceumban érettségizett, azután Kolozsváron fél évig a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolára járt, majd a Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar szakos tanári diplomát. Különféle szerkesztőségi munkákat (*Irodalmi Almanach*, *Utunk*, *Dolgozó Nő*) követően az utóbbi időszak talán legkiválóbb gyermekirodalmi lapjának, a magasrendű, minőségi anyanyelvőrzésben missziót betöltő kolozsvári *Napsugárnak* lett belső munkatársa, 1960-tól három évtizedre, nyugdíjazásáig.

Kányádi Sándor indulása a második világháború után fellépő erdélyi írógeneráció friss lendületéhez kapcsolódott, nemkülönben a társadalmi reménységek és bizakodások keltette derűs és energikus hanghordozáshoz. Sütő András, Székely János, Szabó Gyula, Fodor Sándor, Beke György, Páskándi Géza és mások nemzedéktársaként az ő megszólalását is az egyéni és közösségi létesélyekbe, a szociális és nemzeti méltányosság lehetőségeibe vetett harmonikus hit és életkedv, a kitárulkozó és értéktelített vitalizmus intonációja irányította. Első köteteiben (*Virágzik a cseresznye*, 1955; *Sirálytánc*, 1957; *Harmat a csillagon*, 1964) a népi környezetet a Petőfi—Arany-hagyományból táplálkozó érzékletes-erőteljes lírai realizmus meg az illyési leíró konkrét tárgyiasság szemléletmódjával élénkíti elénk, s a könnyed népdalszerűséget a természetesség bája, a valóságközeli érzelmek megihittsége, a gyökeres hovatarozástudat, a kötődésélmény, az öntanúsító hűség elemi öröme lengi át. Az ütemhangsúlyosan ritmikus, rímes-dallamos versmenet lágy hajladozását, az egyszerre megragadó naivitást és árnyalt vallomásosságot sugárzó versbeszéd modalitását az elfogulatlan várakozás, a mesterkéletlen ragaszkodás, a hamisítatlan, genuin szülőföldszeretet átítató légköre övezi. A természet-, táj- és életképi, zsáneres megjelenítésekben, kisportrékban, idillekben, friss, üde helyzet- és hangulatrajzokban, anekdotikus-humoros eseményábrázolásokban, mesei vagy balladás történetelbeszélésekben a látványfestés érzékenysége és szemléletessége kezdettől kiterjed a gondolat, a mondandó transzparens tónusaira is, de aztán a dalforma a láttatás közvetlenségétől még inkább az átvitt, megrétegezett jelentésképzés felé mozdul, s fokozatosan a hangnem is egyre borúsabbá, tűnődőbbé, komorabbá: poétikai értelemben egyre elégikusabbá válik. A metaforikus, allegorikus, szimbolikus képi sűrítés a plasztikusan valószerű lírai szituációk intellektuális és esztétikai súlyát rendre megnöveli, azokat távlatos aszociációkkal dúsítja, jelentéssokszorozó képzettartalmakkal gazdagítja.

A hatvanas-hetvenes évek újabb verseskönyveinek (*Kikapcsolódás*, 1966; *Függőleges lovak*, 1968; *Fától fáig*, 1970; *Szürkeület*, 1978; *Fekete-piros versek*, 1979) nyelvezetében előtérbe kerülnek a modern szövegalkotó eljárások, a markáns (a központosítást elhagyó, enjambement-okat kigyóztató) szabadvers-technikák, az idő- és térfelfogás dimenziói kitágulnak, a nagyszabású kompozíciók szövetébe intertextuális utalások, vendégszövegek, széles kulturális és történelmi jelentésmezőket bekapcsoló szövegbevételek épülnek. Kibontakozik az avantgarde jellegű mozaikos montázsvers, a szimfonikus (polifonikus) zenei struktúrájú költemény — s az összetett nyelvi alakzatok vibráló feszültségében drámai küzdelemversek, látomásos példázatversek és végső egzisztenciális kérdéseket faggató gondolati-filozofikus poémák keletkeznek. Ilyen például a *Fától fáig*. Benne a folklorisztikus atmoszférát árasztó eseménysor mitológikus és bölcséleti hold-udvarú jelenéssé lényegül. Az esteledő erdőben elcsatangolt, elveszett lovait kereső kisfiú, akinek ijedelmes felbolydultságát, szorongató riadalmát a tudatmélyi vízióktól a játékos gyermekmondókákig minden olyannyira reveláló lélektaniséggel vetíti elénk, mintegy a létértelem-keresés őstoposztát személyesíti meg; s mint ilyen hiposztatikus vagy archetipikus példa-jelenség a kilátástalansággal, a körülmények mindennemű romlásával szemben is a botladozó továbbhaladást választja, vagyis az egyszerű lemondás, önfeladás — a semmi, a nemlét nyugalma — helyett az életelvű, az elementáris életösztönből fakadó küzdelem-folytatást. S ez az ösztökélő erő meghaladja, legyőzi az egzisztencialista okoskodás logikailag indokolható következtetéseit is (amelyek az öngyilkos „hurokhimbálás” reménytelenségét nyomatékosítják), engedelmeskedve (az esélytelenség belátása ellenére, valami abszurd „sziszüphoszi” méltósággal, „heroikus pesszimizmussal”) a nem racionális túlélés és megmaradás parancsának — miképpen a madáchi végszituációban is a hideg értelemmel szembeszegülő, egyszerre tudatalatti-ösztöni és tudatfölötti-transzcendentális ősbizalom. És hasonló megtisztító-eszméltető balladisztikus katarziszban, misztériumban részesítenek azok a mezősegi, (fekete és piros színű népviseletbe öltözött) széki cseléd lányok is, akik az ősi népkultúra, a néptánc, a rituális szokásrendszer fenséges folyamatosságát biztosítják — szülőfalujuktól elszakadva, zene és énekszó nélkül, a nagyváros (Kolozsvár) betonjárdáján is táncra perdülve (*Fekete-piros*). A mégis-kitartás, a csendes helytállás, a rendületlen identitásőrzés hétköznapi apoteózisát igazolják ezek a magatartásformák, élet és halál, gyász és szerelem, „Koporsó és Megváltó-jászol” összeérő végletei között — az egyre könyörtelenebbül ember- és magyarellenés közegben, a hetvenes-nyolcvanas évek fojtogató és az elviselhetetlenségig, tűrhetetlenségig fajuló romániai nacionál-kommunista diktatúrájában.

Az erdélyi magyarság állandósuló sorsnyomorúsága a kettős (az egyszerre emberitársadalmi és etnikai-nemzetiségi) elnyomatás és kiszolgáltatottság kataklizmáiban: maga a szenvedés pokla volt. A totalitarizmus sovén kisebbséggyűlölő paranoiája a mindenpercnyi megfélemlítés iszonyatával sújtott milliókat. A terror, az üldöztetés, a rettegés légköre uralkodott el, félni kellett a valóságos fizikai nyomortól, éhezéstől, a hatalmi erőszakszervezetektől, szokásossá vált a besúgás, a feljelentés, a házkutatás, a

megfigyelés, a házi őrizet, a telefonlehallgatás, az útlevelemegvonás, az államhatósági kihallgatás és kínvallatás, egyre dühödtebben folytatódott a történelmi magyar települések, városok betelepítési-beolvasztó politikával való elrománosítása, az identitásvesztő asszimiláció felgyorsítása a drasztikus homogenizációval, a történelemhamisítással, a történelmi múlt emlékei elleni hadjáratokkal. Fokozódott a kisebbségi magyar kultúra intézményeinek (iskolák, egyházak, művelődési szervezetek, kiadványok) erőszakos elszorvasztása vagy szétverése, a magyar anyanyelvűség visszaszorítása, elszórványosítása, „elcsángósítása”. Vagyis a pusztító jogfosztottság és kisemmizettség, a fullasztó szabadsághiány és megaláztatás (Tókes László szavával: az „etnikai tisztogatás”, Sütő András / a „siculicidium”, a „székelyöldöklés” mintájára képzett / kategóriájával: a „hungarocídium”) az élet minden területén. El egészen a tömeges külföldre menekülés kényszeréig, a magyarság lélekszámának rohamos csökkenéséig, s a gyalázatos teljhatalmi zsarnokság eszelős tombolásáig: a nyolcvanas évek végén a falurombolás megkezdéséig. S ebben az évtizedben Kányádi Sándor sem publikálhatott már a saját szülőföldjén, s — tiltakozása ellenére — meghívásos külföldi utazásait is gátolták.

A kínzó szorongatás összes gyötrelmes stációjával szembenező, nyelv- és nemzetfélő, a metafizikai szubsztancialitással bíró nyelviséget védő (mint Noé bárkájába, az utolsó tájszót is behordani, s így átmenteni kívánó) költő az elégi-kus-rezignált számvetés, a dokumentatív-tényrögzítő lírai beszámoló, a létösszegző panaszdal, históriás és siratóének számtalan műfajtipusában örököltette meg a kétségbeesés tébolyító végső lélekállapotait. Hogy „vagyunk amíg / lenni hagynak”, s hogy „én vagyok a fehér néger / nem a bőröm nyelvem néger”. Megrendítő helyzetképek „dokumentarista” sorozatában idézi fel a „nyelvben bujdosás” kálváriáját, az omladozó templomok, fölszántásra ítélt temetők, korhadó falú öreg iskolák láttán felfakadó fájdalmat („isten csodája hogy vagyunk”), az önemésztő, önmegszégyenítő, méltóságtépázó kisemberi rémület szüntelenül ismétlődő pillanatait. Személyes és történelmi élménymotívumok, emlékmozzanatok, reflexiók hatalmas ívű kompozícióba ötvöződő szintézise a *Halottak napja Bécsben*, ez a Mozart *Rekviem*jének zenei szerkezetével is összevethető alkotás, amely a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i vagy Szilágyi Domokos-i „hosszúvers”, „hosszú ének” egyfajta modern egyéni poétikai változataként szintén az archaikus népművészet, népköltészet és népi erkölcsi tradíció mélységeit forrasztja szervesen össze a magaskultúra, a magasművészet európai értékeivel: mintegy a „bartóki modell”, „bartóki szintézis” új példajaként, megvalósulásaként. Murvai Olga pontos szakkifejezésével, szakszerűen találó terminológiájával: „vers-rekviem”, „fátumos hosszúvers” ez. Fohász, könyörgés, önmegszólító belső monológ, személytelen, „konkrétista” tárgyiasság, kollektív ima, regölszészlet és -parafrázis, ősrítuálé-reminiszcenciák (a vízen úszó koporsó — a vízre temetkezés — látomásában), mitikus és szakrális vonatkozások („mise és mese”), meditatív-kontemplatív gondolatfutamok sokféle árnyalata fonódik össze ebben a hallatlanul összetett — ismétlések, fokozások, kontrapunk-

tok, intarziák stílus-alakzatainak sokaságából konstruálódó — rapszodiás szövegegyüttesben, amely egyszersmind valamifajta kortárs *Szózat*-variációként is értelmezhető. Mert, miként Vörösmartynál, a kétségek mardosta, aggodalmas lét-filozófiai töprengés itt sem kerülheti ki a közösségi pusztulás, a nemzethalál rémét. A Kárpátok karéjozta szülőháza legkeletibb szegélyén sínylődő, elhagyatott csángóvidéktől a kivándorlás, az emigráció legnyugatibb célpontjáig ívelő tekintet a felőrlődést konstatálja, a megmaradás zsugorodó reménységébe a végsőkéig kapaszkodva: „szóródik folyton porlódik / él pedig folyton porlódik / szabófalvától san franciscóig”. A szelíd esdeklés égi meghallgatását vágyva („hogy ne kéne nyelvünk / féltünkben lenyelnünk / s önnön szégyenünkre”), s őrizgetve a hitet „a feltámadásra / vagy valami ahhoz hasonlóra” — még ha az csupán a világegyetem egyetlen megmaradt hidrogénatomból való reprodukálásának a természettudományos-kozmológiai esélye is. — E költemény „a nemzetiségi és diaszpóra-létforma történelmi, illetve metafizikai tapasztalataival vet számot, a haláltánc látomásaival, profetikus vízióival feldúsítva, mindvégig egyetemes érvénnyel és kozmikussá tágitott horizonttal” — írja a Kányádi-líráat elemző portrékönyvében Ködöböcz Gábor. — A Nagyvárad szőnyegbombázását, a második világháborús kivégzési vezényszavakat, a csángó nyomorúságot felidéző képi motívumokat és a többi „én ott a bécsi utcán szedtem össze, meg magamban találtam, az emlékezetemben, amely egy kicsi részben a nemzet emlékezete is” — vallja maga a költő is.

S aztán megint a poétikai formák gazdag, virtuóz változatossága, újabbnál újabb egyénített esztétikai alakzatok sora hoz hírt a tragédia, a katasztrófa sejtelméről és bekövetkezéséről — a szonettől a haikuig, a „dísztelen daltól” és „dildaltól” a „körörmversig”, a „románctól” a „bagatellig”, a búsongó szegénylegény-nótától avagy a villonias balladától a modernizált epigrammáig, a baljóslatú mesétől a groteszk fabuláig (és végeláthatatlanul tovább: a rege, a rondó, a táncszó, a kurucdal, a „hattyúdál”, a dojna, a dramatizált vers, a kuplé, a gázel, az „apokrif ének”, a fohászos ima, a passió megannyi fajtájáig). Fölerősödik a litániaszerű panaszvers, a biblikus lamentáció, a jeremiászerű, zsoltáros, zsolozsmázó ének kántáló hangléjtése, a fájdalomosan profetikus, prédikátori, vándorénekesi, krónikás énekmondói figyelmeztetés és tudósítás intonációja. Különös módon összevegyülve az ellenpontoszó irónia és ön-irónia, a kesernyész-gunyoros alulstilizálás és önlefokozás hangütéseivel, az olykor az akadozó lélegzetvételhez igazodó mondathajlítással, nyelv- és szójátékos, fekete humorral tréfálkozó-viccelődő, a töredezettség és a „depoetizáló” kiszólások révén többértelműsített, élőbeszédszerű előadásmód hatásjegyeivel. A magyar irodalomtörténet egyik legkeserűbb verseskönyve a *Sörény és koponya* (1989), amelyben a tragikum végzetességét csak fokozza a szakadatlan megaláztatást átélő, sorsvállaló írástudó önmagára is irányított profán dezillúziója, aki önnön költészetét is önreflexív szkepszissel illeti, relativizáló (akár „dekonstruktív” is nevezhető) rezignációval szemléli. Az így megrétegzett, sokszólamú, képzettársításos beszédmód alapérzűlete azonban továbbra is a tartós döbbenet, amely fátumos történeteket, kárhozatos,

megsemmisítő végállapotokat, lét-nemlét határszituációkat jelez és láttelez — omló belső és külső tájak vers-szociográfiáiban („vannak vidékek”), a rezervátumosan lealacsonyított, kiszolgáltatott indián lét sorspárhuzamaiban, önszemléleti sorsmetaforáiban, vagy a halott író-, költő-elődöket szóló invokációkban. Külön szférája a poeta doctus lírájának a portréversek köre. Egy egész magyar és transzszilván kultúrtörténeti univerzum boltozódik föl ezekben a példaidézést, önmege erősítést, szövetségkeresést és -kötést szolgáló, klasszicizáló veretességet tanúsító művekben. A lelki-szellemi és erkölcsi identitás-felmutatás talán legszebb és legszentebb momentumai, amikor örök-aktuális tanításával élénk elevenedik a nagy etikai, szellemi mintaadó serege: Szenczi Molnár Albert és Apáczai Csere János, Misztótfalusi Kis Miklós és Mikes Kelemen, Gábor Áron, Petőfi Sándor és Kossuth Lajos, Ady Endre, Kós Károly és Tamási Áron, zsögödi Nagy Imre és Jékely Zoltán, Illyés Gyula és Kacsó Sándor, Gy. Szabó Béla és Szabédi László — s még mennyien! Együtt persze az egyszerű falusi öregekkel, apákkal és anyákkal, háborúkban, szegénységben megkínzott parasztemberekkel, vagy szabadságharcos, szilaj székely legényekkel, hargitai pásztorokkal — s a házsongárdi temetőbe költözöttekkel. A tájak — hegyek, havasok, erdők, folyók —, a „genius loci” ölelésében különböző kultúrák is találkoznak, s a költő hitvallást tesz az őszinte testvériség eszméje mellett, amikor román értelmiségi barátaihoz fűződő viszonyát foglalja versbe, amikor kiterjedt műfordítói munkásságot folytat — többek között — a szomszédos népek modern irodalmának, illetve az együttélő kisépek (erdélyi szász, máramarosi jiddis) népköltészetének körében is. (A műfordítások első, teljességre törekvő gyűjteménye: *Csípkebokor az alkonyatban* /1999/.)

Kányádi Sándor mindenkor és minden körülmények között az emberiség és az emberi kulturális önvédelem szavát hallatja. Őrá is áll, amit maga definiált az erdélyi líra alapvonásaként: a „potenciális szimbolizmus”, a „bányalégszerűen” lappangó zord sejtelmesség. Kritikusai szerint „a gondolathoz mért maximális tömörség és tisztaság” értékeivel (Székely János) a „megmaradás fájdalmasan szép példázatait” írja (Cs. Gyimesi Éva), a „sajátosság méltóságát” fejezi ki (Czine Mihály), „balladás” „történelmi tragédiát” sugall (Kántor Lajos) — „romlatlan magyar beszéddallammal” (Katona Ádám); „parabolaversei” a „helytállás biblikus énekei”, hasonlatosak a „félrevert harangok” hangjához (Görömbei András), „drámai feszültséggel” „magát a mindenséget ostromolják megnyugtató vigaszért” (Pomogáts Béla), bennük a „couleur locale-tól az egyetemes szenvedésig” jutó „erkölcs és szenvedély” hullámszik (Szokolczay Lajos), a „világvégehangulatokat”, a nemzetiség „elsüllyedését” nyomatékossító „lefojtott pátosz”, „muzáj-hősiesség” és „sztoicizmus” (Márkus Béla), „komor fenség” (Bitskey István), a „szelíd-szomorú rimámkódások” (Cs. Nagy Ibolya) szuggesztivitása feszül — „a szülőföld és az anyanyelv”, „a nemzeti önazonosság keretei” (Nagy Gábor) között.

A ’89–’90-es fordulat után a Kányádi-versek éppúgy pontos közérzeti diagnózisokat és megvilágosító morális ítéleteket közvetítenek, mint annak előtte. A „vörös

villamos” élesen karikírozó, telitalálatosan szarkasztikus allegóriájában például (a hajdani mozgalmi indulók parodisztikus morális-esztétikai meg-semmisülésével együtt) nemcsak a tömeggyilkos és hazug kommunista diktatúra tényleges mivolta lepleződik le, hanem az annak ideológiai összeomlása után bekövetkező fejlemények nyugtalanító felemássága, kétértelműsége is; a rémuralom romjain bizonytalan, hogy vajon valóban holtvágányra dőcögött-e végül a kopott vörös villamos? (*Kuplé a vörös villamosról*). Miféle régi-új — „restaurációs”? — igazságtalanságok tobzódnak, miután milliók élete tönkrement, s amikor „aki szegény volt / még szegényebb / lesz a tehetős / tehetősebb”, s a „becsapott / becsapottabb” (*Nóta*)?! Bizonyos jellegzetes „posztkoloniális”, a gyarmati alávetettséget követő időket mérlegelő szemlélet, autentikus társadalom- és civilizációkritikai látásmód bontakozik itt elő. Amelynek szellemi, spirituális dimenziói még markánsabban vetik fel a legvégső, transzcendens kérdéseket. A lírai életmű legjavát a nagyobb válogatások (*Fekete-piros versek*, 1979; *Vannak vidékek*, 1992) után összefoglaló nagy gyűjteményes kötet, az „egyberostált verseket” tartalmazó *Valaki jár a fák hegyén* (1997) címadó darabja — másokkal együtt — a félelem és a remény lélektani-ontológiai törvényszerűségeit az emberlét és az univerzum sorsa közötti összefüggések távlataiban, világképletében érzékelteti. A „rejtőzködő Istenhez” szóló „szelíd fohászok”, „felemás őszi énekek” (*Felemás őszi versek* címmel jelent meg a költő 2002-es kötete): közvetlen, intim, elégikus valamástételek a személyes, családi, kisközösségi sorsállapotokról, a saját nemzeti közösségét és az egész emberi nemet, az emberiséget féltő írástudó tűnődő-éber melankóliájáról. Hangoltságuk, lelki-bölcséleti mélységük szerint Ady, Reményik, Dsida, Pilinszky vallásos, szakrális, keresztény-biblikus költészetének hagyományvonalába illeszkednek, eljutva a mindenütt tomboló gyilkos indulatok, az erőszak, a szeretethiány, az elidegenítő közöny keltette globális rettenet — Petőfi, Vörösmarty romantikus vízióira rímelő — apokaliptikus, eszkatologikus látomás-poémájáig: a *Sörény és koponyág*. Amelyből a megütpott humánum kétségbeesett kiáltása hallatszik, a vészjelzés és az átokmondó, „negatív” imádság lesújtó konklúziója: az ember nélküli föld, a növény- és állatvilág inkább megérdemli a létet vagy az üdvösséget, mint maga a menthetetlen amorálisba, gonoszságba fulladó ember („fiad már egyszer meghalt értük / eredményét magad is látod / gyűlölet a fegyverük vértjük / pusztuljanak legyen már végük / teremts nélkülük új világot /.../ gyilkolják egymást népek nyelvek / paránya sincs a szeretetnek /.../ imát is azért imádkoznak / öléshez kérlek segítséged / dicsőségedre ha kik voltak / növényeknek és állatoknak / nekik adj örök üdvösséget”). Kányádi egyéni mitológiájában a bot, a tarisznya, a furulya, a bárány, a fa, a fenyő, a csillag, a pásztor és a többi motívuma között kitüntetett helyet kap a ló, a sörény képze. S itt is a farkasoktól szétszaggyatott ártatlan lovát sirató kamaszfiú önéletrajzi emléke vetül elénk, a kiscsikóját védő szerencsétlen ló hihetetlen bajvívó, önfeláldozó küzdelme, s ez a sorsszimbolikus élmény gyűrűzik tovább a planetáris létezésválság katasztrofista jellegű végítéletes látomássorában. — S a fáraók korától a fasizmusig és a baloldali „újfasizmusig” mindennemű zsarnokságot és barbarizmust (s még az álságos nemzetieskedés mai jelenségeit is)

átvilágító Kányádi-oeuvre kiterjed a totális terrormechanizmus köznapi társadalompszichológiájának, természetrajzának a drámai modellálására is: a groteszk-tragikomikus vagy az abszurd színjáték műfajában született művek közül például a világirodalom és a kelet-közép-európai abszurd drámaírás kontextusában is jelentékeny helyet elfoglaló 1969-es *Kétszemélyes tragédia* (a debreceni *Alföld* 1979-es és a marosvásárhelyi *Látó* 1990-es évfolyamában való megjelenés után könyvben először a három drámai művet tartalmazó *Ünnepek háza* című 2004-es kötet adta közre) a romániai valóság empirikus tényeiből épít általános, parabolisztikus létismereti jelentéskonstrukciót.

Hogy mi biztosítja a Kányádi-szövegek varázsos stíluserejét és atmoszféráját, annak talán egyik legfőbb összetevője a lírai alany mesélő pozíciója, a szóbeliség ősi hagyományára támaszkodó elbeszélő kedélye. A hangzás, a nyelvzene eleven, lebilincselő és magával ragadó kisugárzása archaikus létmélységekből, létmegértő stratégiákból ered. A költő különösképpen szereti előadni a verseit (ország- és „világjáró”, „peregrinációs” utazásai során is) — s számos hanglemmez, kazetta tanúskodik erről, meg az a versszerető közönség, amelyik számtalan hazai és külföldi író-olvasó találkozájának, előadó körútjának részese lehetett. A művészi szó és a belesűrűsödő igazmondás, mint magatartás, erkölcs és esztétikum szerves egysége, maga is egzisztenciális jelentőségű történet: sorsesemény. (A „vershítel” mindenkor megőrző költő így vall: „Az én ideálom az volna, hogy a szó és a tett, a költő és az ember ugyanazt jelentse. A magyar költészetben ez nagyjából így is volt.”) A költészet örök misztériumánál és az eredendő emberi költészetigény ősforrásainál járunk, a varázslat, a bűvölet és a csoda elementáris szükségleténél, a nyelvi kifejezés őseredeti mágiájának nélkülözhetetlenségénél — ahol (heideggeri fogalmak szerint) valóban működésbe lép a létező igazsága, megtörténik az igazság, mert megköltik, s úgy történik meg a kimondás is, hogy benne és vele egyszerre mind egy népnek is „történetileg kibomlik világa”. Ha „költőien lakozik az ember”: akkor a vers a legnemesebb belső antropológiai kényszer folyamánya lesz — az, „amit mondani kell”. A Kányádi-féle ars poetica egybecseng a kultúra, a művészet orális tradícióinak újabb irodalomelméleti felértékelésével is, s híven példázza egyéniség és közösségiség szintézisét, egymásban való kiteljesedését. Még azzal is, ahogyan a némelykor bizarr szótársítások, frivol képzetkapcsolások és szövegek közötti rájátszások, utalások-áthallások akár posztmodernnek is tekinthető formateremtő elvei támogatják a súlyos gondtapasztalások, a kontúros létgondok lírai színrevitelét. Látszólag eszköztelen, de mindenképpen póztalan („lezser”), hanyagul elegáns egyszerűség hordozza a szuggesztív üzenet cizelláltan finom, kiérlelt komplexitását. Így férnek össze különféle lírai szemléletformák — a daltól a szövegig, a vallomástól a textusig. S a közösség megmaradásáért könyörgő kérelem sóhajos passiójárással rokon érzületvilága az „eretnek táviratok” fesztelen prózaiságával, találóan korjellemző disszonanciáival — amikor a megváltásváradalom, a mennyei segítségben való bizodalom az „égi interneten” az „Örökkévaló égi e-mail címének” reménybeli megszerzésén alapszik. — Való igaz, amit monográfiájában Pécsi Györgyi megállapít:

az az ív, amelyet pályájával Kányádi megrajzolt, „talán példa nélküli: a 19. században gyökerező líra szinte észrevétlenül válik huszadik századivá, a falusi, paraszti világ európai horizontúvá, egyetemessé; az egyszerű élménylíra bölcséleti, létfilozófiai költészetté”; amelynek kiteljesedése során mintegy megismétlődik a magyar irodalom „törzsfajlódása”: „a népköltésztől, zsoltároktól, krónikás énekektől Petőfin, Arany Jánoson, Adyn, az erdélyi helikonistákon át a 20. század fontosabb stílusirányzataiig, egészen a posztmodern szövegirodalomig”.

„A vers az, amit mondani kell” — egy falusi kisfiú hibázott így rá a költőben visszhangzó lényegigazságra. (Ami aztán elméletileg, credo-szerűen így igazolódik: „Van nekem egy teóriám: vers az, amit mondani kell. Meggyőződésem, hogy Gutenberg óta a verset a könyvbe száműzték. Azelőtt a verset vagy pengették, énekelték, vagy mondták, így adták át egymásnak. A népköltészet is így jött létre. Az indulattal, nyomatékkal ejtett beszéd áll közelebb a vershez, ez hordozza a fontos közlendőt.”) S a költő azt is hivatásának érzi, hogy munkásságának tetemes részét gyermekirodalomra fordítsa. Gyermekverseinek, prózai (novellás, regényes) és verses meséinek számtalan kötete mellett fontosnak tartja, hogy reprezentatív válogatott és gyűjteményes, illetve újabb verseskönyveiben műveinek ezt a területét is bemutassa, mintegy „kanonizálja”. Olykor el sem választható a kétféle műtípus, hanghordozásuk, mondanivalójuk, „közérthetőségük” egymáséba folyik. És misztériót végez, a minőségi anyanyelvűsége nevelés ügyét mozditja előre a költő, amikor a magyar gyermekköltészet (Tamkó Sirató Károly, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és mások fémjelezte) klasszikus magaslatait képviselő — és a báj, a humor, a kedély, a derű megannyi hangulatszépességével ígérő — verseit maga viszi el ezernyi helyre és szólaltatja meg az érintettek: kicsinyek és (kis)iskolások körében. „Ezeknek a találkozóknak az értelmét én abban látom — egy kicsit talán túl merész a hasonlat —, mint Kodály Zoltán, aki a zenei ábécé oktatását annyira fontosnak tartotta; én az ilyen találkozókat magán költészeti-irodalmi ábécé-tanfolyamoknak fogom fel” — összegezi ezekről az „irodalmi szolmizálásokról” szerényen. Miközben életműve egészével is tanít és eszméltet — köt és emel. Köt a bennünk és emel a fölöttünk lévő értékekhez. Hirdetvén, hogy a „poézisnek van akkora ereje, ha igazán poézis, hogy egy nyelvközösséget össze tud kötni”; hogy a költészet „állandó hiányérzetünk ébredtartója”, s „a vers a nyelv szobra”; „ahogy az elsüllyedt korok földből kiásott szobraiból, szobor-maradványaiból, torzóiból is vissza lehet következtetni arra a népre, annak a népnek a műveltségi szintjére, ugyanúgy olyannak kell lennie a mi verseinknek, hogy ha kipusztulna talán ez a nyelv, a mi verseinkből, a verseink töredékeiből össze lehessen állítani, ki lehessen következtetni, hogy milyen lehetett az a nyelv, amelyet most beszélünk”.

Nagy Pál

Halhatatlan

Sorsszabta körülmények nagy ajándékaként megadatott számomra, hogy Sütő Andrásnak barátja, emberi és írói pályája alakulásának, élete eseményeinek közeli ismerője, megpróbáltató küzdelmeinek, vívódásainak szem- és fültanúja lehettem az elmúlt időkben.

Hatvan esztendeje találkoztam Vele először. Akkoriban ő a kolozsvári Református Kollégium diákja volt, s én a Bolyai Tudományegyetem másodéves hallgatójaként kéziratot kértem Tőle buzgalommal indított — valójában újraindított és aztán gyorsan betiltott — lapunk, az *Ifjú Erdély* részére. Sütő Andrásnak ekkor már neve volt nálunk, a korabeli sajtóban: a *Világosság* című kolozsvári napilap hasábjain sűrűn találkozhattunk eredendő tehetségről tanúskodó írásaival, főként mezősegi tárgyú jegyzeteivel.

Aztán átmenetileg megszakadtak közöttünk a szakmai és baráti érintkezés szálai, és csak pár évvel később sodródtunk ismét egymás közelébe — egy marosvásárhelyi folyóirat, az *Igaz Szó* szerkesztőségében. Ettől kezdve — mondhatom — soha többé nem szakadtunk el egymástól. Esztendőkön át dolgoztam mellette — főszerkesztősége alatt — a *Művészetből Új Életté* átkeresztelt hajdani képeslapnál. Élvezhettem megtisztelő bizalmát, mindenkori segítőkészségét, támogató együttérzését a legnehezebb órákban is; megosztotta velem (is) örömeit, gondjait, keserveit; támogató társa lehettem szép eszményekért, igaz ügyekért vállalt törekvéseinek.

Nem kétséges azonban: közös szülőföldünk, az erdélyi Mezőség múlhatatlan vonzásában gyökerezett mindaz, ami életre szólóan egybekapcsolt minket a tovatűnt évtizedek zivataros forgatagai közepette.

Most pedig, az elvesztése miatti fájdalom és döbbenet nem szűnő szorításában gyötrő kinnal, szinte dadogva keresem a Hozzá leginkább illő igéket. Mert szólni szeretnék Róla. Szívbeli szeretettel. De oly temérdek lenne az elmondani, megvallani, kibeszélni való, hogy már-már lehetetlen a választás. Nyomasztóan nehezedik rám az emlékidézésre méltó dolgaink súlya.

Igaz, meg-megismételt itthoni találkozásaink alkalmával sem tudtuk legtöbbször maradéktalanul kimeríteni, befejezni rögtönzött eszmecseréinket a fehér asztalok mellett, a szerkesztőségekben, a (volt) Vörösmarty utcai családi ház nagyszobájában, frissen megjelent folyóiratokkal, újságokkal, könyvekkel körülvéve, kávézás vagy koccintgatás mellékletével — s nemegyszer jó társak jelenlétében. Sőt: nem ritkán odakint a kapuban, búcsúzkodás közben került sor a legfontosabbakra. Arra például, hogy jó lenne ismét elmenni Kamarásra, egy kis

Mezőség-nézőbe, mert régóta nem láttuk az elárvult, megüresedett szülői házat amott a Magyar utcában. Vagy pedig felröppent a kérdés: milyen lehet az idei tavasz a Hargitán, Sikaszóban?

És: mit művel az RMDSZ ebben a városban, hogy mostanság nincs híre semmiféle eleven mozgásnak? Meg aztán: olvastam-e a *Hitel* — vagy a *Népújság*, vagy a *Helikon* — legutóbbi számában ezt meg amazt? S a kapukulcs keresgélése közben — rendszerint úgy szeptember közepe táján — a vendéglátó házigazda felvetette a kérdést: „Hol szilveszterezünk az idén?”

Soha nem hiányoztak a kedély villanatai ezekből az asztali vagy kapu melletti csevegésekből. És általában: az olykori vélemény-ütközések, eltérő meglátások sem zavarhatták meg a tartalmas együttlét televény harmóniáját.

Immáron hónapok óta hiányzik azonban mindez. De — jól tudom — nem csak nekem: sokaknak hiányzik Sütő András ezeken a tájakon, ebben a kisházában, Erdélyben, mindenfelé, ahol magyarok élnek a Kárpát-medencében, a nagyvilágban. Hiányzik hétköznapijainkból és ünnepeinkből, lehetőségeink és reményeink, szavaink és álmaink világából, a határtalan magyar szellemi és lelki közösség legkülönbözőbb színtereiről.

De — mint a legnagyobb értékkeremtők: voltaképp hiányával is jelen lehet ő miközöttünk. Nemzetének tudatában. Leginkább jelen lesz — örök vigaszként — műveivel: az *Anyám könnyű álmot ígér* tűzhely-oltalmazó erejével, az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* felelősségérzetével, az *Egy lócsiszar virágvasárnapjának* meg nem alkuvásra figyelmeztető példázatával, az *Advent a Hargitán* mélyről felszakadó jankiáltásával, a *Szemet szóért* történelmi tanúságtételével, mindazzal, amit erdélyi magyar írástudóként alkotott s örökül hagyott ránk: mai és holnapi nemzedékekre.

Végtelenül kegyetlen rendelése a sorsnak, hogy Sütő András nincs többé az élők sorában. Itt pihen végső nyughelyén: Marosvásárhelyt, a Bolyai-sírok közelében. Az emlékét idéző magas kopjafa mellett nem lehet megállás, tisztelgő főhajtás nélkül továbblépni. Amikor rá gondolok itt: mintha csak most fogtunk volna kezét a kapuban...

Merem mondani: holtában is halhatatlan.

(2007)

Pomogáts Béla

Útkereső irodalomtudomány II.

Dankanits Ádám

Az erdélyi magyar művelődésben hagyományosan nagy szerepet kapott a művelődéstörténet: a kulturális élet intézményeinek, így az olvasástörténetnek, a könyvtártörténetnek, az iskolatörténetnek a művelése. Ennek a tudománynak volt nagyra hivatott művelője Dankanits Ádám. Kolozsváron született 1932. január 2-án, Bukarestben halt meg 1977. március 4-én a szomorú pusztításokat okozó földrengés áldozataként. Kolozsváron végezte tanulmányait, a Bolyai Tudományegyetemen szerzett történelemtanári oklevelet. A nagyenyedi Bethlen Könyvtárban, a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán, majd az ottani akadémiai kutatóhelyen dolgozott, 1970-ben Bukarestben A Hét szerkesztőségében helyezkedett el. Tanulmányai a Korunkban, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben, romániai német és román nyelvű tudományos folyóiratokban kaptak nyilvánosságot, szerepelt a magyarországi szakmai életben is. *Erasmus erdélyi olvasói* és *Olvasótársulatok, polgári társalkodók és kaszinók* című tanulmányai (a Nyelv- és Irodalomtudományi közlemények 1967–1968-as számaiban) az erdélyi olvasás-szociológiai kutatásoknak adtak új irányt.

Rövidre szabott élete során csak két nagyobb munkáját fejezhette be: *XVI. századi olvasmányok* (1974) című művében olvasástörténeti és -szociológiai kutatásait összegezte a korabeli könyvjegyzékek, a fennmaradt korabeli könyvek és a kutatások során összegyűlt könyvészeti adatok tanulmányozása nyomán, ahogy bevezetőjében olvasható: „A ránk maradt forrásanyag alapján eléggé megbízható és némiképpen kvantifikált következtetéseket lehet levonni a tizenhatodik századi erdélyi értelmiség olvasmányaira vonatkozólag. Míg a statisztikai megközelítés az eddiginél valósabb — sokszor attól elég nyomatékosan eltérő — képet ad az olvasmányanyag méreteiről és mennyiségi alakulásáról, az a tény, hogy vizsgálódásunk az eddig is tanulmányozott irodalmon túl, teológiától a természettudományokig valamennyi olvasmánytípusra kiterjed, e kép tematikai teljességét biztosítja.”²¹ Másik összegző munkája, *A hagyományos világ alkonya Erdélyben* (1983) egy nagyobb vállalkozás részlete, maga a készülő kézirat a földrengésben megsemmisült. A műve-

lődéstörténet széles területét átfogó tanulmány azt a korszakváltást mutatja be, amely során a hagyományos kultúrát egy új kultúra váltotta fel. „Az 1848 előtti század vizsgálata — olvassuk — nemcsak azért tanulságos, mert a korszak az emberi élet számára merőben új feltételeket hozott, hanem azért is, mert számos eleme egy sok évezredes életforma megragadását teszi lehetővé. A hagyományos világ megértése nyilván nemcsak öncél. E világ mentalitásbeli reflexei még nem sülyedtek el nyomtalanul, hiszen jelentős tömegek éltek a nem túlságosan távoli múltban is a hagyományos életforma keretei között. E beidegződések meghaladásának pedig a tudatosítás a feltétele.”²² Ezekkel a könyvekkel egy nagyra hívott, de korán megtört tudósi pálya indult meg.

Fábián Ernő

Fábián Ernő régi erdélyi hagyományok nyomán hozott létre a Székelyföld egy kisvárosában magas igényeket kifejező és igen eredményes szellemi műhelyt. Kovásznán született 1934. október 12-én, és ugyanott halt meg 2001. augusztus 9-én. Sepsiszentgyörgyön tanult, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen szerzett történelem-filozófia szakos tanári diplomát. Illyefalván, majd Kovásznán volt tanár. Tanulmányai a Korunkban, az Igaz Szóban, A Hétben, napilapokban, a szegedi Tiszatájban, majd a politikai változások után az Erdélyi Múzeumban, a budapesti Századvég, Hitel, Aetas és az ugyancsak magyarországi Alföld, Forrás című folyóiratokban láttak napvilágot. Általában eszme- és művelődéstörténeti tanulmányokkal lépett fel, azokkal az írókkal (így Eötvös Józseffel, Szabó Dezsővel, Németh Lászlóval) foglalkozott, akik a nemzeti kultúra eszmei megalapozásában, orientálásában vállaltak szerepet. Ezt az érdeklődését mutatták *Apáczai Csere János* (1975) és Eötvös József pályarajzát adó *Az ember szabad lehet* (1980) című monográfiái is. 1980-ben *Pedagógiai írások* címmel Németh Lászlóválogatást adott közre, már kései éveiben jelentette meg *Az élet értelme: tanulmány Madách Imre filozófiájáról* (1997) című nagyobb tanulmányát. A *Látóhatár* (1973) című filozófiai témájú szöveggyűjteményben az „eszköz” szerepét vállaló ember tragédiáját elemezte.

Művelődés- és eszmetörténeti tanulmányaival *A példaadás erkölcsé* (1984) című kötetében jelentkezett. Igen alapos elemző írásokban mutatta be az erdélyi és általában a magyar történelem és irodalom kimagasló képviselőinek (Bethlen Gábor, Apáczai Csere János, Széchenyi István, Eötvös József, továbbá Ady Endre, Szabó Dezső, Bánffy Miklós, Németh László és Cs. Szabó László) egyéniségét, eszmevilágát és történelmi szerepét, érdekes elemzésekben mutatta be néhány román (Eugen Lovinescu, Tudor Vianu) és nyugat-európai (Huizinga) gondolkodó munkásságát is. A történelmi és művelődéstörténeti „körképben” bemutatott életműveknek közösségi mondanivalóját kívánta kifejteni, így Bethlen Gábor esetében a hagyományos erdélyi reálpolitikára, Széchenyinél a morális felelősség

elvére, Eötvösnél az államelméleti tájékozottságra, Adynál a morális kérelhetetlenségre, Szabó Dezsőnél a hitvitázó szenvedélyre figyelmeztetett. Eredeti felismerése volt, midőn Bánffy Miklós nagy erdélyi regényének és Lampedusa *A párdúc* című művének rokonságára utalt. A művek és életművek eszmei és morális mondanivalóját kívánta felmutatni: „Korunk erkölcsi alternatívája — olvassuk *Az ember új világa* című vallomásos esszéjében —: vagy a technikához idomulunk, átvéve annak működési mechanizmusát, s gépiesen végzett munkában törjük magunkat — vagy megvalósítjuk a minőségi életet, a sokoldalúan fejlett személyiséget, visszaszerezzük a munka elveszett örömét, értelmet találunk létünkben.”²³

Első tanulmánykötete ideológia- és irodalomtörténeti írásokat foglalt magába, ezek összefogó eszmeiségét a nemzeti-nemzetiségi felelősségtudat szabta meg. *A tudatosság lehetősége* című tanulmány a kisebbségi identitás meghatározására tett kísérletet: „A nemzetiséget mindazok a személyek alkotják, akik a »mi« személynévmást azonos jelentéssel használják. A nemzetiségek közötti viszonyokban a legfontosabb megkülönböztető a »mi« és az »ők« antitézise, amely első sorban az etno-kulturális sajátosságokban és a nemzetiségi öntudatban kristályosodik meghatározó jelentőségűvé. [...] A nemzetiség mint közösség a társadalmi struktúrában elfoglalt helyzetét jelekkel, jelzésekkel, szimbólumokkal, eszmékkel, értékekkel és érdekekkel kapcsolja össze. [...] A nemzetiségek szervesen beilleszkednek a többségi nemzet társadalmi struktúrájába, de arra törekednek, hogy etnicitásuk megőrzése mellett elégtételt ki anyagi és szellemi szükségleteiket. Az összetartozást és az entitás megtartását biztosító »connabium« és »commensalialis« továbbra is erkölcsi imperatívusza marad az egyén magatartásának.”²⁴ A kisebbségi kérdést nem kívánta az erdélyi helyzetre szűkíteni, *A négritűd — eszme és valóság*, illetve *A partikularitás ideológiája* című tanulmányaiban szélesebb kitekintésre: egyetemes összefüggések feltárására törekedett.

Későbbi könyveiben (ezek egy része korai halála után jelent meg) tovább folytatta eszme- és irodalomtörténeti vizsgálódásait, így *Az értelem keresése* (1994), valamint *Egy polgártárs a kuckóból — esszék, pamfletek* (1997) című kötetekben. Ezekben folytatta Széchenyi István, Eötvös József és Szabó Dezső munkásságának értelmezését, érdekes tanulmányban vetette össze Eötvös József és Bibó István nézeteit (*Eötvös és Bibó*) és elemző tanulmányt adott közre a Németh László, majd Bibó István gondolkodásában nagy szerepet betöltő „harmadik út” ideológiájáról. Ennek kezdeményezői a nyugati kapitalizmus és a keleti kommunizmus meghaladásával tettek javaslatot egy demokratikus és szociális társadalmi berendezkedésre. Kitért ebben a tanulmányában a kisebbségi kérdés megoldásának lehetőségére is, mint *A „harmadik út” helyzetéről* írott tanulmányában megállapította: „Az új állam, amely felé haladni kell (kellene) a világ keleti és nyugati felében egyaránt, az önkormányzatokra, autonómiákra (területi, kulturális stb.) építkező szabadságjogok rendszerére alapozódhat. Ez hozhatja el az egyéni lét szabadságát éppúgy, mint a különböző kisebbségek emancipálódását, mert az ún. kollektív jogok is csak az önkormányzati rendszeren belül és azon keresztül

gyakorolhatók.”²⁵ A romániai kisebbségpolitika kritikáját adta *Görbe fából nem lesz egyenes: a marxi-lenini kisebbségpolitika elméletének és gyakorlatának színváltásai* (sajtó alá rendezés Vincze Gábor, 2001) című munkájában.

Ezekben az írásaiban rendre visszatért az „erdélyi gondolat”: a transzilvánista ideológia vizsgálata, mint *A tudatosság fokozatai* (1982) című (csupán két tanulmányt: *A közösségi létezés és az ideológiák* és *Azonosság és kultúra* magába foglaló) kötetében megjegyezte: „Az erdélyi magyarságot a főhatalomváltozás teljesen felkészületlenül érte. Nem rendelkezett a kisebbségi élet megszervezésének azokkal a tapasztalataival és hagyományaival, amelyeknek a birtokában a szászok aránylag könnyen, nagyobb zökkenők nélkül átváltottak az új viszonyoktól követelt taktikára. Bár az erdélyi magyarság fejlett nemzeti öntudattal került kisebbségi helyzetbe, s így a beolvasztási politikának nemcsak az anyanyelv szabott határt, hanem a hatékony azonosságtuat is, a kisebbségi helyzet kényszerűsége napirendre tűzte azonosságtudatának ideológiai újrafogalmazását.” [...] E történelmi kényszer szülte a transzilvanizmust.”²⁶ Ezzel a két tanulmánnyal Fábián Ernő gondolkodásának és eszmetörténeti munkájának középpontjába a transzilvanizmus vizsgálata került, ennek szentelte *A megmaradás parancsolatai: esszé az erdélyiségről mint politikai entitásról* (1999) című tanulmánykötetét, ezzel foglalkozott Aniszi Kálmán kérdéseire válaszolva a *Tanúságtévők* (1995) című kötetben.

Fábián Ernő tudományos és közéleti munkássága az 1989-es romániai átalakulások után bontakozhatott ki igazán. 1992-ben (Gazdáné Olosz Ellával és Gazda Józseffel együtt) közreadta a *Kőrösi Csoma Sándor Emlékkönyvet*, 1993-ban az ő szerkesztésében jelent meg az Erdélyi Múzeum Egyesület és a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület szervezésében 1992 áprilisában rendezett tudományos konferencia előadásainak anyaga (*Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain*), 1995-ben Benkő Gyulával együtt városismertető munkát jelentetett meg *Kovácsna* címen, 1997-ben sajtó alá rendezte a két világháború közötti korszak neves kisebbségpolitikusának: Balogh Artúrnak *Jogállam és kisebbség* című válogatott tanulmánykötetét, 2004-ben (már halála után) új kiadásban jelentették meg *A példaadás erkölce* című (első) esszégyűjteményét. Elmondhatjuk, hogy az erdélyi magyarság kultúrájának és különösen a transzilvánista gondolatnak tanulmányozása során megkerülhetetlenek a kovásznai tudós eredményei.

Kozma Dezső

Kozma Dezső a 19. század magyar irodalmának kutatójaként és népszerűsítőjeként, valamint egyetemi oktatóként vállalt igen eredményes szerepet az erdélyi magyar kultúra szolgálatában. A Kolozs megyei Középlakon született 1935. november 6-án, a kolozsvári egyetemen szerzett magyartanári oklevelet, Sepsiszentgyörgyön, majd a kolozsvári egyetemen oktatott, itt a 19. század második felének magyar irodalmát adta elő. Első írásai a kolozsvári Igazságban, majd

irodalmi és irodalomtudományi folyóiratokban jelentek meg, több magyar klaszszikus, így Gyulai Pál, Petelei István, Mikszáth Kálmán, Thury Zoltán, Török Gyula és Bródy Sándor műveinek kiadásában vállalt szerepet, a Tanulók Könyvtára sorozatban jelent meg *Febér virág* (1967) című válogatása a 19. és 20. század fordulójának novellisztikájából, ugyanitt *Álom és valóság* (1974) című antológiája a 19. század végének költészetéből. *Arany János-breviárium* (1982) és *Költői ősz: Petőfi Júliája* (1985) című válogatásai hasznos irodalom-népszerűsítő kiadványok, az utóbbi eredetileg *Szabadság — szerelem* címmel a költő erdélyi kötődéseit kívánta dokumentálni, a cenzúra azonban csak a szerelmi élmények bemutatását engedélyezte. Több középiskolai irodalomtankönyv jelent meg az ő munkája nyomán.

Nagyobb irodalomtörténeti tanulmányai és monográfiái az erdélyi irodalom hagyományait világították meg. Életrajzokat írt Petelei Istvánról (1969), Mikszáth Kálmánról (1977) és Krúdy Gyuláról (1981), népszerűsítő munkája jelent meg Arany Jánosról (2002), Ady Endréről (2002) és Madách Imréről (2003). *A valóság ígérete* (1972) című könyvében a 19. és 20. század fordulójának kolozsvári szerkesztősegeit mutatta be, *Petőfi öröksége* (Petőfi-kutatók a századvégi Kolozsváron, (1976), *Klasszikusok Erdélyben* (1995), *Erdélyi utakon. Régi kolozsvári arcok* (1997), *Irodalom — korok fordulóján* (1998) *Eleven örökség* (2000), *Írók, költők, művek* (2007) című köteteiben az irodalmi hagyományokat felidéző írásait adta közre. *Erdélyi utakon* (1997) című arckép-sorozatában jól ismert és kevésbé ismert kolozsvári írók, újságírók és tudósok (Mikó Imre, Szentiváni Mihály, Brassai Sámuel, Szász Gerő, Éjszaki Károly, Bartha Miklós, Malonyay Dezső, Gyalui Farkas és mások) emlékét keltette életre. Valójában az erdélyi magyarság önismeretét kívánta szolgálni ezzel a munkájával. Annak bemutatása, hogy Kolozsvár múltját milyen sok szál köti az egyetemes magyar kultúrához, az otthonosság érzését és önérzetét kívánta elmélyíteni.

Szilágyi Júlia

Szilágyi Júlia világirodalmi érdeklődése és filozófiai, illetve esztétikai tájékozottsága következtében gyakorolt jótékony hatást az irodalmi kultúrára. Kolozsváron született 1936. augusztus 1-jén, itt végezte tanulmányait, 1960-ban szerzett magyartanári oklevelet. 1963 és 1967 között a Dolgozó Nő, 1969 és 1991 között a Korunk szerkesztőségében dolgozott. Több világirodalmi klasszikus (Denis Diderot, George Sand, Thornton Wilder, Virginia Woolf), valamint magyar író (Ady Endre, Kós Károly, Déry Tibor, Bálint György, Székely János, Szilágyi Domokos) műveit rendezte sajtó alá, illetve látta el bevezető tanulmánnyal. Előszót írt a Dévald László gyűjtőmunkája nyomán megjelent *Gondolatok a szerelemről* (1970) című antológiához. Közreadta Lev Tolsztoj naplóinak és leveleinek gyűjteményét és szerkesztette az *Évgyűrűk: egyén, család, társadalom* (1986) című szociológiai tanulmánykötetet.

Irodalomtörténeti és -elméleti tanulmányai az esszéműfaj hagyományait használták fel magyar (és ezen belül erdélyi), valamint nyugat-európai művek értelmezésében. Eredeti felismerésekben gazdag esszéket közölt Lev Tolsztoj, Thomas Mann, Marcel Proust, Albert Camus, François Mauriac, André Malraux, általában francia írók, továbbá Babits Mihály és Dsida Jenő műveiről. Tanulmányait *A helyszín hatalma* (1979), *Mit olvas ön, Hamlet herceg?* (1993), *Versenymű égő zongorán* (2002) és *Lehet-e esszét tanítani?* (2007) című köteteiben jelentette meg. Írásait mindig áthatja a könyvkultúra, az olvasás iránt érzett elkötelezettség: „Lehet — tett vallomást *Szabadságom az olvasás* című írásában —, hogy az írásbeliség, a könyvkultúra csupán egy fejezete az emberiség történetének. Kérdés, hogy az írásos műveltség éli-e túl az emberi fajt, vagy a homo sapiens éli túl fejlődésének ezt a szakaszát. Ha a jövő az emberiség reményei szerint alakul, az olvasásról szóló vallomás időszámításunk 1987. esztendejéből talán igényt tarthat arra, hogy majdani értelmes lények megfejtésre érdemesítsék, és egy előcivilizáció emberének gyermekét, ártalmatlan passziójaként megmosolyogják.”²⁷

Mózes Huba

Mózes Huba mindenekelőtt az erdélyi magyar irodalom intézményeinek, majd verstani kérdéseknek a kutatásában ért el eredményeket. Kolozsváron született 1941. június 2-án, szülővárosában tanult és szerzett magyartanári oklevelet, majd lett a filológiai tudományok doktora. Fizikai munkásként, később a kolozsvári akadémiai intézetben dolgozott, áttelepedett Magyarországra, a miskolci egyetem tanára lett. Tanulmányai erdélyi és magyarországi tudományos folyóiratokban jelentek meg, verseivel is találkozni lehetett. Doktori értekezését Szabédi Lászlóról készítette (1977), akiről 1984-ben *Az egészet akartam* címmel kismonográfiát adott közre. Ugyancsak kismonográfiát írt József Attiláról („*Majd a szabadság békesége is eljön*”, 1970), akinek román költőkből készült fordításából kétnyelvű antológiát szerkesztett (*József Attila és a román költészet*, 1972). Későbbi irodalomtörténeti tevékenységének középpontjába Dsida Jenő munkássága került: *Tükör előtt* (1992) címmel irodalomtörténeti dokumentumokat, *Égi mezőkön* (2001) címmel „vallomásokat versben és prózában”, *Vers és lélek* (2007) címmel nagyobb tanulmányt jelentetett meg (munkáját felesége, a nyelvészettel foglalkozó Kabán Annamária segítette).

Eredményes kutatómunkával tárta fel az erdélyi irodalom két világháború közötti korszakának dokumentumait. *Sajtó, kritika, irodalom* (1983), *Forrása rég fakadt* (1985), *A fejedelemszöny portréjához* (1994), *Repülőhíd a sínek felett* (2006) és *Amit az ember álmodni tud* (2006) című köteteiben, illetve füzetekben tanulmányokat, irodalom- és sajtótörténeti dokumentumokat közölt. Ugyancsak filológiai búvárkodásának eredményei voltak *Az Erdélyi Szépművés Céh és a Helikon indulásának dokumentumaiból: 1924–1928* (1992) és *Világfigyelő tető: mozzanatok az Erdélyi Helikon történetéből, 1928–*

1944 (2008) című kötetei, valamint a *Napkelet, 1920–1922* (2004) című szöveggyűjtemény az első jelentékenyebb kolozsvári irodalmi folyóirat anyagából. Több szépirodalmi antológiát szerkesztett, közreműködött Eötvös József, Brassai Sámuel, Kahána Mózes és Jancsó Elemér műveinek sajtó alá rendezésében. Érdemeket szerzett a román irodalom magyar recepciójában, *Eminescu a magyar irodalomban* (1989) címmel terjedelmes szöveggyűjteményt rendezett sajtó alá, román klasszikus költők magyar fordításainak elemzésével is foglalkozott.

Jelentősek verstani kutatásai: *Verstörténeti kérdések a XV. századtól napjainkig* (2001), *Míves munka a vers: a szonett kötöttsége és kötöttségé* (2004), *Illik a minét: a refrén mint versszerkezeti alakzat* (2005) és *Itt flóta, okarina: a rím mint versszerkezeti alakzat* (2005) című tanulmányai nagyban gazdagították modern költészetünk ismeretét. Összeállította a *Kötött formájú költemények antológiáját* (1997) és elkészítette a *Romániai magyar verseskönyvek 1944–1988* (1991) repertóriumát.

K. Jakab Antal

Nemzedékének egyik leginkább érzékeny kritikusa volt, sokra hivatott tehetségét mindazonáltal nem tudta igazán kiteljesíteni. Marosvásárhelyen született 1942. július 26-án és Kolozsváron halt meg 2007. július 20-án. Szatmáron és Kolozsváron tanult, 1964-ben került az Utunk szerkesztőségébe, 1990-től ennek utódjánál: a Helikonnál dolgozott, egy ideig a Korunk filozófiai rovatát szerkesztette. Bölcséleti érdeklődéssel és felkészültséggel, emellett határozott kritikai érzékkel vált nemzedékének hiteles bírálójává. *A névmás éjszakája* (1972) című kötetében a Forrás-nemzedékek népszerű íróinak műveiről adott elemző tanulmányokat. Kiforrott és szellemes írásai valójában az esszéműfaj szélesebb körű és távlatos érdeklődésével közeledtek a hatvanas évek irodalmi alkotásaihoz. A kötet írója szinte mindig valamilyen kisebb részletet elemezve közelítette meg a „műegész” tulajdonságait: egy nyelvi jelből, grammatikai alakzatból, metaforikus szerkezetből vont le eredeti poétikai következtetéseket.

Az irodalomkritikus személyiségét mint „kérdező személyiséget” határozta meg: „A kérdés — írta egyik tanulmányában — döntés. Amikor egy kérdést megfogalmazok, akkor ezzel megvonom érdeklődésem körét. Egyúttal tehát megvonom azokat a határokat, amelyek között a kérdés tárgyául szolgáló dolog létezik, amennyiben számomra létezik. Minthogy pedig a dolgok csak annyiban lehetnek kutatásom tárgyai, amennyiben számomra léteznek, a kérdés egyben állítás is.”²⁸ Töprengő kritikus volt, úgy gondolta, hogy a szöveg művészi karakterének felderítése mindig küzdelmekkel jár, és az olvasói befogadás valójában együttgondolkodást jelent. Nemzedékének kitűnő esszéírója volt, szomorú, hogy munkássága nem teljesedett ki igazán. Tanulmányaiból *Átmenetek* (1995) című kötete közölt válogatást. Közreadta Dsida Jenő, Salamon Ernő és Szilágyi Domokos válogatott verseit, Tomcsa Sándor humoreszkjeit, sajtó alá rendezett egy

háromkötetes magyar irodalmi szöveggyűjteményt (1996 és 1999 között), *Magyar irodalom Bánffy Miklóstól Szilágyi Domokosig* (1998) címmel megjelentette az erdélyi irodalom tanítási célokat szolgáló antológiáját, és *Odüsszeuszról Ulyssesig* (2002) címmel szerkesztett egy világirodalmi szöveggyűjteményt. Az ő kísérő tanulmányaival (és Benkő Samu bevezetőivel) jelentek meg Cseh Gusztávnak az erdélyi történelem jeles alakjait megörökítő grafikai albumai. 2003-ban összeállította az *Irodalmi Nobel-díjasok lexikona. 1901–2002* című kiadványt.

Rohonyi Zoltán

A modern irodalomtudományi irányzatok hatása nyomán adott képet elsősorban az irodalom elméleti kérdéseiről. Kolozsváron született 1943. május 31-án, szülővárosában végezte tanulmányait, 1966-ban szerzett magyartanári képesítést, először Nagydobán volt általános iskolai tanár, 1968-tól a kolozsvári egyetem magyar tanszékén tanított, 1989-ben Magyarországra költözött, a pécsi egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékének tanára, 1997-től vezetője lett. A Korunkban és a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben közölte tanulmányait, a 19. század első felének irodalmát kutatta, mindenekelőtt a romantika irodalma iránt érdeklődött. Nagy beleélő készséggel adott képet a bemutatott írók munkásságáról, poétikai és stilisztikai elemzéseiről révén jutott új megállapításokra.

Több 18–19. századi klasszikus magyar író válogatott írásait gondozta, így Fazekas Mihály, Berzsenyi Dániel, Kazinczy Ferenc, Arany János és Gárdonyi Géza válogatott műveit, ezekhez a kötetekhez írott bevezető tanulmányait „*Úgy állj meg itt a pusztán*”: közelítés XIX. századi irodalmunkhoz címmel 1996-ban Budapesten jelentette meg. 1970-ben gondos filológiai munkával rendezte sajtó alá Hermányi Dienes József *Nagynyedi Demokritos* című művét, 1971-ben *A barokktól a romantikáig* címmel szerkesztett (Jancsó Elemérrel együtt) irodalmi szöveggyűjteményt, 1975-ben *A magyar romantika kezdetei*, majd *Kölcsey Ferenc életműve* címmel adott közre monográfiát. A pécsi egyetemen tartott előadásai nyomán érdeklődését az irodalom elméleti kérdései kötötték le, mindenekelőtt az irodalmi „kanonizáció” (azaz az irodalomtörténeti értékelés) problémái foglalkoztatták, erről írta *A romantikus korszakkeüszőb: a posztkantiánus episztémé: a felbomló neoklasszikus kánon és a kora romantika alakzatai a magyar irodalomban* (2001) című művét, illetve adta közre *Irodalmi kánon és kanonizáció* (2001) című szöveggyűjteményét. Mindkét munkája a magyar irodalmi és irodalomtörténeti gondolkodás megújításában vállalt szerepet.

Molnár Szabolcs

Sokoldalú írástudó, irodalomtörténeti művei, kritikai tevékenysége, műfordításai és mindenekelőtt eredményes oktató munkája révén van helye az erdélyi magyar szellemi élet jeles személyiségei között. A Bihar megyei Mezőtelegden született 1943. április 12-én, Aradon, majd a kolozsvári egyetem magyar szakán tanult, először a kisiratosi általános iskolában tanított, 1969-ben lett a kolozsvári magyar tanszék oktatója, 1990-ben ő szervezte meg az önálló Hungarológiai Tanszéket a bukaresti egyetemen, jelenleg a tanszékvezető tisztségét tölti be, a régi magyar irodalom történetét és művelődéstörténetet oktat. Összeállította a háromkötetes *Magyar Irodalmi Szöveggyűjteményt* (1943–1976), *Idők szép virága* (1991) címmel jelentette meg (az előbbi gyűjtemény alapján készült) régi magyar költészeti antológiáját. Szöveggondozó munkáját dicsérte Heltai Gáspár írásainak (1980), Haller János *Hármas história* (1978) és Andrád Sámuel *Elmés és mulatságos rövid anekdoták* (1988), Szenci Molnár Albert *Psalterium Ungaricum 1607* (1996) című műveinek, valamint a *Históriás énekek és széphistóriák* (1981) című szöveggyűjteménynek a közreadása. Több román irodalomtudományi munkát tolmácsolt magyarul, emellett közre adta Lucian Blaga esszéinek és aforizmáinak válogatását. Románul is jelentek meg a régi magyar irodalommal foglalkozó írásai (*Arta poetică. Renașterea*, 1986). *Erdélyi Panteon* (1998) címmel társszerkesztőként adta közre az erdélyi magyar kultúra klasszikus alakjait bemutató esszégyűjteményt. Romániai és magyarországi folyóiratokban jelentek meg tanulmányai. 1970-ben *Versek — műfordítások* címmel sajtó alá rendezte Berde Mária költői életművét, 1986-ban irodalomtörténeti monográfiában adott képet a jeles író munkásságáról.²⁹

Horváth Andor

A széleskörű világirodalmi (mindenekelőtt a francia irodalom ismeretéből származó) tájékozottság és az esszéirodalom intellektuális hagyománya alakította ki Horváth Andor írói érdeklődését. Kolozsváron született 1944. március 8-án, a Brassai Sámuel Líceum növendéke volt, szülővárosában szerzett francia—magyar szakos tanári diplomát. Tordán volt tanár, Bukarestben A Hét munkatársa, főszerkesztő-helyettese, majd a Művelődés, később a Korunk szerkesztője, ő gondozta A Hét igen népszerű évkönyveit. A romániai rendszerváltozás után egy időre bekapcsolódott a politikai életbe, 1990-1992-ben a Művelődésügyi Minisztérium államtitkára, visszavonulása után a kolozsvári egyetem tanára és a Korunk főszerkesztőhelyettese volt. Francia tudományos művek fordítójaként is fontos munkát végzett, ő tolmácsolta magyarul Robert Escarpit *A könyv forradalma* (1973) című munkáját és Louis Althusser tanulmányait, az ő gondozásában jelent meg Saint-Simon *Emlékiratok* (1979) és Montesquieu *A törvény szelleme* (1987) című műve, válogatást jelentetett meg Jules Renard *Naplójából* (1993), részt vett a

Murvai Olga által szerkesztett *Irodalomszemiotikai tanulmányok* (1979) című válogatás fordításában, bevezető tanulmányokkal látta el Denis Diderot írásait (2003), lefordította a kiváló román filozófus, Andrei Pleșu *Tescani napló* (2000) és *A madarak nyelve* (2000) című műveit, *Korszellem és önismeret* (1988) címmel a két világháború közötti román esszéirodalomból, *Tanúskodni jöttem* (2003) címmel ugyanennek a korszaknak román emlékirat- és naplóirodalmából adott válogatást. Általában nagy szerepe volt az erdélyi magyar értelmiség világirodalmi tájékozódásának és eszmei nyitottságának szolgálatában.

Első esszékötete *Dávid parittyája* címmel 1974-ben jelent meg, ezt követték *Nyomunkban a hírözön* (1982), *Montaigne köpenye* (1985), majd *Golyóstoll: egy értelmiségi jegyzetfüzetéből. 1980–1982* (2006) című kötetei (ez utóbbiban A Hétben rendszeresen megjelent sajtószemléit adta közre, ezek a román és a nemzetközi sajtó közleményeit ismertették meg a magyar olvasóval). *A szent liget* (2005) című munkájában a görög tragédiaírókról szóló esszéit gyűjtötte egybe. A Kántor Lajossal közösen megjelentetett *Határjegyek* (2000) című kötetben az irodalmi élet eseményeit kommentáló jegyzeteit adta ki. Irodalomtörténeti tanulmányai mindenekelőtt nagy francia írókat (Saint-Simont, Diderot-t, Balzacot, Stendhalt, Martin du Gard-t, Malraux-t és Camus-t) mutatták be az olvasónak. *Olvasónaplója* (*Montaigne köpenye* című kötetében) francia, román és magyar írók műveiről számolt be, mindig az olvasó ember érdeklődésével és örömeivel. Érdemes felidézni, amit Marguerite Duras egy könyvének olvasása nyomán jegyzett le, ezekben a sorokban az „olvasó ember ars poeticáját” fogalmazta meg: „E valóban tartózkodó, sejtelmesen vallomásos könyvet a stílusa teszi élményszerűvé, az élet dolgairól okosan, rezignáltan, szinte érzelemmentesen s mégis életörömet sugárzóan elmélkedő múltidézés hangja, amely azzal ejt rabul, ami mindannyiunk közös osztályrésze: az elveszett idő keresésével, a visszahozhatatlan féltett varázssával.”³⁰ Ennek a „varázsnak” a megfejtésére és közvetítésére tettek kísérletet Horváth Andor tanulmányai.

Gyimesi Éva

Gyimesi (Csekéné Gyimesi) Évának kezdeményező szerepe volt az erdélyi magyar irodalmi műveltség megújításában: érzékeny műelemzései ehhez éppúgy hozzájárultak, mint az, hogy az erdélyi irodalmi műveket szélesebb körben: az egyetemes és a magyar irodalom összefüggés-rendszerében helyezte el. Kolozsváron született 1945. szeptember 11-én, tanulmányait szülővárosában végezte, 1968-ban szerzett magyar szakos tanári oklevelet. A kolozsvári egyetem magyar tanszékének tanára, a filológiai tudományok doktora, vendégtanárként oktatott a szegedi egyetemen, amely díszdoktori címmel tüntette ki.³¹ Tudományos és irodalmi folyóiratokban jelentek meg írásai, első feltűnést keltő tanulmánya: a *Tudatformáló nyelvművelés a Látóhatár* (1973) című tanulmánykötetben volt olvasható.

Nyelvművelő írásokkal kezdte pályáját, ezek *Mindennapi nyelvünk* (1975) címmel kötetben is megjelentek.

Munkássága az erdélyi magyar lírával foglalkozó tanulmányaiban bontakozott ki. *Találkozás az egyszerűvel* (1978) című kötetében részben líraelméleti tanulmányokat, részben portrévázlatokat adott közre. Elemzései során egyszerre adott szerepet a tudományos szövegelemzésnek és az olvasói intuíciónak. „A vers, ha jó vers — fejtette ki —, első befogadásakor mint egész hat, s egy intuitív összbenyomást alakít ki, ami elemezhetetlen, de ami mégis megszabja további olvasásának szempontjait. Ebben az összbenyomásban bizonyos esztétikai minőségek és érzelmi mozzanatok érzékelése mellett a verset strukturáló elv is gyakran fölsejlik, sőt kölcsönös feltételezettségük sugallata is jelentkezik.”³² A modern vers természetét és a verselemzés feladatait tárgyaló elméleti okfejtést néhány erdélyi költő (Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Király László és Kenéz Ferenc) költészetének bemutatása, majd az olvasói befogadás folyamatának értelmezése követte. A tanulmányíró — a korszerű „receptiós” esztétikának megfelelően — a befogadói folyamat személyességére hívta fel a figyelmet, mint a kötet végén olvasható: „A befogadás első fázisa, vagyis az esztétikai élmény, amelyben oly nagy szerepe van a szubjektív valóság-tapasztalatnak, teljesen magánjellegű, s a műélvezetnek ez az elemi formája nem helyettesíthető semmivel. Magát az élményt szubjektív vallomásként igen, de racionalizált ismeretként átadni nem lehet; átélése a reá való készségtől, fogékonyságtól függ. [...] A befogadás eme legfontosabb feltételét, az élményt, semmilyen irodalomelméleti ismeret nem pótolhatja tehát. Ha hiányzik, annak társadalmi, lélektani okai vannak.”³³

A költészet esztétikumával és ennek befogadásával foglalkozó tanulmányok mindig a korszerű nyugati szakirodalom ismeretére támaszkodtak (nem egy fontos munkát a szerző a román nyelvű könyvkiadás jóvoltából ismerhetett meg). Hasonlóképpen esztétikai és receptiós kérdésekkel, ezeken belül az írói fikció, a költői nyelv vagy az értelmezési folyamatok vizsgálatával foglalkoztak Gyimesi Éva következő, *Teremtett világ* (1983) című tanulmánykötetének írásai. Miként a kötetet záró írás tanúsítja, a szerzőt megérintette az a kétely, amely manapság a költészet (vagy éppen a kultúra) társadalmi jelentőségét, hatását érinti, végül azonban az irodalom fontosságába vetett hagyományos bizalom oldotta fel a kétségeket. „Mi az irodalom értelme? — kérdezi a tanulmányíró. — Mi az értelmezés értelme? Az egésznek mi az értelme? Ezeknek a kérdéseknek valójában semmilyen gyakorlati haszna nincs. De valahogyan emberi minőségünkhöz tartozik az a luxus, hogy ezeket a kérdéseket föltehetjük, hogy feladatul szabhatjuk önmagunknak a válaszok keresését. Az irodalom »csupán« azt a rengeteg kétséggel kikövezett lehetőséget kínálja fel nekünk, hogy újra meg újra föltegyük ezeket az emberi mivoltunkból fakadó, talán épp annyira kényelmetlen, mint fényűző kérdéseket: s ez maga a kultúra — a létfenntartásunkon túli, nélkülözhetetlen fölösleg.”³⁴

Valójában a későbbi tanulmányok és elemzések morális mondanivalóját is az irodalom (a kultúra) humanisztikus jelentőségének kinyilvánítása és az irodalom

jövőjéért érzett aggodalom alakította ki. A kolozsvári irodalomtörténész, különösen a bukaresti diktatúra utolsó évtizedében, szinte mindig azzal a drámai kérdéssel találkozott, hogy vajon az emberi szellem miként küzdhet meg a zsarnoki hatalom mindent maga alá rendelő kíméletlenségével. Gyimesi Éva egyike volt azoknak a kolozsvári értelmiségieknek, akik vállalták a szellemi ellenállás kockázatát, tapasztalnia is kellett a rendőrállami üldöztetést, *Szem a láncban* (2009) című önéletrajzi, egyzersmind történelmi dokumentumkötetében a Securitate titkos iratanyagának tükrében mutatta be ennek a félelmetes szervezetnek a működését. *Honvagy a hazában* (1993) című, személyes vallomásokban gazdag kötetének írásaiban vetett számot azokkal a tanulságokkal, amelyeket kontesztáló értelmiségiként kellett szereznie. A kötet írásai tulajdonképpen a zsarnokság ellen szinte magányosan fellázadó írástudó tapasztalatát, közérzetét és erkölcsi igazságát mutatták be, és a személyes helytállás erőforrásaként a keresztény etikát jelölték meg. Gyimesi Éva egy előadásában, amelyet a Pax Romana elnevezésű katolikus értelmiségi mozgalom 1991-es innsbrucki találkozóján tartott, arra a „szelíd erőre” hivatkozott, amelyből az ellenállás készsége táplálkozik. „Ez a szelíd erő — olvassuk — a feltétlen szeretet az emberek iránt, akiknek vagy akik érdekében beszélni tartozol. A szeretet a munka iránt, amelyben elveszítéd magad, hogy tökéletlenséged átlényegüljön valami mássá, aminek pusztán médiuma, hordozóközege vagy.”³⁵ Ebben a kötetében került szélesebb körű nyilvánosság elé a korábban „illegálisan” terjedt és csak 1992-ben megjelent *Gyöngy és homok* című nagyobb esszéje, amely az „erdélyi gondolat” eszmei örökségével vetett számot, és a kisebbségi életérzés lelki veszedelmeit mutatta be (ezzel a tanulmányával később részletesen is foglalkozni fogunk). Gyimesi Éva tulajdonképpen elutasította a hagyományos kisebbségi érzést, esszéiben az erdélyiség, a magyarság és az európaiság eszmei egységének fontosságára hívta fel a figyelmet. *Kereszténység — nemzet — liberalizmus* című tanulmányában arról beszélt, hogy ennek a három eszmei értéknek egyensúlyba kell kerülnie, ez a gondolat szabta meg az erdélyi magyar közéletben vállalt tevékenységét is.

Annak az irodalom-értelmezésnek, amely Gyimesi Éva tanulmányaiból kiolvasható, részben esztétikai, részben morális indítéka van. Ez a kettős elkötelezettség jelent meg azokban az irodalmi, illetve kritikai tanulmányokban, amelyeket *Kritikai mozaik* (1999) című — teljes irodalomkritikai munkásságát átfogó — kötetében adott közre. Ebben a kötetében az erdélyi irodalom, illetve az egyetemes magyar irodalom nagy egyéniségeinek munkásságát mutatta be. *Álom és értelem* (1990) címmel Szilágyi Domokos „lírai létértelmezéséről” közölt értő magyarázatot, ez egyszerre volt elemző és személyes jellegű. *Colloquium transilvanicum* (1998) című kötetében részben irodalomtörténeti, részben az erdélyi magyarság hagyományaival és közéletével foglalkozó esszéi olvashatók. *Múlt, jövő mesgyén* (1980) címmel antológiát szerkesztett erdélyi magyar költők verseiből, közreadta Szilágyi Domokos válogatott verseit és bevezető tanulmányt írt Kosztolányi Dezső verseihez. Az ő irányításával működik a kolozsvári egyetemen a „láthatatlan kollégium”, amely a tehetséges magyar irodalomszakos hallgatók

számára szervez továbbképzést, ennek a „kollégiumnak” a diákjaival készült a *Vissza a forrásokhoz: nemzedékvallató* (2001) című interjúkötet.

Cseke Péter

Korábban az erdélyi magyar kulturális sajtó tevékeny riportereként szerzett nevet, történészi munkássága a diktatórikus rendszer bukása után bontakozott ki igazán. Az Udvarhely megyei Recsenyében született 1945. január 30-án. Székelyudvarhelyen, majd a kolozsvári egyetemen tanult, tanári diplomát szerzett. A Falvak Dolgozó Népe szerkesztőségében kezdte pályáját, mint riporter járta be Erdélyt. Versei jelentek meg a *Vitorlaének* (1967) című antológiában, fiatal román költőket tolmácsolt az *Építő Amfion* (1967) című versgyűjteményben. 1969-ben a Korunk szerkesztőségi munkatársa, majd a romániai rendszerváltás után a kolozsvári egyetemen megnyíló magyar újságíróképzés tanára lett.

Első írásai (Beke György tanítványaként) az erdélyi magyar faluról készült irodalmi riportok voltak, ezek jelentek meg *Víznyugtatól vízkeletig* (1976) *Emberarcok* (Beke Györggyel és Marosi Péterrel, 1976), *Látóhegyi töprengések* (1979), *Hazatérő szavak* (1985, új kiadásban Budapesten 1993), *Könyv és kenyér* (1991) és *Korfordulós újesztendő* (1994) című köteteiben. Beszámolóiban az erdélyi magyar vidéki társadalom nehéz tapasztalatait elevenítette fel, könnyen szót értett az egyszerű emberekkel, írói eszközökkel rajzolta meg riportalanyainak egyéniségét. *Vigyázó torony* (1995) című interjúkötetében a neves grafikus és művészeti író, Debreczeni László munkásságát mutatta be. Riportkönyveit és szociográfiai műveit olyan publicisztikai célzatú gyűjtemények követték, amelyekben az erdélyi magyarság kisebbségi tapasztalatait és elvégzendő feladatait összegezte. *Metaforától az élet felé* (1997), *Láthatatlan emlékművek* (2000), *Paradigmaváltó erdélyi törekvések* (2003), *Időrobbanás* (2003), *Jöjjön el a mi időnk* (2005), *Legyen eszünk, ha már volt* (2006) című munkáiban az erdélyi magyar szociológiai-szociográfiai irodalom törekvéseiről és eredményeiről adott képet. *Tényirodalom — szociográfia* (2001) című munkája egyetemi tankönyvként mutatta be a társadalomkutatás műhelyeit, illetve idézte fel az erdélyi magyarságot helytállásra ösztönző „példaemberek” (Krenner Miklós, Balázs Ferenc, Jancsó Béla, Szabédi László, László Dezső és a többiek) szellemi-erkölcsi örökségét. *Horváth István és az erdélyi népi irodalmi irányzat* (2000) című irodalomtörténeti monográfiájában a neves erdélyi költő pályáját tekintette át. Tanulmányait mindig széles körű és gondos forráskutatás alapozta meg, igen nagy művelődéstörténeti anyagot tekintett át, ennek nyomán rajzolta meg az eszmétörténeti jelenségeket és folyamatokat. Az 1989-ben bekövetkezett romániai politikai fordulat igen jótékonyan hatott szemléletének alakulására. Így már minden cenzúra és öncenzúra nélkül fejthette ki véleményét: élhette át az „önkorlátozásmentes gondolkodás örömét”.³⁶

Tudományos munkásságát a feldolgozott tárgy igen széles körű ismerete és elmélyült elemzése jellemzi. *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei* (2008) című összefoglalásában az igen gazdag erdélyi szakirodalomról adott tárgyszerű áttekintést, rendre ismertetve mindazt, amit az erdélyi magyar társadalomkutatás a maga több évtizedes története során létrehozott. Ez a műve is oktatási cézzal készült. Tanulmányai és összefoglaló munkái mellett fontos szöveggondozó tevékenysége is. *Erdélyi fiatalok — dokumentumok, viták. (1930–1940)* című munkájának eredetileg 1986-ban kellett volna megjelennie, azonban a cenzurális tiltás következtében csak a diktatúra bukása után kerülhetett a nyilvánosság elé. *Nem lehet* (Molnár Gusztávval, 1989) című dokumentumgyűjteménye a Makkai Sándor 1937-es repatriálása miatt kialakult vita anyagát gyűjtötte össze. *Lehet — nem lehet* (1995) című kötetében a kisebbségi lét értelmezésére kísérletet tevő írásokból (a többi között Gyimesi Éva, Balázs Sándor, Fábíán Ernő, Tóth Sándor, Keres-kényi Sándor és Kántor Lajos tanulmányaiból) válogatott. Ennek a kötetnek az előszavában világította meg a kisebbségtörténelem nehéz időszakait felidéző filológiai tevékenysége aktuális értelmét. Arra utalt, hogy az 1989 végi romániai fordulat által keltett várakozásokat nemigen igazolták a későbbi évek fejleményei, minthogy (mint a harmincas években) magyarok sokasága hagyta el szülőföldjét. „Történelmi kataklizmák idején — írta —, úgy tűnik, elháríthatatlan jelenség ez. De a túlélés után (újra meg újra) szembe kell néznünk a tudatos jövőépítés követelményeivel/lehetőségeivel. S ha így vizsgálódunk, akkor nem lehet mindent a külső körülményekre, a diktatúra idején »kézben tartott« többségi nacionalizmuson is túltevő »szélsőséges« jelenségekre hárítani. Azok az erdélyi magyar fiatalok, akik ma a távozás mellett döntenek, nem bíznak eléggé a mi kisebbségi társadalmunk önszervező és jövőteremtő erejében. Vajon megtettük-e azt, ami tőlünk telhető? A kérdés megkerülhetetlen. A válaszok elodázhatatlanok.”²¹ Valójában ez az erkölcsi és közéleti késztetés szabta meg Cseke Péter tudományos és publicisztikai munkásságának személyes indítékait és további történelmi búvárkodását. *A tízennyegye* (2003) című kétkötetes szöveggyűjtemény az ugyanilyen címen megjelent egykori antológiát (a fiatal erdélyi írók 1923-as jelentkezését) és ennek kritikai fogadtatását mutatta be. Egy-egy dokumentumkötetben László Dezső (2004) és Buday György (2006) emlékét idézte fel. Az erdélyi magyar művelődéstörténet igen eredményes kutatójaként hatalmas munkát végzett a kisebbségi önismeret gazdagítása körül.

A nemzeti közösség szolgálatában

A hetvenes évek végén kibontakozó új erdélyi irodalomtörténet-írás és irodalomkritika több stratégiai tennivalót vállalt magára: először meg kellett tisztítani az irodalom értelmezését azoktól a dogmatikus képzetektől, amelyeket a korábbi esztendők zsarnoki irodalompolitikája rákényszerített a szellemi életre, másodsor helyre kellett állítani a hagyományok természetes rendjét, enélkül elképzelhetetlen volt az iroda-

lom szerves fejlődése, harmadszor pedig olyan irodalmi ösztönzéseket kellett találni, amelyek nem lefegyverzik, ellenkezőleg, megerősítik az erdélyi magyarság történelmi és közösségi tudatát. Mindhárom feladat a mindenkor magyar irodalomtörténetírás és irodalomkritika nemzeti hagyományaira épül, ennek gyakorlati tennivalóit szabva meg. Ezeknek a feladatoknak a jegyében végezték munkájukat az erdélyi irodalomtudósok a két világháború közötti évtizedekben, és ezek a feladatok jelölték meg az irodalom körül vállalt szolgálatot a hatvanas évek közepétől kezdve a bukaresti zsarnokság legnehezebb esztendeiben is. Nemcsak az imént bemutatott ismertebb irodalmároknak, hanem azoknak a tudományos kutatóknak, egyetemi oktatóknak, középiskolai tanároknak, újságíróknak az esetében is, akik a maguk köznapi munkája során vállalták a kisebbségi magyar kultúra szolgálatát (egész könyvtárat tesznek ki ennek az önzetlen szolgálatnak az eredményei). Röviden róluk is szót kell ejteni egy irodalomtörténeti összefoglalás keretei között.

Ezek az irodalomtörténészek és -kritikusok is komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az erdélyi irodalmi kultúra a hatvanas évek végére nagyjából magára találjon. *Ritoók János* (eredeti német nevén Johann Günther Miess, Brassó, 1935. június 22. — Kolozsvár, 1981. május 21.) mint költő és irodalomkritikus hívta fel magára a figyelmet. Édesapját, mint erdélyi szász, 1945-ben a Szovjetunióba hurcolták, édesanyjával ekkor Nagyváradra költözött, aki magyar iskolába íratta fiát. Korábban németül kezdte tanulmányait, ezeket végül Brassóban fejezte be. A kolozsvári egyetemen szerzett magyartanári diplomát, rövid ideig tanított, majd az Új Idő című brassói hetilap irodalmi rovatvezetője, 1971-től a kolozsvári Korunk szerkesztőségi főtítkára volt. 1975-ben Goethe írásából készült válogatással lépett fel, ezután erdélyi német és román költők verseit fordította magyarra. 1976-ban *Kozmikus szerelem* címmel jelent meg verseket és műfordításokat tartalmazó kötete, 1980-ban *Önkihallgatás* címmel erdélyi német költők, 1981-ben „*A hamis malvázia*” címmel romániai német elbeszélők műveit tolmácsolta magyarul. Alapvető munkának számít *Kettős tükrök* (1979) című könyve, ez a két világháború közötti korszak magyar—szász irodalmi kapcsolatait mutatta be.

Katona Ádám (Dicsőszentmárton 1935. október 12.—) irodalom- és művelődéstörténész Székelyudvarhelyen tanult, orvosnak készült, majd tanári munkát végzett, művelődési otthonokat vezetett, 1968-ban Kolozsváron szerzett tanári diplomát. Az Igazság szerkesztőségében, a székelyudvarhelyi múzeumban, korondi és homoródszentmártoni iskolákban dolgozott — mindenütt szembekerült a hatalommal, a titkosrendőrség folyamatosan megfigyelte. 1990 után a székelyudvarhelyi művelődési ház munkatársa lett, majd ismét tanári munkát végzett, megalapította az RMDSz helyi szervezetét, 1990 és 1994 között a Szabadság című lap helybeli szerkesztője volt. Politikai tevékenységében az erdélyi magyar kulturális, illetve a székelyföldi közigazgatási autonómia követelményét képviselte. Az RMDSz keresztény-nemzeti platformja és az Erdélyi Magyar Kezdeményezés, valamint az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület vezetője, mint

ilyen, nem egyszer bonyolódott politikai vitákba a magyar párt vezetőivel. Írásai általában művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkoztak, 1973-ban Platon és Veres Péter, 1974-ben Kodály Zoltán, 1975-ben Kemény Zsigmond, 1979-ben Fülep Lajos műveit rendezte sajtó alá, 1993-ban az ő szerkesztésében adták közre Venczel József *A falumunka útján* című művét, számos irodalomtörténeti tanulmánya jelent meg, közöttük Kemény Zsigmond és Németh László munkásságáról, ugyancsak fontos szerepet tölt be a Székelyföld művelődéstörténetének feltárásában.

Binder Pál (Botfalu, 1935. március 15. — Brassó, 1995?) művelődéstörténész, az erdélyi népek (különösen a szászok) múltjának kutatásában szerzett eredményeket. Brassói szász eredetű családból származott, szülővárosában, majd a kolozsvári egyetemen: földrajz szakon tanult, Iaşiban szerzett doktorátust, tanárként, könyvtárosként dolgozott. A Brassói Lapok és a Korunk munkatársaként művelődéstörténeti tanulmányokat írt, többnyire Brassó múltjával foglalkozott. *Közös múltunk* (1982) című kötetében adatokban igen gazdag tanulmányokban mutatta be a királyföldi szász falvak, a havasalföldi román és az erdélyi magyar városok (Kolozsvár, Vajdahunyad, Nagyenyed, Vízakna, Szászváros) múltját. Könyvének külön értéke az a gazdag adattár, amelyet több évtized kutató munkájával állított össze. Sajtó alá rendezte az *Utaások a régi Európában* (1976), a *Céhes élet Erdélyben* (Kovács Gézával, 1981) és az *Utaások a török birodalomban* (1983) című dokumentumköteteket, *Az erdélyi magyar evangélikus egyházkezségek és iskolák története és névtára. 1542–1861* (1993) című munkája fontos történelmi forráskiadvány. Alapos tanulmányokban mutatta be Apáca község múltját és Dávid Ferencnek, az erdélyi unitárius egyház alapítójának családtörténetét.

Nagy György (Lukafalva 1938. január 1. — Kolozsvár 1998. december 26.) filozófiatörténet-író a marosvásárhelyi Református Kollégiumban, majd a kolozsvári egyetemen tanult, az ottani Pedagógiai Főiskolán, az egyetem filozófiai tanzékén tanított, 1990 után a Korunk szerkesztőbizottságában és az Erdélyi Múzeum Egyesületben vállalt tisztséget. Tudományos munkássága során a két világháború közötti erdélyi magyarság eszmetörténeti áramlataival foglalkozott, ennek során úttörő munkát végzett a transzilvánista gondolkör feltárásában és méltányos megítélésében. 1973-ban a Korunkban adta közre *A kezdeti transzilvánizmusról* című tanulmányát, később Kós Károly munkásságáról, az 1937-es Vásárhelyi Találkozóról közölt tanulmányokat, szerepet vállalt a nemzetiség-tudományi kutatások újjáélesztésében, a nyolcvanas évek végén néhány tanulmánya szamizdat-folyóiratokban látott napvilágot. A rendszerváltozás után az újjászülető Erdélyi Múzeumban közölt tanulmányokat, *Széchenyi az erdélyi magyar szellemi életben a két világháború között* (1993) című munkája az Erdélyi Múzeum Egyesület emlékülésén hangzott el. Válogatott tanulmányai, közöttük az „erdélyi gondolattal” foglalkozó írásai *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben* (1999) című poszthumusz kötetében kerültek az olvasó elé.

Rácz Győző (Dés, 1935. január 41. — Kolozsvár, 1989. október 27.) irodalomkritikus, filozófiai szakíró a kolozsvári egyetemen tanult, ugyanitt volt tanár, a filozófiai tanszék professzora. 1971 és 1983 között a Korunk főszerkesztő-helyettese, majd Gáll Ernő elmozdítása után főszerkesztője, ebben a tisztségében alkalmazkodott a bukaresti művelődéspolitikai utasításaihoz. Tanulmányai, amelyek *Értelem és szépség* (1977), majd *A lírától a metafizikáig* (1976) címmel jelentek meg, filozófiai és irodalmi esszéket foglaltak magukban, a többi között a művészet és a filozófia viszonyát, a marxista ideológia történetét és a Korunk tevékenységét mutatták be. Elemző tanulmányokat adott közre Apáczai Csere János, Petőfi Sándor, József Attila, Németh László és kortárs erdélyi írók munkásságáról. Művei vitákat váltottak ki, ezek időnként megkérdőjelezték a szerző elméleti eredményeit.

Indig Ottó (Gyertyános, 1936. október 18. — Nagyvárad, 2008) irodalomtörténész, publicista, Nagyváradon, majd a kolozsvári egyetemen tanult. Nagyváradon tevékenykedett tanár-, újságíró- és színikritikusként, mindenekelőtt Nagyvárad irodalmi hagyományaival foglalkozott. *Juhász Gyula Nagyváradon* (1978) és *Nincs szebb jövődök májusánál* (1980) című könyveiben Juhász Gyula pályáját, elsősorban a költő váradai éveinek történetét, *Csak egy igazi versért élek* (1981) címmel Horváth Imre költészetét mutatta be. *Várad párnasszus* (1994) című kötetében a város magyar irodalmi hagyományait, így Ady Endre váradai korszakának eseményeit, a Szigligeti Társaság és a váradai sajtó tevékenységét, valamint néhány ott tevékenykedő író (Nagy Endre, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Ligeti Ernő, Tabéry Géza és mások) alakját idézte fel. *Arva az időnek* (1996) című kötetében irodalomtörténeti vázlatait és színikritikáit válogatta egybe. Színháztörténeti kutatásait *Nagyvárad színikritikái A Holnap évtizedében* (1975) és *A nagyvárad színeszet másfél évszázada (1798–1944)* (1991) címmel jelentette meg.

Kicsi Antal (Torja, 1936. augusztus 24. — Székelyudvarhely, 1980. november 27.) tanítóképzőben tanult Székelyudvarhelyen, majd a kolozsvári egyetemen szerzett magyartanári képesítést. Általános iskolai, főiskolai, majd középiskolai tanárként dolgozott. *A romániai magyar irodalom dokumentumaiból* című cikksorozataiban, amely a Vörös Zászló című lapban jelent meg folytatásokban 1971 és 1974 között, elsősorban az Erdélyi Szépmíves Céh történetét mutatta be. A Brassói Lapokban közölt ötvenkét részes *Romániai magyar irodalom* című sorozata erdélyi írók portréját vázolta fel. Kismonográfiát írt Kováts Józsefről (1969), összegző pályaképet készített Tompa Lászlóról (1978), és Balázs Ferencről (Mikó Imrével és Horváth Sz. Istvánnal, 1983), a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola 1969-es évkönyvében jelentette meg *A marosvásárhelyi Zord Idő* című tanulmányát. Sajtó alá rendezte Kovásznai Sándor és Kováts József műveit, valamint Tompa László válogatott verseit. *Kóbor poéta vallomása* (1970) címmel latin költőkből készült műfordításait jelentette meg.

Hegedüs Imre János (Székelyhidegkút, 1941. július 9.) Segesváron és Székelykeresztúron, majd a kolozsvári egyetemen tanult és szerezte meg a doktori foko-

zatot Benedek Elek munkásságáról írott értekezésével. Csíkdánfalván és Sepsiszentgyörgyön volt tanár és szakfelügyelő. Benedek Elek működéséről közölt tanulmányokat. Az 1980-as évek végén Ausztriába távozott, az ottani magyar szervezetekben tevékenykedik, a rendszerváltozás óta Budapesten és Erdélyben is gyakran szerepel. 2006-ban jelent meg *Benedek Elek* című monográfiája, amely igen alapos filológiai munka révén adott képet a nagy hatású író közéletti és írói tevékenységéről.

Szabó Zsolt (Kolozsvár, 1946. május 29. —) Szentimrei Jenő unokája, Szentimrei Judit fia, a kolozsvári egyetemen szerzett diplomát, újságírói tevékenységet folytatott, a Művelődés című havi folyóirat főszerkesztője volt, művelődéspolitikai és művelődéstörténeti írásokat közölt. 1979 és 2002 között négy kötetben jelentette meg a *Benedek Elek irodalmi levelezése* című gyűjteményt. 1999-ben szerkesztette a *Szilágysági magyarok* című tanulmánykötetet, Keszeg Vilmossal együtt adta közre az *Aranyos-vidék magyarsága: Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időben* (2006) című kötetet. Doktori értekezésében Szentimrei Jenő munkásságát dolgozta fel. 2006-ban sajtó alá rendezte *A kolozsvári Vasárnap és Vasárnapi Újság. 1921–1925* című antológiát és a *Tréfás és csúfolódó erdélyi népköltészet* című kötetet, 2004-től szerkeszti a *Szótárnai füzetek* című kiadványt, itt jelent meg *Szótárnai napok* (2004) című műve az egykor Kós Károlynak és Szentimrei Jenőnek otthont adó kalotaszegi faluról.

Az erdélyi magyar irodalom gondozása körül még igen sokan végeztek elismerésre méltó tevékenységet. Így *Bölöni Sándor* (Ploiești, 1939. február 8. — Nagyvárad, 1982. augusztus 12.), az Előre munkatársa, a nagyváradai színház magyar tagozatának irodalmi titkára, az ottani Irodalmi Kerekasztal szervezője, aki mindenekelőtt magyar költők románra és román költők magyarra fordításával szerzett érdemeket. *Aniszi Kálmán* (Nagykakucs, 1939. október 14.) újságíró a kolozsvári egyetemen szerzett filozófiai oklevelet, az Igazság szerkesztőségében dolgozott, majd a képzőművészeti főiskola adjunktusa lett. A nyolcvanas években Budapesten telepedett le, több kritikai gyűjteményt és interjúkötetet adott közre, magyarországi folyóiratokban jelennek meg írásai. *Máté Gábor* (Szederjes, 1933. november 18.) Székelykeresztúron, majd Kolozsváron tanult, az ottani egyetemen tanított, mint meghívott előadó oktatott a szegedi tanárképző főiskolán. *Filozófia és regény* (1982) címmel jelent meg elméleti munkája, Lukács György regényelméletéről román nyelvű elemzést adott közre, modern román írókról közölt tanulmányokat.

Máthé József (Kilyénfalva, 1937. március 23.) Gyergyószentmiklóson, majd a kolozsvári egyetemen tanult, általános iskolai tanár, népművelő, a marosvásárhelyi tanárképző főiskola tanára, az ottani rádió magyar adásainak munkatársa volt, 1987-ben telepedett át Budapestre, a tanártovábbképző intézetben dolgozott. Petelei István, Áprily Lajos és Tompa László munkásságáról közölt tanulmányokat. *Metz Katalin* (Marosvásárhely, 1938. október 25.) szülővárosában és a kolozsvári egyetemen végezte tanulmányait, az Orvosi Szemle szerkesztőségében, majd

a vásárhelyi bábszínháznál dolgozott, a nyolcvanas években Magyarországra telepedett át. Az irodalmi moderniségről közölt tanulmányokat. *Máriás József* (Felsőbánya, 1940. január 30.) Nagybányán és a kolozsvári egyetemen tanult, tanárként, majd a Szatmári Hírlap szerkesztőségében dolgozott, 1989 után a Szatmári Friss Újság, a kolozsvári Vasárnap és Keresztény Szó munkatársa. Németh László munkásságával foglalkozott, egyik szervezője volt a 2001 tavaszán az író szülővárosában rendezett centenáriumi ünnepségeknek. *Muzsnyay Magda* (Szatmárnémeti, 1929. december 19. — Kolozsvár) rádióriporter és szerkesztő, szülővárosának református kollégiumában, majd a kolozsvári egyetemen tanult, a bukaresti, később a kolozsvári magyar rádió munkatársa volt, hatalmas hanganyagot rögzített az erdélyi magyar kultúra neves képviselőitől, a Kós Károlytól és a szavalóművész György Dénestől felvett interjúkat hanglemezen örökítették meg.

Könyvtár, könyvészet, fényképezés

Az erdélyi magyar irodalom gondozása igen széleskörű munkát kívánt: az irodalomtörténetírás, az irodalomkritika, a folyóiratok, a könyvkiadás és a kulturális egyesületek mellett természetes módon vállaltak szerepet azok az intézmények és műhelyek is, amelyek mintegy közvetíteni kívántak az irodalom és az olvasó között — ilyen a könyvtár, a könyvészeti irodalom és az irodalmi fotóművészet. Valamennyinek, különösen a könyvtáraknak, amelyek az erdélyi magyar kultúra történelmi intézményeiként őrizték ennek a kultúrának az értékeit, komoly szerep jutott az irodalmi műveltség, egyáltalán a nemzeti közösség szolgálatában.

A könyvtárak hagyományosan igen nagy szerepet kaptak a nemzeti kultúra szolgálatában, talán elegendő, ha olyan intézményekre utalok, mint Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Szatmárnémeti, Marosvásárhely, Gyulafehérvár és a székely városok történelmi könyvtárai, ezek részben egyházi, részben iskolai (kollégiumi), részben városi könyvtárak voltak. Érdemes megemlíteni a kolozsvári Egyetemi Könyvtárat, amely a Ferenc Józsefről elnevezett tudományegyetem mellett jött létre, és Erdélyi Pál (a neves költő és folklorista Erdélyi János fia) vezetésével az akkori ország egyik korszerűbb könyvtára volt. A trianoni változások következményeként az erdélyi magyar könyvtárak válságos helyzetbe kerültek, az egyházi és a kollégiumi gyűjteményeken (valamint természetesen a családi könyvtárakon, így az erdélyi magyar arisztokrácia, például a Bánffyok és a Telekiek igen gazdag bibliothékáin) kívül minden könyvtárra a román állam tette rá a kezét. Ebben az időben a nagyenyedi Bethlen Kollégium és a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtárának, valamint a marosvásárhelyi Teleki Tékának volt igen nagy művelődéstörténeti szerepe. A második világháború igen nagy veszteségeket okozott, a könyvtáraknak is, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum

könyvtára például az evakuálást követően egy bombatámadásban nagyrészt megsemmisült. A magyar kézben lévő könyvtárakat ezt követően államosították, számos könyvritkaságot (más múzeumi értékekkel együtt) Bukarestbe szállítottak, igen sok magyar könyvtári és levéltári anyag megsemmisült. A megyei, városi, iskolai és szakszervezeti könyvtárak állománya az ötvenes években kezdett ismét gyarapodni, magyar nyelvű szakigazgatás létesült, közre adták a Könyvtárosok Tájékoztatója, majd a Könyvtári Szemle, végül a Művelődés mellékleteként 1978 és 1982 között megjelentetett Könyvtár című folyóiratot. Az erdélyi magyar könyvtártörténet igen értékes összefoglalását adta Jakó Zsigmond *Könyv és könyvtár az erdélyi magyar művelődésben* című tanulmánya (az 1976-ban megjelent *Írás, könyv, értelmiség* című kötetben).

A tudományos élet egy másik nélkülözhetetlen szakágazata a könyvészeti munka, Erdélyben párhuzamosan a könyvtári munkával, ennek mindig voltak önzetlen munkásai. Így a két világháború közötti időben György Lajos, Ferenczi Miklós, majd Valentiny Antal, akik az uralomváltástól a második világháborúig folyamatosan dolgozták fel az erdélyi könyvtermést, végül Monoki István *A magyar könyvtermelés Romániában az 1919–1940. években* című (mindmáig kiadatlan) nagyszabású művében hozott létre teljességre törekvő bibliográfiai feldolgozást (kézirat, illetve részben kiszedett állapotban a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban található). Ugyancsak az ő nevéhez fűződik *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt 1919–1941* (1941) című feldolgozás, és szintén ő hozta létre a nagyjából tizenötezer adatot magába foglaló *Romániai írók álnév lexikonát* (amely szintén kéziratban maradt). Az 1940 és 1944 között megjelent észak-erdélyi kiadványokat a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* kötetei tüntették fel, a Dél-Erdélyben tevékenykedő magyar írók munkásságát Vita Zsigmond kísérte figyelemmel (*Románia magyar irodalmának bibliográfiája*), az 1944 és 1952 között közre adott munkákat Tóth Kálmán és Gábor Dénes (szintén kézirat) műve dolgozta fel. A folyóiratok könyvészeti feldolgozásában Kristóf György (*Az erdélyi időszaki sajtó a kiegyezéstől a közhatalom változásáig*, 1938) és György Lajos (*A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje, 1919–1923, 1924*) végzett értékes munkát.

A mögöttünk álló évtizedekben még inkább kibontakozott és részben intézményes keretek közé került az erdélyi magyar irodalom bibliográfiai gondozása. Ennek a munkának volt igen szorgalmas és eredményes szakértője Réthy Andor (Reischel Arthur, Temesvár, 1904. március 10. — Kolozsvár 1972. október 29.), eredetileg a kolozsvári piarista gimnázium tanára, kolozsvári lelkész, az akadémiai fiókkönyvtár munkatársa. Mint irodalomtörténész is értékes munkát végzett, Arany János, Ady Endre, Móricz Zsigmond és Dsida Jenő munkásságáról adott közre könyvészeti feldolgozásokat, a magyar—román irodalmi kapcsolatok történetéről publikált tanulmányokat, a *József Attila és a román költészet* (1972) című kötetben nagy költőnk román recepcióját mutatta be. A Kántor Lajos és Láng Gusztáv munkája nyomán közre adott *Romániai magyar irodalom 1945–1970* (1972) című kötet számára igen alapos bibliográfiát készített, közreadta Áprily

Lajos és Jancsó Elemér munkásságának bibliográfiai feldolgozását, illetve (Váczy Leona és Köllő, azaz Engel Károly hagyatékának feldolgozása nyomán) előkészítette a *Magyar irodalom románul — Literatura maghiară în limba română* (1983) című könyvészeti összefoglalást.

Ugyancsak az erdélyi könyvészeti irodalomban szerzett komoly érdemeket Gábor Dénes (Brassó, 1936. március 17.), a kolozsvári egyetem természet-tudományi karán végezte tanulmányait, az Egyetemi Könyvtár szakbibliográfusa, a Könyvesház és a Művelődés szerkesztője, közre adta (illetve fordította) Hermann Ottó és Ernst Haeckel műveit, Tóth Kálmánnal együtt összeállította a *Romániai magyar könyvkiadás 1944–1949* (1992) című kiadványt. *Gondolatok a Székely Himnuszról* (1998) címmel adott közre irodalomtörténeti tanulmányt. Ismert „ex-libris”-gyűjtő, harmincezer darabot meghaladó kollekcióját több városban mutatták be.

Mellettük több értékes könyvészeti kiadvány, illetve összeállítás szolgált az irodalmi bibliográfia ügyét. Így a Méliusz József szerkesztésében megjelent *A Korunk irodalma* (1967) című antológiában Bonyhádi Jolán könyvészeti összeállítása, a Szemlér Ferenc által gondozott *Az Erdélyi Helikon költői* (1973) című gyűjteményben Kelemen Ilona, Réthy Andor és Váczy Leona repertórium, az Igaz Szó munkatársainak bibliográfiája, amelyet *Munkatársak 1953–1963* címmel Nagy Pál rendezett sajtó alá a folyóirat 1963. májusi számában, valamint a Művelődés évfolyamában a „Legszebb versek”, a Forrás-kötetek (1978), a Horizont-könyvek (1976), a Téka-sorozat (1975), valamint a Romániai Magyar Írók című könyvsorozat (Tamási Áron *A bölcső és környéke* című kötetének függelékeként 1976-ban) könyvészete. Mindemellett igen sok személyi bibliográfia is napvilágot látott, egyrészt a Kriterion kiadó által gondozott írói monográfiákban, másrészt a Könyvtári Szemle, illetve a Művelődés évfolyamaiban.

Az irodalom gondozásának és népszerűsítésének igen látványos eszközét kínálták a „fototékák”, azaz az erdélyi magyar írókról, az irodalmi élet színhelyeiről és eseményeiről készített fotográfiák gyűjteményei. Ezek a kiadványok nemcsak tanulságosak, hanem látványosak is voltak, az írókról készített arcképek mindegyike az irodalmi múzeumok és emlékhelyek nélkülözhetetlen dokumentációját alkották. Népszerűek voltak az erdélyi magyar olvasók körében, minthogy eleve emberi közelségbe hozták az irodalmi kultúra jeles egyéniségeit. Az erdélyi fotóművészetnek nagy hagyományai vannak, és ezek a mögöttünk lévő évtizedekben is hatottak, például Asztalos Sándor, Csomafáy Ferenc, Fóris Pál, Marx József és Szabó Dénes munkáiban. Az egyik legsikerültebb és legnépszerűbb képeskönyv Marosi Ildikó nevéhez fűződik: *Az Erdélyi Helikon képeskönyve* (2005) című nagyalakú album vonzó és hiteles képekben mutatta be a Marosvécsen gyülekező írókat és a „helikoni napok” eseményeit. Ugyancsak népszerűek voltak azok a fényképműkiállítások, amelyek például a Korunk szerkesztőségi helyiségeiben rendeztek.

Az erdélyi magyar fotóművészet és különösen az irodalmi fotódokumentáció Magyarországon is jól ismert mestere: Erdélyi Lajos (Marosvásárhely, 1929. má-

jus 17.) művészi kiadványok egész sorában mutatta be az erdélyi irodalom neves egyéniségeit. Marosvásárhelyen és Kolozsváron tanult, a Bolyai Tudományegyetem közgazdasági karán szerzett oklevelet, újságíró lett, évtizedeken keresztül a vásárhelyi Új Élet munkatársa és fotóriportere. Szerepe volt az erdélyi fotóművészet régi hagyományainak feltárásában, 1971-ben ő végezte el (Sütő András előszavának kíséretében) Orbán Balázs egykori fényképeinek restaurálását: a *Székelyföld képeiben*, majd az *Orbán Balázs összes fényképe a Székelyföldről* (1993) című kötetek számára, kiállításokat is rendezett ezekből a fényképekből és televíziós filmben is megörökítette a székely néprajztudós és fotográfus életét. Közre adta Teleki Samu, jeles utazó egykori (a 19. század közepén készült) afrikai fényképeit (*Teleki Samu Afrikában*, 1977). Fotográfiák egész sorában örökítette meg az erdélyi magyar irodalom nagy egyéniségeit, első alkalommal a Marosi Ildikó interjút közre adó *Közelképek. Húsz romániai magyar író* (1974) című kiadványban, majd *Portrék* (1991) és *A túlélés műhelyei* (2009) című albumaiban — ez utóbbi kötete nyolcvanhárom erdélyi (vagy erdélyi származású) íróról, művésztől ad közre fényképfelvételeket rövid bevezető kíséretében. Ahogy albumának előszavában írta: „Annak a meggyőződésnek akartam (album formájában is) hangot adni, hogy a kezdet, az első évtizedek véres diktatúrája után, némileg enyhébb körülmények között, a hatvanas évek közepétől kezdődően az erdélyi művészek, tudósok, tanárok többsége hihetetlen erőfeszítéssel járult hozzá kultúránk éltetéséhez. A túléléshez. A nemzetiségi lét folyamatosságának biztosításához. Ezzel azt is dokumentáltam, hogy a kisebbségi kultúrák holokausztjának terve — ha ez egyáltalában felmerült — sikertelen maradt. A korábbi mondás — »súly alatt a pálma« — a század második felében is igaznak bizonyult.”³⁸

Erdélyi Lajos — az erdélyi magyar kultúra „klasszikusnak” számító egyéniségei: Kós Károly, Szabó T. Attila, Böződi György, Kányádi Sándor mellett — például Elie Wiesel, neves zsidó közéleti személyiség portréját is közölte, utószavában a maga magyar-zsidó identitásáról beszélt: „Bizonyára feltűnik az Olvasónak, milyen gyakran kerül szóba portréalanyaimmal a zsidósághoz fűződő viszonyuk. Számomra megkerülhetetlen volt ennek rögzítése. Romániában élő erdélyi magyar zsidó újságíró-fényképész voltam. Auschwitz túlélő, aki azért tért haza Marosvásárhelyre, és élt ezek után ott közel ötven évet, hogy otthon legyen. Ennek feltétele volt, hogy a magyar kultúrát szolgálván ne feledkezzem meg etnikai hovatartozásomról. Ugyanazzal az elkötelezettséggel fényképeztem régi zsidó temetőkertjeinket, mint az erdélyi magyar irodalom és képzőművészet »nagy öregjeit« — vagy éppen fiatalabb társaikat. Azt hiszem, rászolgáltam Sütő András dedikációjára: »Lalónak — dupla kisebbségben.«” Visszaemlékezéseit *Túlélés* (2006) címmel írta meg, ebben számot vetett többszörösen is zaklatott emberi sorsával (ugyanis hol mint zsidónak, hol mint magyarnak kellett szembesülnie a gyanakvással és elutasítással).

A fiatalabb fotográfusok közül Kántor László (Kolozsvár, 1964. október 27., Kántor Lajos fia) fotográfust, filmoperatőrt, -rendezőt kell megemlítenünk. Ko-

lozsváron és a budapesti filmművészeti főiskolán tanult, a kolozsvári magyar színház fotósa, a kolozsvári televízió magyar adásának szerkesztője és operatőre volt, 1999-ben átköltözött Budapestre, a Budapest Filmstúdió igazgatójaként dolgozik. A nyolcvanas években Erdély több városában volt fotókiállítás, fotóalbumok egész sorában örökítette meg az erdélyi magyar kultúra emlékeit: 1989-ben jelent meg *Házsongárd*, 1989-ben *Túlélő képek* című albuma, számos filmet készített, közülük a házsongárdi temetőről és Szabédi Lászlóról készített munkáját kell megemlítenünk.

Jegyzetek

21. XVI. századi olvasmányok. Bukarest, 1974. 7.
22. A hagyományos világ alkonya Erdélyben. Budapest, 1983. 136-137.
23. A példaadás erkölcsé. Bukarest, 1984. 15-16.
24. U. o. 42-43.
25. Az értelem keresése. Budapest, 1994. 230-231.
26. A tudatosság fokozatai. Bukarest, 1982. 52.
27. *Mit olvas ön, Hamlet herceg?* Bukarest, 1993. 261.
28. *A névmás éjszakája*. Bukarest, 1972. 152.
29. Munkásságát a 65. születésnapjára Bányai Éva és Szonda Szabolcs szerkesztésében 2008-ban megjelent az *Idő(m)értékek, kontextusok* című tanulmánygyűjtemény mutatja be.
30. Montaigne köpenye. Bukarest, 1958. 304.
31. Doktori előadását *Két kultúra peremvidékén* címmel 1995. október 3-án a szegedi egyetemen tartotta meg.
32. *Találkozás az egyszerűvel*. Bukarest, 1978. 9.
33. Uo. 197.
34. *Teremtett világ*. Bukarest, 1983. 143-144.
35. „Erkölc és rémület között.” In: *Honvágy a hazában*. Esszék, interjúk, publicisztikai írások. Budapest, 1993. 364.
36. *Metaforától az élet felé*. Bukarest, 1997. 5.
37. *Lehet — nem lehet*. Marosvásárhely, 1995. 11.
38. A túlélés műhelyei. Kolozsvár, 2009. 289-290.

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében

V.

Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830), a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849), a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867) az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan

I.

A karlócai (Karlovci) béke (1699. január 26.) után Erdély Habsburg uralom alá jutott, de a társadalom bármely rétegében az ország jövőjéről gondolkodók egyaránt látták, hogy ez az állapot Magyarország és Erdély teljes beolvasztásának veszélyeit rejt magában, elvesz a korabeli értelemben vett nemzet, elvesz a jövő. Dokumentumok sokasága tanúsíthatja, hogy Erdély lakói, magyarok, szászok és románok úgy vélték, jövőjüket az önálló fejedelemség keretei között látják biztosíthatónak. Bár az 1690-ben kiadott *Diploma Leopoldinum* szavatolta a gazdasági önrendelkezést, a művelődési intézmények sérthetlenségét, s a nemzetközi béketervezetekbe is Erdély szabadságai fontos fejezetként kerültek be. 1683-tól Erdély török, tatár, német, magyar hadak átvonulási, majd szállásterülete, és harcok színhelye.

„Sine nobis, de nobis”, nélkülünk döntöttek, rólunk fogalmazta meg II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) a világ népeihez intézett, 1704 elején kiadott, de antedatáltan 1703. június 7-ére, a Rákóczi-szabadságharc kezdetének időpontjára keltezett manifesztumában azt a tényt, hogy a Habsburg és az oszmán hatalom a magyarok diplomáciai képviselője nélkül határozott Magyarországról.

A tiszaháti paraszti-köznemesi szervezkedés megismerése után Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós a németek elleni harc zászlaját bontotta ki. A zászlók felirata: *Cum Deo pro patria et libertate* (Az Istennel a hazáért s a szabadságért) — még latinul. Szeptemberre a kurucok elfoglalták Sárospatakot és visszaállították a református főiskolát. 1705. május 30-án megjelent a Rákóczi alapította első magyar hírlap, a *Mercurius Hungaricus* (később *Mercurius Veridicus*) első száma még latinul.

A történelmi események anyanyelvi vetülete, irodalmi vonatkozása a kuruc költészet megszületése, kibontakozása, beépülése a magyar irodalomtörténetbe és anyanyelvi oktatásunkba. A kuruc költészet, világi költemények, búcsúztató, dicsőítő énekek, gúnyversek, köszöntők, bujdosó énekek, tanítóversek stb. összessége, melyek kéziratos másolatokban terjedtek, de szóban is. No nem az iskolákban, hanem a magukat kurucnak nevező énekesek, dalszerzők tevékenysége nyomán, akik vagy *Thököly Imre* (1657–1705) oldalán küzdöttek vagy a *Wesselényi Ferenc* (1605–1667) összeesküvés vádlottjaiként, vagy éppen szélnek eresztett végvári — Koháry István (1649–1731) szavaival „hajdukatonákként” várták a számukra kedvezőbb időt...

Anyanyelvű költészetünk eddigi eredményeihez Balassi, Zrínyi, Gyöngyösi, Petróczy Kata műveihez mérve e korai költészet színvonala gyengébb, mégis bizonyítéka egy országos méretű versszerzési kedvnek és gyakorlatnak. A kéziratos énekeskönyvekbe másolt névtelen versekből arra következtethetünk, hogy a XVII. században több száz ismeretlen költő élt és működött Magyarországon, s ennyi vers között akad igazi remekelés is. Eredményes volt tehát az írni-olvasni tanítás, a művelődés terjesztése, anyanyelvoktatásunk gazdagodó, szélesedő vonulatára gondolva.

A korai kuruc költészet termékei közül a *Papvilág Magyarországon* (1671) című Zrínyi Miklós érveit formálta verssé: a papok beavatkoznak a politikába. A *Porvó-ének* (1697) mellett a *Mit búsulsz, kenyerem...* kezdetű Ady Endre ihletőjévé vált, a szélnek eresztett, szinte már koldussá hanyatlott végvári katona panaszkodását hitelesíti: „Rongyos az dolmányom, ki van az oldalom, / Az sok folttul ugyan nehéz az nadrágom, ... Kenyerem, pecsenyém igen szükön vagyon...”, de „Fölnyílik az idő majd az gyenge fűre / Hova két szemünk lát, oda megyünk ketten...” Ezeket a szegénylegényeket riasztotta talpra *Tokaji Ferenc* (?–1709), ezek csatlakoztak *Esze Tamás* (1666–1708) vezetésével Rákóczi Ferenc zászlaja alá (Nemeskürty István, 1983. 267.).

S „az idő” eljön, az immár három évtizedes, ha ugyan nem régibb múlta viszsza tekintő anonim, kéziratos költészet újabb színekkel gazdagodott. Gyakoribbak a konkrét hadieseményekre utaló tudósító-tájékoztató, s egyben agitációs-buzdító verses kiáltványok: *Magyarország, Erdély, hallj új hírt* (1705). S a győztes csaták után felbukkannak a diadal örömet sugárzó tábori táncdalok is: Erdélyi hajdútánc, amelyben a székelyföldi falujába hazatért kuruc katona meséli el, hol, merre járt. „Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő / Gyönyörű folyása, / Nyárad vize, kedves íze, / Rózsa az illatja...”, hasonlatok, metaforák sora az „édes lakóföldem” iránti szeretetét, az „édes szép szerelmem” iránti szeretetét fogalmazza meg.

A legnépszerűbb kuruc nóta egy győzelmi táncdal, a *Csínom Palkó* (1705?), amely a daliás vitézzé vált hajdani szegénylegény féktelen, szilaj jókedvét szólalhatta meg. „Szabott dolmányt” visel, van „aranyos szablyája”, „karmazsin csizmája”, s a „hitvány lova” helyett „futó paripát” kapott, s a „selymes lóding”-ját

(tölténytáska) valószínű valamelyik lány varrta, hiszen a tábornok asszonyok-lányok is kísérték, főztek-mostak a férfiakra, sebeket kötöztek, sebesülteket ápoltak, sokukkal a gyerekek raja is ott volt. „Menjen táncba ki-ki köztünk az ő jegyesével!” felszólításban a valószínűleg ott levő kedvesét hívta. A szép, lelkesítő ének végén — bizonyára addig is fogyott a bor — a köznemesi-katonai lóláb is kibukkan a nótából, még ezzel a látszólag apolitikus verssel is bizonyítva, hogy miféle osztályellentétek mérgezték a kuruc táborok légkörét, a katona és a jobbágy egymást ellenségnek tekintette, s talán ez is hozzájárult a Rákóczi vezette szabadságharc bukásához (Nemeskürty István, 1983. 277.).

Ma már irodalomtörténetünk szerves része a kuruc költészet, ezt a dalt is szívesen énekeljük magyaróráinkon, s megemlítjük történelmi vonatkozásait is, hiszen megszólaltak a jobbágy származású vagy a jobbágysággal rokonszenvező szegénylegény-katonák is: *Két szegénylegénynek egymással való beszélgetése* (1706). Korunkban Ady Endre érezte meg, hogy a kuruc szabadságharc milyen csapdává változott: „Eddig verekedtünk / S csak mi verekedtünk: / Nemes urak fognak most már / Pártot-ütni, verekedni, / Szegény mihelyettünk” (*Két kuruc beszélget: Tyukodi pajtásom...*) (Nemeskürty István, 1980. 278.).

A kuruc keserűség sokáig élt a szívekben, a század derekán keletkezik a Rákóczi-nóta, amit majd a '48-as forradalom küszöbén visz világhírre cigányzenészek előadását hallva *Liszt Ferenc* és *Hector Berlioz*. A ránk maradt feljegyzés 1751-ből való, címe: *Magyar ének vagy Rákóczi-mars*. „Jaj régi szép magyar nép, / Az ellenség téged mikép / Szaggat és tép! / Mire jutott állapotod, / Romlandó cserép? / Valál olyan szép, / Magyar nép! / De a sasnak körme között / Fonynyadsz, mint a lép...” (Nemeskürty István, 1983. 293.). Diákjaim kedvenc olvasmányaként említem a kuruc korról szóló, Passuth László *Sasnak körme között* című regényét, melyet annak idején magam is sokszor olvastam.

Az ezerhétszázad évek első felében szorgosan másolják előző korok mestereit, igen kedvelték előző századok széphistóriáit. Emlékezzünk, hogy az *Árgirus széphistória* is XVIII. századi nyomtatásban maradt ránk. A gyermek Vörösmarty, Arany, Petőfi még falták ezeket a kiadványokat, ezekből a gyermekkori olvasmányélményekből született a *Csongor és Tünde*, a *Toldi*, a *János vitéz*... (Nemeskürty István, 1983. 291.).

Prózai szövegek, adomák, tréfák, kurta novellák is terjedtek kéziratos másolatban. Ezek legnevezetesebbike *Hermányi Dienes József* (1669–1763) torockó-szentgyörgyi, majd enyedi református lelkész *Nagyenyedi Demokritusa* (1759–1762). Remélem, mai torockói és enyedi diákjaink is olvassák ezt a teljes szövegében csak 1960-ban megjelent munkát.

1686-ban másfél század után végre lekerült a félhold Buda várának tornyaitól, a Habsburg kézen maradt „királyi Magyarországra” és Erdélybe is megindul a bevándorlás, bár a felszabadító háború még évekig tart, a kuruc csaták nyomán újabb települések pusztultak el, iskolák, iskolások is, pestis tizedelte a lakosságot, s az egykori török területekre szlovákok, ruszinok, románok telepednek. A pász-

torkodók birtokukba vették az elhagyott tűzhelyeket. A románok többségre jutottak Erdélyben, a Bánságban, a Dunántúlon szlávok, főleg szerbek találtak ott-honra. Szervezett telepítésekkel, németekkel gyarapodott az ország lakossága. A bécsi udvar pátensek kihirdetésével biztatta az áttelepülésre, főleg a katolikusokat. A szállongó hírek szerint Magyarországon a rozs elvetett magjából búza sarjad s a szőlővesszőn arany terem (Glatz Ferenc szerk., 1989. 110-111.). 1712-től *Károlyi Sándor*, aki a szatmári békét az uralkodóval megkötötte, s nagy birtokokat kapott, sváb parasztokat telepített Szatmár megyei birtokára: „... a magam java, de a közjó érdekében is szorgalmasan és minden erővel azon fáradozom, hogy svábokkal..., a lakossághiányt legalább részben kiegyenlítssem, a közterhek ellátásáról gondoskodjam, és ami a legfőbb dolog: a katolikus vallás is inkább gyarapodhassék” (Glatz Ferenc szerk., 1989. 117.). Az 1720-as évektől felgyorsulnak a telepítések (főleg németek), amelyekben tevékeny szerepet vállaltak magyarországi főúri családok, pl. Károlyiak, Esterházyak, Zichyek, Bajzáthok, Harruckernek, Rostyak, Rádayak. Rajtuk kívül németeket telepítettek a jezsuita és pálos rendek, a Magyar Királyi Kamara és a Haditanács is (Glatz Ferenc szerk., 1983. 118.).

Az Erdély társadalmi szerkezetére jellemző középrend tömegeit magyarok, szászok és románok alkották. A fiatal, katonáskodó szabad rétegek székelyek, armások, puskások, boérok nagy többségben ugyancsak magyarok, de például Fogaras környékén számottevő a románok csoportja. A polgárság, a középrend derékhada szász és magyar. De örmények, törökök (mohamedánok) is élnek, a magyar értelmiség papok, tanárok, orvosok, tanítók, deákok, gazdatisztek középrendűek, a román értelmiséget a papság és az iskolák tanítói alkották. Az alsó rendben magyarok, románok éltek (Köpeczi Béla, 1993. 340.). A történeti források alapján nehéz számszerű képet adni arról, hogy a töröktől visszafoglalt területeken, emberfeletti nehézségei között is, magyar, német, román, szlovák, rutén, délszláv és más népek megfeszített munkája nyomán milyen eredménnyel ment végbe az új honfoglalás. Ám tény, hogy Magyarország lakosságának a száma 1790-ig több mint kétszeresére, mintegy 10 millióra gyarapodott (Glatz Ferenc szerk., 1989. 115.).

Ám mindez az oktatás s ezen belül az anyanyelvoktatás így a nemzetiségi anyanyelvi oktatás számára is új és új feladatokat hozott, amelyeket az államhatalomnak nem mindig sikerült megnyugtatóan megoldani. Ebben a korban születtek és ettől a kortól kezdve léteznek s erősödnek az anyanyelvi oktatás problémái, tovább él a kétnyelvűség, folytatódik az államnyelv kialakulása körüli herce-hurca, s azok a későbbi problémák, amelyek pl. Erdélyben a mai korban is léteznek.

Az 1770-es évek elején robbanásszerűen jelent meg az új gondolatvilág, az új kultúra, a nemzetek feletti *illuminista eszme*. Az erdélyi szellem, az ország történetében nem először s nem utoljára, jócskán előbbre tart, mint ami a nyomorúságos gazdasági-társadalmi valóságból következne. Együtt jelenik meg a nemzetek feletti eszme illuminista eszmeköre és a nemzeti kultúrák hirtelen új lendülete, a polgári kultúrák megalapozása (Köpeczi Béla szerk., 1993. 384.).

„*Sapere aude!*” (Merj gondolkozni!) — tanácsolta még az ókorban *Horatius*, s a XVIII., a fény (sicle des lumières) századában indult mozgalom, a felvilágosodás hívei ennek a gondolatnak a nyomán szerették volna az emberiséget, a fiatalokat is átvezetni oktatni, nevelni — a világosság birodalmába. A tanácsot megtoldották a „*Cogito, ergo sum*” (Gondolkodom, tehát vagyok), azóta szállóigévé vált mondattal.

Szabadkőművesség és természettudományok: ezek voltak a felvilágosodás nemzetek fölötti, a különböző csoportokat együtt tartó, egyfelé vezérlő erői. Felvilágosodás és nemzeti eszmélés, de a politikai élet lehetőségei igen szűkek, országgyűlés 1761-től 29 évig nincsen, más országos fórum még kevésbé. A nemzeti eszmélés területe az egyes nemzeti kultúrák fellendülése.

A legelőnyösebb helyzetben a szászok vannak, a szász kultúra erősödésének jele az olvasás szerveződése. A *Bruckenthal-gyűjtemény* egyben *közkönyvtár* is. 1782-ben nyílik meg Szebenben az első közkönyvtár, olvasástársaság alakul, s megjelenik az időszaki sajtó.

Az iskolázott erdélyi magyar (dolgozatomban most már számolhatunk ezzel az egyre gyarapodó csoporttal), ha írásra szánta magát, egészen más fogódzási lehetőségeket talált. Az előző jó félszázad erdélyi magyar irodalma csak egyetlen igazi nagyságot produkált, Mikes Kelemen, aki a törökországi Rodostóban, számkivetésben fiktív leveleket írt, az asztalfióknak, mert műve csak 1794-ben vált ismertté, olvasott irodalomná, s egyben századok patriotizmusának ihletőjévé. (Olvasmányként még később jelentkezik a tankönyvekben.) Az otthoniak is majdnem kivétel nélkül memoár- vagy naplóiírók. A korábban oly nagy értékeket produkáló erdélyi memoárirodalom „hattyúdala” Bethlen Kata önéletírása, aki védőszárnyai alá vette Bod Pétert.

Furcsa játéka a történelemnek, hogy a XVIII. századi erdélyi magyar irodalom Rodostóban és Bécsben születik. A felvilágosodás irodalmának úttörői a *testőrírók*. *Mária Terézia* (Habsburg) (1717–1780) hozta létre a magyar nemesi testőrséget, amelyben erdélyi nemesifjak is szolgáltak, s amelyből a kor magyar kultúrájának egy időre legfontosabb műhelye lesz. A vezéralak, *Bessenyei György* (1747–1811) mellett másodiknak egy erdélyit tart számon a magyar irodalomtudomány: *Barcsay Ábrahámot* (1742–1806), a Piskin (Simeria) született testőríró, akinél a magyar lírában senki sem énekelt többet a béke áldásáról mint az emberi szabadság feltételéről (*Gondolatok a békéről* — 1781) (Köpeczi Béla szerk., 1993. 387).

A három erdélyi nemzetiség közül a románság volt a legelőnytelenebb helyzetben a felvilágosodás megerősödésekor. Annál tiszteletreméltóbb az a teljesítmény, amit fel tud mutatni. (Úgy gondolom, hogy anyanyelvoktatásunk történetének része ez is). Az erdélyi román kultúra nem bonthat ki szépirodalmi virágokat, soron levő feladata a román nemzeti tudat kialakítása. Az 1711 utáni fél évszázadban Erdély görög egyesült egyháza mellett létezett a brassói ortodox góc, mely püspök nélkül is megtalálta védelmezőit a karlócai szerb ortodox érsek személyében, s az Orosz Birodalom és a két román fejedelemség ortodox egyházai is támogatták erdélyi hittest-

véreiket. Az unitus egyház fiataljai a hazai jezsuita kollégiumokat látogathatták, tanulhattak Nagyszombaton, Bécsben és a római *Collegium de propaganda fide*ben is. Az unitus egyháznak politikai rangot is adott a kormányzat. Püspökeiket: Ioan Patakit és Inochentie Micu-Kleint bárói rangra emelte. *Inochentie Micu-Klein* (1692–1768) 1729-ben lépett egyházfői tisztségbe, s papsága, egyháza érdekében nagyarányú tevékenységbe kezdett. Megnyilatkozásaiban a dákoromán, a római kontinuitás történeti koncepcióját vallotta, s az erdélyi románoknak a három natio rendszerébe negyediként való besorolását is kérte. Még zsinatot is összehívott Balázsfalvára, amelyen a kléruson kívül román világiak (nemesek és jobbágyok) is részt vettek, még ortodoxok is. Az előrs tovább ment, mint ahová a derékhad legbátrabb elemei is követni mernék. Micu Klein a bécsi vizsgálat elől Rómába menekült, utódai óvatosabban hangoztatták követeléseiket, s a római katolikus mintát követve Balázsfalvát fokozatosan fontos szellemi központtá fejlesztették. Az elakadt folyamatot a XVIII. század végi erdélyi román kultúra legjelentősebb alakjai, a híres triász tagjai, *Samuil Micu-Klein* (1745–1806), *Gheorghe Șincai* (1755–1816) és *Petru Maior* (1761–1821) e téren alkotnak jelentőset. Erdélyben, Bécsben és Rómában nevelkedtek, polihisztor egyéniségek a XVIII. század enciklopédista igényeinek megfelelően. Samuil Micu-Klein és Gheorghe Șincai együtt adták ki az *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780) című művet, benne a román nyelv latin eredetét vallották. Gheorghe Șincai, a felvilágosult abszolutizmus iskolaügyi programjának keretében az erdélyi unitus népoktatás felügyelőjeként sok népiskolát szervezett, román ábécékönyvet írt a balázsfalvi román iskola számára latin, magyar, német és román nyelven, majd csak román nyelvű ábécét. Szinte egész életén keresztül írta történeti-összefoglaló művét, a *Hronica românilor și a mai multor neamuri* (1853) című munkáját. Szintén történelmi munka Petru Maior *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* (1812), mely a magyar honfoglalásig tárgyalta Erdély történetét, a kor oknyomozó szemléletének megfelelően. A munka az elkövetkező nemzedék bibliája lett a Kárpátokon innen és túl. Az erdélyi román ortodox értelmiség klasszikus alakja a brassói esperes, *Dimitrie Eustatievici*, aki 1757-ben román nyelvtant írt, II. József alatt az erdélyi ortodox iskolák tanfelügyelője volt, megszervezte azokat a hathetes tanítóképző tanfolyamokat, amelyek a pedagógushíányt hivatottak ideiglenesen áthidalni (Köpeczi Béla szerk., 1993. 388.).

Erdély politikai életében 1770-1771 táján váltak érezhetővé a felvilágosult abszolutizmus törekvései. A Pragmatica Sanctio elvének megfelelően Erdélyt külön kormányozták a birodalmon belül. Még 1712-ben helyreállították a Guberniumot, megindul egy rekatolizációs folyamat, mely érdemi, kulturális eredményeket is hozott, emelkedett a közép- és a felsőoktatás szintje. A központi kormányzat fokozott ellenőrzése alá vonta a katolikus egyházat, megszüntette, vagy legalább korlátozta tisztségviselőinek világi pozícióit, pl. a katolikus püspök elvesztette jogát a Guberniumban való elnöklésre. Az államhatalom mélyen belenyúlt az egyház életébe, ellenőrzése alá vonta az iskolákat.

A protestáns védekezés az iskolák fenntartására irányult. Megérkezett a korai német felvilágosodás hulláma, a *pietizmus*, hozták a főleg Halléból hazaérkező diákok, pl. *Huszty András*, református professzor megteremtette a kolozsvári kollégiumban a jogi és politikai tudományok tanítását, lényegesen hozzájárult a *finn-ugor nyelvészet* megalapításához. A természettudományos oktatás úttörője, *Vásárhegyi Tőke István* a nagyenyedi kollégiumban bevezette a *kísérleti fizika* oktatását. Elismerésre méltó a kolozsvári unitárius kollégium teljesítménye az oktatás modernizálásában, *Szent-Ábrahámi Mihály* a jog és a földrajz oktatását kezdte meg, majd az 1718 után újjászervezett kollégiumban kísérleti és eklektikus fizikát tanított. A kolozsvári jezsuita akadémián a világhírű emelkedő csillagász, *Hell Miksa* matematikát oktatott, otthonában obszervatóriumot, fizika szertárt rendezett be. A korszak legjelentősebb erdélyi tudósa *Bod Péter* (1712–1796), református falusi lelkész, aki a magyar kultúra történetébe irodalom- és kultúrtörténeti munkásságával került, megírta az első magyar irodalmi lexikont, a *Magyar Athenast* (1767-ben adták ki), az egész magyar irodalomtörténet első rendszeres összefoglalását. Apáczai Csere János kezdeményezése óta első hirdetője a magyar akadémia gondolatának, 1756-ban javasolta egy magyarországi és erdélyi tagokból álló „*irodalmi társaság*” létrehozását s egyben a nyelv tudatos művelését is, jó magyar nyelvtan szerkesztését. 1760-ban már kifejezetten „*tudós emberekből álló magyar társaság*” létrehozását sürgeti, „a magyar nyelv ébresztésére, mint más nemzeteknél vagyon”. Azzal, amiben szelleme a legmerészebben szárnyalt, már a *felvilágosodás* kezdődik (Köpeczi Béla szerk., 1993. 377.).

Az 1760-as évek második felében Nyugat-Európában az anyanyelvoktatásra is kihatóan terjed el az ún. *normarendszer* (*methodus normalis* = normális módszer), amely tulajdonképpen egy oktatási technika. Ez öt alapvető didaktikai elemből (cselekvésből) állt:

1. „osztálytanítás” vagy „együtt tanulás”, a tanító egyidőben az egész osztállyal foglalkozik fennhangon való közös „karban” mondatással és nem külön egy-egy tanulóval;
2. „együtt olvasás” a tankönyvből (kórusban);
3. „kezdőbetűs módszer”, a tanító a könyv nélkül megtanulandó mondatok egyes szavainak kezdőbetűit felírta a táblára, s ezek alapján kellett a tanulóknak emlékeztükbe vésniük az anyagot;
4. „táblázatos módszer”, a tanulók az ismereteket a tankönyv táblázatai alapján memorizálták;
5. „katekizáló módszer”, az egész osztályhoz intézett kérdés-felelet („kérdve kifejtő”) formában történő tanítás-tanulás.

Ausztriában 1771-től létesítettek a népoktatás korszerűsítését célzó első normaiskolákat (*Normal Schule* norma iskola, normális iskola). Erdélyben, 1772-ben a nagyszebeni árvaház fiúiskolájában és az Orsolya-rendi apácák leányiskolaiban kezdték alkalmazni az új módszert. 1775-ben Temesváron, a Temesi Bánság tanítóképző tagozatos normaiskolája 1845-ig működött német nyelven. A norma-

iskola tanítóképző tagozatának hivatalos neve: „schola praeparandarum ad magisteria” = az iskolamesterségre készülők iskolája. A XIX. század első felétől: preparandia (tanítóképző intézet), tanulója: prepa (tanítójelölt) (Szabó K. Attila. 2004. 2. 102-110. és 2008. 3-4. 124.).

1774. május 1-jén jelent meg az *Allgemeine Schulordnung* (Általános Iskolai Rend) hivatalos rendelkezés a népiskolák számára. (Szerzője Ignaz Johann Felbiger, sziléziai [Sagan] apát). A rendelkezéstől az egész népoktatás egységét és egyenlőségét várta a bécsi kormány. Erdélyben, Nagyszebenben és Kolozsváron nyílt ilyen normális iskola, később Zalatnán, Brassóban, Medgyesen, Gyulafehérváron, Marosvásárhelyen, Udvarhelyen, Fogarason és Balázsfalván. Gondoskodtak a tankönyvek magyar és román nyelvre fordításáról, de magyar nyelvi oktatásról is. Fináczy Ernő (1927. 352.) szerint „a módszer általánossá tétele legalább közvetve a német nyelv terjesztésének az útját egyengette”.

A bécsi kormány rendelkezése Erdélyben is erős ellenállásba ütközött. Ennek a németesítő politikának a kivédésére és egyben a konfliktushelyzet feloldására készült a *Ratio Educationis Totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*. — A nevelés és az egész oktatásügy rendszabálya Magyarországon és kapcsolatos tartományaiban (1777), amely az *I. Ratio Educationis* néven vált ismertté. Szerzői: Ürményi József, a magyar udvari kancellária tanácsosa, Tertsztjánysszky Dániel udvari levéltáros, Kollár Adám udvari könyvtáros és Makó Pál volt jezsuita, akik kompromisszumos megoldással a királyi fenségsjogot hangoztatva, de a végrehajtást az ország politikai hatóságaira kívánták bízni „őseink bölcs előrelátására” hivatkozva. A Ratio új művelődési eszményt állított fel, s ezzel a szellemi haladás folyamatát indította meg. (A korábbi évszázadok során több olyan magyar törvénycikk látott napvilágot, amely az oktatást a királyi felügyelet alá vonta, ilyen „*Suprema Inspecio*” az 1548. VI., VII., XII., az 1550. XIX., az 1715. XXIV. és az 1723. LXX. Törvénycikk.) (Szabó K. Attila. 2008. 3-4. 123.).

A Ratio előírásai a népiskolák számára előírta, hogy az oktatás valamely nemzet anyanyelvén folyjon, szemben a gimnázium latin nyelvűségével, előírányozta az anyanyelvű írásoktatást, a helyesírás és a szépírás oktatását, főleg a falusi népiskolákban, a kisebb városi, a nagyobb városi népiskolák számára a német nyelv tanítását tette kötelezővé.

Mivel a Ratio nem volt törvény, csak királyi rendelet, a protestáns felekezetek, a korábban megszerzett autonómiájukra hivatkozva nem fogadták el az előírásait.

Mária Terézia (1717–1780) centralizáló politikáját II. József (Habsburg-Lotharingiai) (1741–1790) folytatta, 1781-ben a *Norma Regia pro scolis magni principatus Transilvaniae* rendeletével szabályozta az erdélyi alsó- és középfokú oktatást. A Gubernium s újonnan létrehozott tanügyi bizottsága, a *Commissio Litteraria* lett az iskolaügy országos irányítója. Az egységes oktatási rendszernek minden felekezet iskoláira érvényesnek kellett lennie. Hatéves kortól általános tankötelezettség lépett érvénybe, középiskolába csak azok járhattak, akiknek a képesség mellett megfelelő anyagi bázisuk is volt, vagyis az oktatásért fizetni kellett. Az egy tanító vezette négy

elemi után három (grammatikai, poetikai és retorikai) osztályt működtető gimnázium következett, s minden osztályt egy-egy tanár oktatott. Erdélyben ezt a rendelkezést is fenntartásokkal fogadták, a katolikus, de a protestáns felekezetek is, az önrendelkezési jogok csorbitását látták benne, igyekeztek az adott viszonyok és lehetőségek között érvényesíteni a magyar nemzeti érdekeket, törekvéseket. Így az 1776-ban megalakult *Erdélyi Római Katolikus Státus*, az erdélyi katolikus iskolák ügyeit intéző önkormányzati szerve (Köpeczi Béla szerk., 1993. 390.). Az Erdélyi Egyházmegye (ma Gyulafehérvári Főegyházmegye) ezeréves történetének, a római katolikus egyház példa nélkül álló kuriózuma, az erdélyi katolikus autonómia, civilszerződés formájában alakult ki és évszázadokon át szívósan védte a különböző történelmi körülmények között hátrányt szenvedő katolikus érdekeket, szervezte a katolikus felekezeti oktatást. A Státus által képviselt katolikus egyházi ügy támogatása érdekében a történelem folyamán a különböző alapítók által adományozott, megszámlálhatatlan kegyes alapítvány, nyolc, egymástól céljában és a vagyon kezelésében jól szétválasztható alapban tömörült: vallás-, ösztöndíj-tanulmányi, elemi iskolai, Teréz-árvaházi, tisztviselői nyugdíj, tanári nyugdíj- és biztosítási alap. Ez a hatalmas vagyon (oktatási intézmények, erdőgazdálkodás, gazdasági uradalmak — pl. a kolozsmonostori —, kolozsvári bérházak), 1948-ban a román állam kezébe került. Visszaigénylése ma is folyamatban van... A Státus-vagyon visszaigénylése nem öncélú, az alapítók szándékának megfelelően kell felhasználásra kerülnie. Az alapok legtehetősebbjeinek, a Tanulmány- és az Ösztöndíj-alapoknak a célja a gimnáziumokban és a többi, kisebb iskolákban történő felekezeti oktatással, az ezek mellett alapított kollégiumok fenntartásával, a felekezeti oktatók fizetésének kiegészítésével valósult meg. Az Elemi iskolai alap a felekezeti oktatást szolgálta, és ennek feltámasztására lenne fordítandó (Holló László: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus* — előadás, *Szabadság*. 2009. január 31. 12.)

A II. József bevezette reformok — úrbér, törvényhatóság, Erdély új, 11 megyére való beosztása, bíraskodás stb. — közül az 1784. május 11-iki rendelete volt akkor és azóta is a legvitatottabb, a Habsburg-birodalmat egységesítő célból a német nyelvet kívánta bevezetni, a németet államnyelvvé tenni. Rendelkezését az a szándék szülte, hogy a birodalom egységesítése érdekében a latin nyelv nem lenne alkalmas a közös hivatalos nyelv szerepére. A birodalom központi kormányzatában egyre erősebben hódított teret a német hivatalos nyelv, kézenfekvőnek tűnt, hogy ez váltsa fel a latint a magyarországi és erdélyi hatósági gyakorlatban is. Erdély lakosságából azonban csak kb. 12-15 % volt német nemzeti-ségű, ennél jóval több a magyar, az abszolút többség pedig a román. A legkisebb nemzetiség nyelvét hivatalosként bevezetni olyan megoldási forma volt, amelyért még a szászok sem lelkesedtek. A rendelet az oktatást is érintette, mert pl. 1784 őszétől nem volt középiskolába felvehető olyan tanuló, aki nem bizonyította, hogy olvas és ír németül. Szélesebb körben, a Gubernium kéthasábosan, német és magyar szöveggel adta ki rendeleteit (a magyar helyett néha latin szöveggel), s az alsóbb hatóságoknál komoly nehézséget okozhatott a német nyelv bevezetése.

A rendelet maradandó hatása végül is csak az erdélyi magyar nacionalizmus komoly megerősödése volt. A magyarok idegenek lettek hazájukban, a nyelv változását a szabadságjogok elvesztése követi (Köpeczi Béla szerk., 1989. 395). II. József nem gondolhatta, hogy a nyelvkérdés ennyire összekapcsolódik az emberi jogokkal és a méltósággal. Gondoljuk el, hogy a felvilágosodás anyanyelvi kultúrát szorgalmazó eszméi már szárba szökkenek, s Herdernek a magyar nyelv kipusztulásáról vallott borús jóslata mellé ez a rendelet... (Balázs Géza. 1996. 2.). II. József összbirodalmat szervező politikájának kudarcát nem taktikai hibák okozták, hanem a birodalom országainak eltérő gazdasági fejlettsége, egymással össze nem egyeztethető politikai felépítése, sajátos történelmi tradíciói (többek között az oktatásban meglévő sokféle nemzetiségi nyelv megléte is — tenném hozzá).

Az 1867. évi kiegyezés csak meghosszabbította a birodalom életét, de az anynyira különböző részekből összeállt országokat végül nem lehetett együtt tartani. A dinasztia ezzel a feladattal négyszáz év alatt sem boldogult, a kudarc azt is elsodorta (Glatz Ferenc. 1989. 126.).

1790-ben jelent meg *Bessenyei György* (1747?–1811) *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék* (1781) tervezete elindítja azt a mozgalmat, amely 1825-ben a Magyar Tudományos Akadémia megalakulását eredményezi. A *Bárótzsi Sándor* és *Barcsay Ábrahám*, két erdélyi ifjú mellé került testőríró alig töltött el hét esztendőt Bécsben, négy könyvet is kiadott. 1772-ben *Ágis tragédiája. Öt játékban, versekben* c. munkája jelképesen a magyar felvilágosodás kezdetét is jelentette. A felvilágosodás eszméinek szellemében indította el a mozgalommá szerveződő nyelvújítást is *röpirataiban*: *Magyarság* (1778), *Magyar néző* (1789), *Holmi* (1781) címűekben. Felismerte az anyanyelvi oktatás és a tudomány eltérhetetlen kapcsolatát a szélesebb körű művelődéssel, a jobb gazdálkodással, a kor szavával élve: a „közboldogsággal”. Hirdette, hogy a mesterségbeli tudást csak anyanyelven lehet magas szinten és széles körben megszerezni, magyar nyelvűvé kell tehát tenni az oktatást az alapiskolától az egyetemig. „Jegyezd meg a nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetett addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga nyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem...” (Magyarság) — sorakozott fel Apáczai Csere János véleménye mellé, máig ható figyelmeztetésével. Ugyancsak Apáczai gondolatait folytatta az oktatás, az anyanyelvoktatás fontosságáról: „Az ország boldogságának egyik legfőbb eszköze a tudomány. Ez mentül közönségebb a lakosok között, az ország is annál boldogabb. A tudománynak a kulcsa a nyelv, mégpedig a számosabb részre nézve, amelynek sok nyelvek tanulásában módja nincs, minden országnak született nyelve. Míg az ország törvénye latinul van, s amíg azon a nyelven perelnek, ítélnék, addig sem idegen, sem magyar nyelven nem fog tudni a magyar nemzet” (Holmi). Bessenyei számára nemzet és világ egymást kiegészítő fogalmak. Nemzeten azonban már nem a nemességet érti, s itt lépett előre a felvilágosodás eszméinek szellemében az általa irányított köz-

gondolkodás. „Akkor fog a magyar nyelv hazánkból kihalni, mikor a magyar parasztasszonyok... megszűnnek magyarul beszélni. Míg pedig a magyar parasztasszonyok magyarul fognak beszélni, addig az uraknak sem lehet a magyarságot elfelejteni”. Bessenyei elvetette a nyelvcseré gondolatát, felvetette a nyelvújítás kérdését. A nyelvre vonatkozó véleményét a híres „aranyhegy hasonlata” tükrözi: „Olybá venném, ha mondanád egy nagy hegynek, mely aranykővel tele volna, hogy semmit sem ér, mivel nincsen bánya, s bányász benne. Mit tehet arról a drága hegy, ha kincseit belőle nem szedik, mit tehet róla a magyar nyelv is, ha fiai őtet nem ékesíteni, sem nagyítani, sem felemelni nem akarják” (Magyarság).

II. József halálát követően (1790. február 20.) széles körű nemesi mozgalom indult meg a nemesi kiváltságok tiszteletben tartásáért. Divatba jött minden, ami magyar: ruha, nyelv, szokások stb. (Glatz Ferenc szerk., 1989. 133.).

II. Lipót (1747–1792) rendelete a németről visszaállítja a latin nyelvű ügymenetet a magyar kormányzatok ügyintézésében, a vármegyék feliratokban szorgalmazza, hogy a magyar sorozási helyű ezredekben magyar tiszteket alkalmazzanak és a vezérleti nyelv is a magyar legyen. 1790. márciusában 25 évi szünet után II. Lipót országgyűlést hívott össze Budára, s az alsó tábla, ahol a köznemesek túlsúlyban vannak, kimondja: tanácskozásait ezentúl magyar nyelven folytatja (Glatz Ferenc szerk., 1989. 132.).

1790 decemberében több évtizedes szünet után végre Erdélyben is megnyílt az országgyűlés, magyarul vezették az országgyűlés jegyzőkönyvét, s a rendek elé került *Aranka György* (1737–1817) tervezete az első, a valóságban is működő erdélyi (és magyar) akadémia egyesületről, az *Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaságról*. A nyelvi és kulturális törvényalkotás terméke volt az a törvenycikk, amely elsőbbséget biztosított a magyar nyelvnek az Erdélyben honos többi nyelv között, az országon belül hivatalos nyelvé nyilvánítva azt, egy másik pedig az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság tervének megerősítését követelte. 1791. március 12-én II. Lipót szentesítette az 1790. évi dekrétum végzéseit. A király elismerte, hogy „Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg... független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró ország”. S megszületett a modern *Magyarország nyelvtörvénye*, az 1791: XVI. tc., amely szerint „ő szent felsége biztosítja a karokat és rendeket, hogy bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni, hogy pedig a magyar hazai nyelv jobban terjedjen és csinosodjék, a gimnáziumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv és írástan számára külön tanár fog beállíttatni, hogy azok, akik e nyelvet nem tudják s meg akarják tanulni, vagy akik azt már tudják, magokat tökéletesíteni kívánják benne, alkalmat nyerjenek bármelyik irányban kívánságuk teljesítésére, a kormányzati ügyek pedig most még latin nyelven lesznek tárgyalandók”. A törvenycikk szellemében március 19-én a király kinevezte a *pesti egyetem első magyar nyelv és irodalom tanárát Vályi András* személyében. 1793. április 20-án az országgyűlés törvényt alkotott (1792:VII. tc) arról, hogy az ország valamennyi iskolájában rendes

tantárgy legyen a magyar nyelv (Glatz Ferenc szerk., 1989. 133-134.). Ezzel a Habsburg-birodalmon belül a magyar nyelv lett az első, amely jogokat harcolt ki magának. A Monarchia vezetői a németesítés-nemzeti-nyelvűsödés hatalmi libikókájával a máig ható nemzetiségi ellentétek magvát hintették el (Balázs Géza. 1996. 2.). A szláv nyelveket „védte” a magyartól, de Galíciában a lengyel nyelv terjedését gátolta, s az olaszokat germanizálni akarta... a nyelvi szeparatizmus ellen az „oszd meg, és uralkodj” elvének nemzetiségi nyelvekre fordításával reagált... (Sipos Lajos szerk., 2000. 146.).

Mégis a magyar nyelv államnyelvvé válásának első állomására érkeztünk, és elindultunk a többi állomás és a cél felé. Magyar államnyelvről 1844-ig, gyakorlatilag 1867-ig nem beszélhetünk. A több ezer éves magyar nyelv egészen a XIX. század közepéig nem, vagy csak korlátozottan szolgált államnyelvként. Mi volt helyette? A magyarság és így a magyar nyelv múltja homályba vész, de a nyelvészeti, régészeti, történeti emlékekkel megvilágítható időszakban, vagyis az elmúlt kétezer évben többnyire nyomon követhető. Erre az időszakra szinte végig rányomja bélyegét a *többsnyelvűség* és a társadalom nyelvi megosztottsága... Létezhetett egyfajta *közvetítő nyelv* (*lingua franca*) is, *nyelvserés jelenségek* is lejátszódhattak. A *latin nyelv a középkori királyi Magyarországon* gyakorlatilag az *államnyelv* rangjára emelkedett. 1526-tól nem lehetett magyarországi államnyelvről beszélni, hiszen a megmaradt, királyi Magyarországon a latin mellett a használatban megjelent a *német nyelv*. A török megszállta részekben egyfajta *török—magyar keveréknyelv* születhetett, az *erdélyi fejedelemség nyelve magyar volt*. „A nyelvkérdés a tizenhetedik század számára még nem volt kérdés” — írta *Szekfű Gyula: A magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848.* (Budapest, 1926) című munkájában. A XVIII. század végén a nyelvkérdés föléledését három szempont ösztönözte: a) a felvilágosodás anyanyelvi kultúrát szorgalmazó eszméi; b) Herder „jóslata” a magyar nyelv közeli kipusztulásáról; c) II. József 1784. május 11-i nyelvredelete, amely a latin nyelv helyébe a németet vezette be (Sipos Lajos szerk., 2000. 145.).

Az európai, de a magyar felvilágosodás gondolkodói is igen fontosnak tartották a gyermekek, ifjak nevelését. *J. J. Rousseau* (1712–1778) nevelési regényt írt, s a magyar felvilágosodás írói új, eddig a magyar irodalmi kulturális életben szinte figyelemre sem méltatott társadalmi csoportokat céloztak meg a nőknek — leányoknak, asszonyoknak — szóló kiadványaikkal, írásaikkal. Gondolatmenetük kiindulópontja a hazafias nevelés, az anyanyelvoktatás szükségessége volt. Az anyáktól azt várták, hogy gyermekeikbe oltsák be a haza, a tudományok és a művészetek szeretetét, a humanitás eszméjét. Ehhez azonban nekik maguknak is meg kell ismerkedniük ezekkel az eszményekkel, hogy a műveltséget közvetítsék, nekik is művelődniük kell — vélték az írók, költők.

A XVIII. század előtt Magyarországon (főleg magyar nyelven) nem jelentek meg rendszeresen sajtótermékek. A század vége fele közeledve tűntek fel a magyar nyelvű hírlapok és irodalmi újságok, fórumot kínálva az íróknak s igényes olvasnivalót nyújtva a közönségnek, köztük talán a középiskolás, főiskolás diákoknak is (Bánki István-Pála Károly. 2004. 101.).

Az első, még latin nyelvű magyar érdekeltségű hírlap, a *Mercurius Veridicus* (Igazmondó Mercurius) 1705 és 1710 között, a Rákóczi-szabadságharc alatt jelent meg. Folyóiratok, kiadványok a felvilágosodás korából:

Folyóirat, kiadvány	Megjelenés	Szerkesztő, kiadó
<i>Magyar Hírmondó</i>	1780–1788	Rát Mátyás, Pozsony
<i>Magyar Musa</i> (a Magyar Kurir melléklapja)	1786–1789	Szacsvay Sándor, Bécs
<i>Magyar Kurir</i>	1786–1834	Szacsvay Sándor, Decsy Sámuel
<i>Pozsonyi Magyar Musa</i> (a Magyar Hírmondó melléklapja)	1787–1788	Rát Mátyás, Pozsony
<i>Magyar Museum</i>	1788–1792	Batsányi János (Kazinczy Ferenc, Baróti Szabó Dávid 1789-ig), Kassa
<i>Hadi és Más Nevezetes Történetek</i>	1789–1791	Görög Demeter, Kerekes Sámuel, Bécs
<i>Mindenek Gyűjtemény</i>	1789–1792	Péczei József, Komárom
<i>Orpheus</i>	1790–1791	Kazinczy Ferenc, Kassa
<i>Bécsi Magyar Mercurius</i>	1793–1798	Pánczél Dániel, Bécs
<i>Ujj Bétsi Magyar Musa és Bibliotheca</i>	1793–1798	Pánczél Dániel, Bécs
<i>Uránia</i>	1794–1795	Kármán József, Pest
<i>Diétai Magyar Musa</i>	1796–1797	Csokonai Vitéz Mihály, Pozsony
<i>Hazai Tudósítások</i> (1808-tól: <i>Hazai és Külföldi Tudósítások</i>)	1806–1840	Kultsár István, Pest
<i>Erdélyi Museum</i>	1814–1818	Döbrentei Gábor, Kolozsvár-Pest
<i>Tudományos Gyűjtemény</i>	1817–1841	Fejér György, Vörösmarty Mihály (1828–1832), Pest
<i>Hasznos Mulatságok</i> (a Hazai és Külföldi Tudósítások melléklapja)	1817–1842	Kultsár István, Pest

(Bánki István-Pála Károly. 2004. 101.)

A fenti lapok közül nem tudjuk, hogy melyik került diákok kezébe, de oktatói kezébe talán igen, s talán az óráikra is bevitték...

Bessenyei György nagy évtizede, és az azt követő nyolcvanas évek, József császár haláláig, a felvilágosodás és az érzelmesség akkor modern irodalmának bámulatos föllendülését hozta. Ő tehát valóban terjesztette „az írásból, olvasásból származott világosságot”, amint azt a Holmiban írta. Bessenyeivel párhuzamosan — és nagyrészt hatására — szokatlanul élénk irodalmi élet és könyvkiadói tevékenység pezsdült meg. *Teleki Ádám* gróf, Kővárvidék kapitánya, a színjátszás ügyét is szeretete volna előmozdítani *Corneille-fordításával*. *Losonczy István* nagykovácsi igazgató 1773-ban, Pozsonyban verses történelmet és földrajzot adott ki, melyet hosszú ideig használtak tankönyvként, és amely egész költőnemzedékeket nevelt: „*Hármas kistükör, mely a szent históriát, Magyarországot és Erdélyországot annak földével, polgári állapotával és históriájával gyenge elmékhez alkalmaztatott módon a nemes tanulóknak summáson és világosan előadja és kimutatja.*”

A magyar színháztörténelem és anyanyelvoktatásunk történetében fontos nap 1790. október 25-e, Kelemen László magyar *színtársulatának* első előadása a budai Várszínházban, Simai Kristóf *Igazbázi* c. darabjával. 1792. augusztus 21-én Kolozsváron *Erdélyi Magyar Színjátszó Társaság* alakult, bőkezű mecénása: *Wesselényi Miklós* (1750–1809), vezető színésze *Kótsi Patkó János* (1763–1842), az első magyar Hamlet. Színdarabok gyűjteménye is kiadásra kerül, négy kötetben: *Erdélyi játékos gyűjtemény* (Kolozsvár, 1793) Barcsay László szerkesztésében. A XVII. század óta (vagy még régebben) megszakítás nélkül létező iskolai színjátszás eredménye mindez, s már Csurgón tanít, és írja a *Karnyónét*, és a kaposvári farsangot megéneklő *Dorottyát Csokonai Vitéz Mihály* (1773–1805).

Az ún. klasszikus triász — *Baróti Szabó Dávid* (1739–1819), *Révai Miklós* (1750–1807) és *Rájnisi József* (1741–1812) — alakították ki a magyar költészet új formáit, stílusváltozatait. Baróti Szabó Dávid, jezsuita tanár, Kassán a retorika professzora, versgyűjteménnyel jelentkezett. „Serkenj fel, magyar ifjúság! Ím, nemzeti nyelved, / Egy szép nemzetnek bélyege, veszni siet. / Fogj tollat, kezdj íráshoz...” — biztatja tanítványait. Révai Miklós, az első rendszeres magyar stilisztika szerzője elégiakötete mellé fizikai dolgozatainak szakkifejezéseit magyaráztotta: elektromosság = gyántázat, gyántáserő, gumi = macskaméz, de közhasználatú szavaink közé sorolhatjuk *Barcsafalvi Szabó Dávid* „*csinálmányait*”, *aki tanítványait oktatta az olvasmány, mondat, szerkezet, tünemény, felület, társadalom, tábornok, körülmény, iromány, vetemény* stb. szavakra. Rájnisi József jezsuita szerzetes irodalmi nyelvi viták résztvevője. A triász ismerte fel, hogy az ókori versmértékek magyar nyelven éppoly tökéletesen visszaadhatók, mint a latinban és a görögben. Tanítványainkkal biztosan gyakoroltatták is ezeket a formákat talán éppen a poetikai osztályokban...

Ebben a mepezsdült irodalmi életben annyi fiatal író bukkan fel, amennyiből korábban egy évszázad is kitellett — jegyzi meg Nemeskürty István (1983. 329.). Közülük néhányat megemlítünk irodalomóránkon, másokat nem. Itt most az

anyanyelvoktatáshoz közelebb állókat sorolom. A papból lett tanár *Dayka Gábor* (1769–1796), a szentimentális költő, *Verseghy Ferenc* (1757–1822) pálos szerzetes, aki vakmerően magyarra fordította a *Marseillaise*-t: „Fegyverre, bajnokok, / Levente magzatok! / Rontsunk, rontsunk / E vérszomjúkra, / Szabdadjuk hal-mokra!” (Kilenc évvel fizetett érte Kufsteinben). A hangsúlyos verseléssel szemben az időmértékest védte. *Szentjóni Szabó László* (1767–1795) középiskolai tanár, akit szintén nézeteiért börtönöznek be, népdalgyűjtő, egyik költeményét Erdélyi János népdalként közölte. Ízelítőül: „Fakadj, piros rózsá / Fakadj csendesen, / Kellemes illatod / Hintsed kedvesen (*A Cenci rózsája*). A szerző a német dal magyar változatát művelte, Tarnai Andor szavaival: „A nemesi páncélzatot segített letördelni a magyar versről”. Piarista szerzetes, oktató *Dugonics András* is (1740–1818), akinek 1786-ban írt regénye, az *Etelka* (1788) páratlan sikerű könyv lett, egy év alatt elkelt, lányok százait keresztelték Etelkának, ez a mű lett „a” regény, elgondolhatjuk, hogy hány írástudó, hány iskolás diák is olvashatta... S főleg fiatal kisasszonyok!

A korabeli széppróza legeredetibb terméke lett a lélektani regény egy korai darabja, *Kármán József* (1769–1795): *Fanni hagyományai*, az első magyar regény, amelyet ma is élvezettel s örömmel lehet(ne) olvasni, iskolásoknak, felnőtteknek még inkább gyönyörködtető érték. „Jókai művészete alkot majd valaha hasonlót: fiatal lányok bálba készülnek, Fanni-Hamupipőke, a legkisebb, öltözteti a bálra mostohája lányait. (...) Mégis ő a legszebb, ő éli majd az egy csapásra támadó szerelem élményét a vendéglátó házában... Micsoda művésze a magyar nyelvnek Kármán, micsoda Krúdy íz-illat mondataiig kanyargó ösvény indul el itt a *Fanni*-ban az irodalom labirintján át!” (Szabó Magda). (Nemeskürty István. 1983. 351.).

Még egy hatvankét esztendőös nyugállományú huszártábornok is rászánta magát verselményei közzétételére: *Gvadányi József* (1725–1801) *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* (1790) országos hírvé lett.

S e nemzedék forradalmi költője *Batsányi János* (1763–1845), aki a francia forradalom hatására tollat ragadva leírja a nevezetes, a halhatatlan nyolc sort: (*A franciaországi változásokra*, 1879), utolsó sora egyben buzdítás és figyelmeztetés: „Vigyázzó szemetek Párizsra vessétek!” S hiába fogalmazta meg: „Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság, / Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!”... Batsányi sejtette leghamarabb a rosszat: 1793 márciusában írta Aranka Györgynek Erdélybe: „A józan észnek mindenkor ellenségei új erőre kaptak. Egész spanyol inkvizíciót akarnak béhozni.” Az inkvizíció el is indul. Franciaországban már dühöng a terror. Danton, Marat, Robespierre... Kivégzik a királyt, majd a királynét, Ferenc császár nagynénjét. Ettől kezdve végképp nincs irgalom. Idő kérdése, mikor csapnak le a magyar forradalmárookra. Ferenc egyszer s mindenkorra végezni akart forradalommal, jozefinizmussal, leopoldizmussal, reformokkal, világmegváltó eszmékkel. S 1795. június 20-án, az azóta Vérmezőnek elnevezett sík mezőn Habsburg Ferenc császár a magyar irodalmat szabályosan lenya-

kazta. Erre eddig példa nem volt... Sötétség váltotta fel a világosságot. Az Éj Királynője uralkodik... (Nemeskürty István. 1983. 353.).

Irodalom

Balázs Géza: *A magyar államnyelv 1100 éve*. Édes Anyanyelvünk. XVIII. 2. 1996. április.

Bánki István—Pala Károly: *Irodalom a középiskolák 10. osztálya számára*. Apáczai Kiadó. Celldömölk, 2004.

Fináczy Ernő: *Az újkori nevelés története*. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1927.

Gaal György: *Kolozsvár*. Polis Kiadó. Kolozsvár, 2001.

Gál Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet nyomása. Kolozsvár, 1935.

Glatz Ferenc szerk.: *Magyarok a Kárpát-medencében*. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1989.

Grétsy László szerk.: *A mi nyelvünk. íróink és költőink a magyar nyelvről*. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 2000.

Holló László: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus — egykor és ma*. Szabadság. 2009. január 31.

J. András Katalin—Széplaki György—Törzsök Edua: *Magyar nyelv VIII. A magyar nyelv története*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1998.

Köpeczi Béla szerk.: *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993.

Mészáros István: *A magyar nevelés története 1790–1849*. Budapest, 1968.

Mészáros István: *Magyar iskolatípusok 896–1996*. OPKM. Budapest, 1995.

Mészáros István: *Magyar iskola 896–1996*. Budapest, 1997. Nemeskürty István: *Deák, írj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1983.

Sipos Lajos szerk.: *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Dunakanyar. Budapest, 2000.

Somos Béla: *Irodalmi atlasz-könyvek. 9. évfolyam*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2005.

Szabó K. Attila: *Magyar neveléstörténeti kronológia különös tekintettel Erdélyre*. Magiszter, 2004. 2. 112-115. és 2004. 3. 102-118.

Tóth Árpád

Körúti hajnal

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
Üveges szemmel aludtak a boltok,
S lomhán söpörtek a vad kővidék
Felvert porában az álmos vicék,
Mint lassú dsinnek, rosszkedvű koboldok.

Egyszerre két tűzfal között kigyúlt
A keleti ég váratlan zsarátja:
Minden üvegre száz napocska hullt,
S az aszfalt szennyén szerteszét gurult
A Végtelen Fény milliomm karátja.

Búvölten állt az utca. Egy sovány
Akác részegen szította be a drága
Napfényt, és zöld kontyában tétován
Rezdült meg csüggeteg és halovány
Tavaszi kincse: egy-két fürt virága.

A Fénynek földi hang még nem felelt,
Csak a szinek víg pacsirtái zengtek:
Egy kirakatban lila dalra kelt
Egy nyakkendő; de aztán tompa, telt
Hangon a harangok is felmerengtek.

Bús gyársziréna bűgött, majd kopott
Sínjén villamos jajdult ki a térre:
Nappal lett, indult a józan robot,
S már nem látták, a Nap még mint dobott
Arany csókot egy munkáslány kezére...

Málnási Ferenc

„A Végtelen Fény milliomm karátja...”

Tóth Árpád (1886–1928) a *Nyugat* nagy nemzedékének tagja, a súlyos betegség és a nyomor határát súroló szegénység nyomta rá bélyegét szinte egész lírai termésére. „A betegség korán kiemelte őt profán világunkból..., ezért tudott megmaradni tiszta költőnek és makulátlan művésznek” — írta róla Babits Mihály (Írók két háború között. *Nyugat*, é. n. 254.).

Költői pályájának, az impresszionista költészet egyik mintadarabja a *Körúti hajnal* (1923), melynek szövegmondatait ötös sorokba, öt szakaszba rendezte a költő.

A szövegösszetartó erőt, a kohéziót a teremti meg, hogy a napszakváltás ősi metaforikáját használva szól a hétköznapi világ szépségeiről és csodájáról, a színesedő és hangosodó nagyváros hajnali látványáról. A költő néhány pillanat benyomásaiból, a hajnali színváltozatok villanásaiból életre kelti e város képét, ébredő életét.

Mindezt a szövegmondatok tartalmi-logikai, inkább mellérendelő viszonyban álló kapcsolatai tárják az olvasó elé. Birtokos személyjelek segítik a szöveg megszületését: *porában*, *zsarátja*, *szennyén*, *karátja*, *kontyában*, *kincse*, *virága*, *pacsirtái*, *sínjén*, *kezére*. A határozott névelős szavak segítségével a költő mintha az olvasóval együtt szemlélné, csodálná a körúton kibontakozó hajnalt. Csupán az *egy kirakatban* és az *egy nyakkendő* határozatlan névelős szavak villantják fel az ismeretlen világot...

A jelentéstani elemek is a szöveg megértését szolgálják, pl. az ellentétes szavak, szószervezetek:

„Vak volt a hajnal, szennyes, szürke...”

Üveges szemmel aludtak a boltok,...” ↔ „...kigyúlt

A keleti ég váratlan zsarátja.

Minden üvegre száz napocska hullt,...”

Az egész költemény mélyebb értelme ebből az ellentétből fakad: a hajnali álmos állapot és a nappali világosság józansága között feszül.

Felsorolással ismerjük meg azokat az elemeket, melyek sokszor azonos mondatrészként a mondanivalót sokoldalúan világítják meg: hajnal, boltok, vicék, tűzfal, száz napocska, kirakat, nyakkendő, harangok, villamos...

A költemény címe a szöveg egészét képviseli, röviden és tömören idézi fel az egész szöveget. A két főszereplő: körút és hajnal, az ő arcuk, színük, hangulatuk változik: a vak hajnal, az álom vált át eleven életre, napfényre, pacsirták zengésé-

re, de egy újabb jelre — „bús gyárszirána bűgött”, „villamos jajdult” — elfelejti örömét, mámorát.

A szöveg a szerző monológja. Tóth Árpád már egy korábbi versében, a *Hajnali szerénádban* a hajnalt „nagy impresszionistának” nevezte, mely „ezüst önnal szeszélyes felhőt rajzol és álmodozva pingál enyhekéket”.

A szöveg valóságos világkép, az első versszak a közömbös színtelenség, szürkeség elidegeníthető képzetét, kísérteties hangulatát teremti meg: „Vak volt a hajnal, szennyes, szürke... Üveges szemmel aludtak a boltok,... a vad kővidék / Felvert porában az álmos vicék” söpörtek... A 2-4. szakaszban a fény felragyogásának néhány perces bűvöletét kapjuk:

Az utca képe megváltozik, a nagyvárosi környezetben, csak két tűzfal között megjelenik, „kigyúl a Végtelen Fény milliomm karátja”, de az „aszfalt szennye” emlékeztet még az elmúlt világra. „Bűvölten állt az utca” — s az olvasó is, aki szinte látja, hogy a felragyogó napfényben zöld, fehér, lila színek kezdenek ragyogni, s az impresszionista érzékelésnek megfelelően zenei motívumokkal olvadnak össze: „a színek víg pacsirtái zengtek: / Egy kirakatban lila dalra kelt / Egy nyakkendő...” Ám „a harangok is felmerengtek”, s az 5. szakaszban az áhítatos csendet kellemetlen hangok törik meg: „Bús gyárszirána bűgött”, „villamos jajdult”... Elmúlt a hajnali percek mámor, „a józan robot”, a valóság elfelejteti velünk az élet, a létezés szépségét, az ember elfásul, nem a természetbe, az égi távlatokba néz, ahol számon tartják az igazakat, pl. a munkáslányt, mert a Nap megtisztelő kézcsókjában a fáradt, robotoló embernek, a beteg költőnek is az együttérzése jelentkezik. A természet nagy körforgásának egyetlen kiszakított mozzanata, az idő múlása és ennek késleltetése a valóságban lehetetlen, de a művészetben talán elérhető — sugallja a költő. „Harmonikus egységet teremt a külső világ ábrázolása és az ember legbensőbb érzéseinek kifejezése között, a vers középpontjában az ember áll, aki átéli a nagyváros ébredésének élményét. Kora jelenét tagadja meg, a józan robot világát, mely vakká teszi az embert, s amelyben csak pillanatra villan fel egy teljesebb, emberhez méltóbb és szebb élet hajnali ragyogása” (Vargha Kálmán).

A költemény szövege magyar nyelvű, mai, írott, érzelmkifejező, szépirodalmi mű.

A stílusa is szépirodalmi. Az írásképek stílusértékű jelzős szókapcsolata a Végtelen Fény nagybetűs írása, a tulajdonnevesítés.

Rossz hangzású szavak teremtik meg a szöveg hangulatát: vak, szennyes, szürke, üveges szem, por, dzsinnek, szenny, robot, jajdul... S a változást a jóhangzású szavak, kifejezések hozzák: zsarát, száz napocska, Fény, bűvölten, akác, napfény, pacsirta, harangok, arany csók. Érzelmileg is festik a szöveg jelentését a hangutánzó és a hangulatfestő szavak: lomhán söpörtek a vicék, pacsirtái zengtek, a harangok felmerengtek, (a harangzúgást a magas és mély hangok váltakoztatásával szinte hallhatóvá teszi: „tomp, telt / Hangan... felmerengtek), gyárszirána bűgött, villamos jajdult.

A hangulat megteremtéséhez járulnak hozzá, fokozzák az alliterációk: vak volt, szennyes, szürke, tompa, telt...

A jambikus sorok a b a a b rímekkel sorakoznak a versben:

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még Üveges szemmel aludtak a boltok,

A szavak szótári jelentésére ráépül az érzelmi-hangulati többletjelentés: vak hajnal, üveges szem, aszfalt szennye, Végtelen Fény (ennek megjelenése után új arcát mutatja a város, csoda történt!), zsarát (riasztó hangulat!), napocska (gyöngéd kicsinyítés, simogatás), milliomm karát (választékos, régies hangulat), bús gyársziréna, józan robot (vége a varázslatnak!), sovány akác (asszonyalakra emlékeztető látomás).

Összetett szavak jelentéssűrítéssel, tömören alakítják a stílust: kővidék, rossz-kedvű, tűzfal, napfény, nyakkendő, gyársziréna, munkáslány.

A szóképek, nyelvi képek közül az üveges szem, vad kővidék, zsarát, napocska, konty, kincs metaforákat említsük. Egyetlen hasonlat teremt érzelmi, kísérteties hangulatot, amikor a szürkületben mozgó alakokról olvasunk: „az álmos vicék, / Mit lassú dzsinnek, rosszkedvű koboldok”... A hasonlat mellé megszemélyesítések sorakoznak: aludtak a boltok, búvólten állt az utca, az akác részegen szította be a napfényt, a nyakkendő dalra kelt, a villamos jajdult, indult a józan robot, a Nap pedig a munkáslánynak ajándékoz egy boldog pillanatot a tegnapi és a mai nap szürkésege között. A költeményben a tárgyaknak ember-arcuk, lelkük van. A negyedik strófában a színek és a hangok összeolvadnak, a látás és a hallás útján érzékelt jelenségek keverednek a szinesztéziában (együttérzés): a színek víg pacsirtái zengtek, egy kirakatban lila dalra kelt egy nyakkendő. (A fények és a színek a vers világának fontos építőelemei: vak — fény, szürke — színes — arany.)

A szöveg mondatai kijelentő mondatok, a tárgyilagos közlés eszközei, de érzelmi-hangulati elemekkel telítődtek, s ez a hangulat az olvasót is magával ragadja.

A vers a költő történet-elbeszélése, felcsillan benne egy új, közösségi lét reménye, lehetősége, s azért is emlékezzünk rá, mert szomorú életéből mégis a másokat vigasztaló művészi szépség sugárzik.

„Félek a szótól”

Brauch Magda
beszélgetése
Böszörményi Zoltánnal

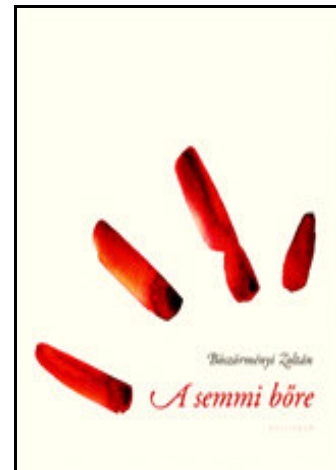
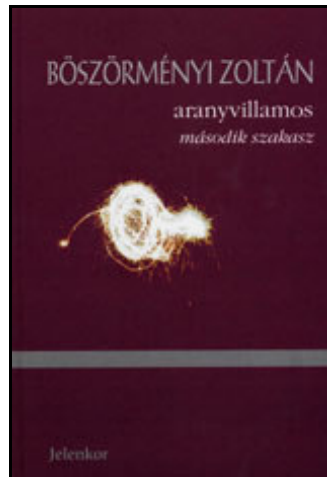
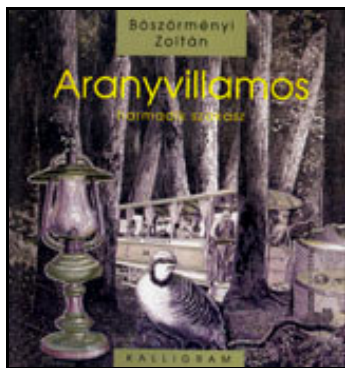
— *Kezemben tartom első verseskötetedet. Címe: Örvényszárnyon, 1979-ben jelent meg Aradon. Emlékszel a könyvbemutatóra?*

— Ugye, ez csak amolyan „felvezetés”, ahogyan ma divatosan mondják?

— *Az volna, persze. Mindkettőnknek közös szép emléke az az őszi délután, hiszen egyszerre mutatták be első köteteinket. Bár számomra — nyilvánvalóan — a sajátom volt a fontosabb, a Tiéd is őszintén érdekelt, már abból a szempontból is, hogy abban az időben nemigen találkoztam kortárs fiatal aradi szerzők műveivel nyomtatásban, főleg önálló kötetben, bár tudomásom volt a mi Tóth Árpád Irodalmi Körünk tollforgatóinak állandó tevékenységéről. Ezért bíztem, hogy lehetőség sincs a megjelenésükre. Bár az én kötetem teljesen más témájú volt, és a Kritérium adta ki, nem tudom elfelejteni, mennyi gonddal, vitával, levélváltással stb. járt, amíg két évig húzódtott a kiadása, pedig olyan illusztris személyiség állt „mögöttem”, mint Szabó T. Attila professzor. Hogyan érted el, hogy ezzel a — most újraolvasott, és nagyon jónak tartott — kötettel már azokban a nehéz években debütálj az erdélyi magyar szépirodalomban?*

— Hát itt messzebbre kell visszanyúlni az időben. Első verseim a *Napsugár*-ban jelentek meg Lászlóffy Aladár és Kányádi Sándor támogatásával. 11 éves voltam akkor. Lászlóffy közölte az első novelláimat is a *Napsugár*-ban, később az *Ifjúmunkák*-ban jelent meg egy hasábnyi versem Lázár László támogatásával 1969-

ben. Ekkor már 18 éves voltam. Később az *Utunk* és a *Korunk* is közölte még néhány versemet, aztán hosszabb ideig nem jelent meg tőlem semmi, de közben írtam. Ekkor már gondoltam egy kötet kiadására, a temesvári Facla kiadó szerkesztőjéhez, Mandits Györgyhöz fordultam segítségért, de azzal „biztatott”, hogy rendben van, de ehhez „sorba kell állni”. Ekkor elhatároztam, hogy a Litera kiadónál saját költségen jelentetem meg első kötetemet, és majd a másodikal álllok be a Facla sorába. Nem került az olyan nagyon sokba, ha az ember jól gazdálkodott. Így látott napvilágot az *Örvényszárnyon*, majd a Facla kiadónál is nyomtatták a második kötetemet, de az akkori cenzúra bezúzatta.

— *Miért?*

— Hát lehetett azt tudni? Valami nem tetszett nekik. Ettől kezdve fekete bárány lettem, az állásomat is elvesztettem, és üldözöttnék kellett éreznem magamat, mert az is voltam, azt sem tudom, miért. Hiszen tudod, hogy volt az akkoriban...

— *Ezért hagytad el szülőföldedet, amelyről olyan meghatóan írsz Ide tartozom című versedben: „Ide tartozom, / mint talaj húsába ültetett fa”, vagy — fiatal emberként — kalandvágyból is, hiszen erről is vallasz a kötetben Képzeld magad végtelennek című versedben, mely cikluscím is?*

— Nem kalandvágyból, szó sincs róla. A félelem, az ijedelem, az üldözöttség érzése vitt ki. A menekülttáborban sokszor fel is költöttek, idegenek, mert kiabáltam álmomban. Azután is sokáig üldöztek ezek a rémálmok: faggattak, még kínoztak is álmomban. Ezért úgy terveztem, hogy a lehető legtávolabb kerülök majd onnan, ahol mindezt többé-kevésbé át is éltem: a szülőföldemtől. Ausztráliába készültem, de a véletlenek folytán a kanadai követségen hallgattak meg először, így oda kerültem. Szerencsére.

— Én is úgy gondolom, ez nagy szerencse volt. Jókor voltál jó helyen, és még jobb helyre kerültél. Sikeres, gazdag ember lettél, bár valószínűleg sok küzdelem, csalódás, nehézség, kiábrándulás után. Legalábbis, ha a Vanda örök és Az éj puha teste című regényeidben valóság is van annyi, mint fikció. Vagy nem jól látod?

— Nagyon jól látod.

— A rendszerváltás után visszatértél szülőföldedre — bár gyakran tartózkodsz máshol is —, itt lettél mai szóval: szponzor —, az aradi „magyar nábob”, az ultramodern Jelen-ház megteremtője, a Jelen, később Nyugati Jelen napilap és az Irodalmi Jelen folyóirat főszerkesztője és tulajdonosa, hát ez — pestiesen szólva: nem semmi. Bőszörményi Zoltán nem hét-köznapi hőssé vált saját szűkebb pátriájában. Mi hozott haza, és honnan jött a Jelen-ház ötlete?

— A rendszerváltás után a szabadság lehetősége. Akkor már beletanultam a kapitalista piaci konjunkturális lehetőségekbe, és reméltem, hogy itthon is lehet érvényesülni. Így is történt. Fényforrással kezdtem kereskedni, bevezettem Romániába újból a Tungsram márkát, ebből sikerült 14 hónap alatt arra a kétmillió dollárra szert tennem, ami elegendő volt arra, hogy a bukaresti fényforrás gyárat megvásároljam. Ennek a profitjából alapítottam a Jelen-házat. Az ötlet onnan jött, hogy Torontóban is működött egy magyar ház, bálteremmel, klubokkal. Itt is megvan mindez, emellett könyvkereskedés, olvasószoba, az Alma Mater irodája, nagyterem, mely színházi előadásokra is alkalmas, vendéglő, bár és elsősorban a Nyugati Jelen szerkesztősége — a napilap öt megyében jelenik meg — és itt szerkesztjük a havonta megjelenő Irodalmi Jelen című folyóiratot is, mely a földkerekség egész magyarságához eljut, valamint itt működik az Irodalmi Jelen Könyvkiadó is.

— *Állítbatom, hogy ez a multifunkcionális intézmény az aradi magyarság második otthona. Magam legalábbis annak érzem, és ez nekem sokat jelentett, persze, gondolom, az aradi magyar értelmiség nagy hányadának, hiszen itt szórványban élünk. Nemes célt szolgál az úgynevezett „vagyond”, és ezért is becsüllek, de számomra Böszörményi Zoltán mégis elsősorban a költő, a szépiró, akinek köteteit szeretem, pedig — meg kell mondanom — nagyon igényes olvasó vagyok. A továbbiakban beszéljünk szépirodalmi munkásságodról. Kezdjük a három verseskötettel, az Aranyvillamos három szakaszával. Mit jelképez mindháromban az „aranyvillamos”?*

**Az Irodalmi Jelen öt éves évfordulóján 2006. november 12-én
Budapesten a Fészek Múzeumban.**

**Balról jobbra: Tarján Tamás, Kántor Lajos, Böszörményi Zoltán,
Liptay Katalin, Orbán János Dénes, Galkó Balázs**

— A jelkép ötlete onnan származik, hogy a traischircheni menekülttáborban a villamos a bécsi opera előtt indult el — Bécs és Baden között közlekedett. Lágerlakó voltam, és akkor elképzeltem, hogy az ember életében is van egy ilyen villamos, mely egyes stációkban megáll: ezek az állomások az életcélok, melyeket az ember állandóan kerget.

— *Jó, a menekülttáborban megértem, hogy pesszimista módon gondolkoztál, de azóta változott a helyzeted, verseidben mégis állandóan lemaradsz ezeken az állomásokon az „aranyvillanosról”. Miért?*

— Lemaradtam eddig, mert ahelyett, hogy irodalommal, írással foglalkoztam volna, az élet mindig más programot diktált. Örültem az üzleti sikernek, miért tagadnám, de — talán a tudat alatt — mindig fájt az, amiről lemaradtam.

— *Azért ez enyhe túlzás, mert írtál egyet-mást. A versesköteteken kívül két regényt, a novellaskötetet, melyről recenziómban nemrég írtam le, hogy lírában, epikában egyaránt maradandót tudsz alkotni, nehez eldönteni, melyikhez van nagyobb tehetséged. Te hogyan érzed ezt?*

— Itt nem a tehetségről van szó, hanem arról, hogy melyik műfajnak sikerül közelebb férkőznie az olvasóhoz. A próza népszerűbb, mint a vers, az írónak idomulnia kell az olvasói „piac” követelményeihez. Márpedig az író szereti, ha visszajelzései vannak.

— *Ez így igaz, magam is tapasztaltam (bár más műfajban „működöm”). Akkor beszéljünk a két regényedről, melyek már az előbb szóba kerültek. A Vanda örök — szerintem — előfutára, úgy is mondhatnám, előkészítése nagyregényednek, Az éj piha testé-nek. Vagy nem jól látom?*

— De, megint nagyon jól látod.

— *Akkor lássuk ez utóbbit. Az éj puha teste félig-meddig, helyel-közzel önéletrajzi fogantatású. Ismerek néhány hasonló témájú, úgy értem, szintén életrajz és fikció keveredésével keletkezett kiváló alkotást. Elsősorban Eszterházy Péter, Kertész Imre, Vámos Miklós, Szabó Magda, Nádas Péter regényeire gondolok. Ezek nagy nevek és a műveik is nagyok. Ráadásul modern, kortárs írók. Ezekhez kellett — illetve lehetett — viszonyítanom a Te nagyregényedet, mert én ehhez a színvonalhoz vagyok szokva. Ha most azt mondom, hogy Az éj puha teste beleillik ebbe a sorba, akkor tudom, hogy mit beszélek. És beleillik. Főleg a különleges szerkesztésmódja „fogott meg”. Ez tulajdonképpen nemcsak modern, hanem egyedülálló is: nem csupán az idősíkok fölcserélése, hanem a „regényben egy másik kerek regény”, amit a főhős a hosszú repülőúton olvas, közben jelen vannak más szereplők külön történetei is, akik bizonyos fokig szintén főhősöknek számítanak, mégis könnyen nyomon követhető a cselekmény (persze, csak az igényesebb olvasóknak). Hogy tudtad ezt így megszerkeszteni, ki-találni, összefogni? Melyek a kedvenc regényeid?*

— Gyermekkoromban nagyapám padlásán egy rakás ponyvaregényt találtam, olvastam is, azt hittem, ez az irodalom. Aztán valahogy közénk keveredett, olcsó kia-

dásban a *Háború és béke*. Persze, nem tudtam, ki az a Tolsztoj, de nagyon tetszettek a háborús jelenetek is, a szereplők is, ellentétben azzal a világgal, amelyet a ponyvák-ból ismertem meg. Később, mikor Thomas Mann *Varázshegye*-vel megismerkedtem, rádöbbenem, hogy az író számára megengedhető, hogy regényhőst olyan élethelyzetekbe kényszerítse, melyeket maga soha nem ért meg, és szabad utat engedhessen képzeletének. Életemben a másik kulcsfontosságú regény James Joyce *Ulisses*-e volt. Homérosz eposzának hőst próbálta rávetíteni a XX. század eleji ember életére. Ez a példa adta a lehetőséget arra, hogy egy olyan regénystruktúrát építsek fel, ami párhuzamos életet mutat be, sorsokat vetít egymásra, és a cselekmények szálait egybefonja. Regényemben a kiindulópont Tamás önéletrajzi ihletésű utazása, de ez később összefonódik azoknak az életével, akiket megismer. Másik nagy élményem Hamvas Béla *Karneval* című regénye volt, ennek a struktúrája is rendhagyó. Persze az én regényem menete írás közben alakult ki.

A „vendég”, Faludy György első látogatása alkalmával Aradon 2005-ben
(Balról jobbra: Böszörményi Zoltán, Anavi Ádám, Faludy György,
Márkus Barbarossa János, Balázs Imre József)

— És sikerült. Nem szokásom a hízelgés, nincs rá okom vagy célom vele, de ami jó, az jó. Ez elmondható novelláskötetéről is. A *Halálos bűn* rövid, de hatásos, frappáns írásokból áll. Mikor és hol szoktál írni, hogyan szakítsz rá időt? Vagy ez a „főfoglalkozásod”, és a többire kell időt szakítanod?

— Jelen pillanatban végre elmondhatom, hogy ez a főfoglalkozásom. Egyébként a *Halálos bűn* írásai évtizedek alatt érlelődtek meg bennem, így csak a memóriám merev lemezéről kellett ezeket előhívni.

— Tudod, hogy nyelvművelő vagyok és stílusista, nem tagadom, hogy minden apróbb-nagyobb nyelvi hiba, stílustalanság zavar, mind élőszóban, mind írásban. Gyakran találkoztam ilyen jelenségekkel, még művelt emberek beszédében, jó írók műveiben is, de nem szoktam szóvá tenni, tapintatból, illemből, ha Nálad is fölfedeznék ilyesmit, most elkerülném a témát. De Te — annak ellenére, hogy hosszú évtizedekig idegen környezetben éltél — hibátlanul beszélsz és írsz magyarul. Hogyan tudtad ilyen tisztán megőrizni anyanyelvedet?

2006 novemberében Budapesten
az Alexandra Könyvkiadó könyvbemutatóján
(Balról jobbra: Kukorelly Endre, Lászlóffy Aladár, Balogh Robert,
Böszörményi Zoltán, Orbán János Dénes, Nagy Koppány Zsolt, Sigmond István)

— Jólesik, amit mondsz. Erről van egy elméletem. Az anyanyelvet úgy lehet tisztán megőrizni, hogy gyermekkorban valakinek nagyon meg kell szerettetnie az emberrel, mert ha nem érzi otthon magát anyanyelvének világában, ha nem válik létszükségletévé, akkor nyilván elsorvad az a nyelvi világ, ami egyszer élt benne. Az indíttatás a legfontosabb. Nekem édesanyám sokat mesélt, felolvasta Benedek Elek, Andersen meséit. Később, mikor már olvasni tudtam, mindig könyvet kaptam ajándékba karácsonyra, születésnapra. Édesapámat ismerted, maga is író volt. Kötete is megjelent, tőle is az anyanyelvem megbecsülését tanulhattam. Széchenyi István annak idején, az Akadémia megalapításakor kijelentette, hogy legfontosabb feladat a magyar nyelv ápolása. Én is ehhez tartom magam.

Dedikálás 2009-ben Budapesten a 80. ünnepi könyvhéten

— Ez nagyon szép, és világos, egy magyar írónak így kell gondolkodnia. De megjegyezném, ahhoz, hogy valaki pallérozottan, nyelvhelyességi hibáktól mentesen beszéljen — és írjon —, nem mindig elég az otthoni indíttatás, az is szükséges, hogy az „elindítói” (általában a szülei, nagyszülei) is helyesen beszéljék az anyanyelvet, mert a gyermek nem magától tanul beszélni, hanem tőlük. Később az iskola és az olvasmányok is befolyásolják, beszédének helytelen beidegződéseit később nagyon nehéz kiküszöbölni. Te nyilván már otthonról hoztad a helyes, tiszta magyar beszédet.

— Ez így van, de egyszer mégis leírtam, hogy félek a szótól...

— Miért?

— Mert állandó kétségben órlódom, hogy vajon sikerül-e úgy használnom a szót, hogy pontosan, világosan, érthetően kifejezzem mindazt, amit gondolok és érzek. Minden írástudó felelőssége ebben rejlik. A szót nem lehet csak úgy „odaadni”, figyelembe kell venni a jelentését, és ki kell fejeznie egy bizonyos hangulatot. A szónak súlya és mélysége kell hogy legyen. Hatnia kell. Wittgensteinnek van egy esszéje, életének utolsó szakaszából, címe: *A bizonyosságról*. Ebben a nyelvet mint cselekvést vizsgálja, azt akarja bizonyítani, hogy a nyelv nemcsak a logikában, a megtapasztalásban, azaz empirikusan meghatározó tényező, hanem bizonyosságtétel is egyben arról, amit gondolunk, amit cselekszünk. A nyelvhasználatban a valóságnak kell tükröződnie. Ezért kell gondosan és pontosan megválogatni a használt szavakat.

— Igen, ez tulajdonképpen minden beszélőre vonatkozik, de az írónak kötelessége. Más a beszélt köznyelv és más a szépirodalmi stílus, de ezzel Te teljes mértékben tisztában vagy. Tagja vagy a romániai és a magyarországi írószövetségnek, gyakran veszel részt konferenciákon, könyvbemutatókon és egyéb rendezvényeken. Neves íróegyenlésekkel találkozol, többekkel össze is barátkoztál, bizonyára vannak példaképeid is. Beszélj ezekről.

Az ünnepi könyvhéten (Balról jobbra: Danyi Zoltán, Weiner Sennye Tibor, Balogi Virág, Böszörményi Zoltán, Hegyi Botos Attila)

Böszörményi Zoltán és Kevin Costner

— 1983-ban vettek fel a Romániai Írók Szövetségébe, 1999-ben a Magyar Írószövetség tagja lettem. Rendkívül gazdag baráti köröm alakult ki a magyar írók között, sok nevet sorolhatok fel, de csak a legközelebbieket említem. Ilyen íróbarátaim Szócs Géza, Kányádi Sándor, Orbán János Dénes, Csordás Gábor, Mészáros Sándor, Kukorelly Endre, Gömöri György, Sárközy Mátyás, Péter Sherwoord, Ferdinándi György, Vizinczey István, ilyen volt Faludy György, és különös lelki kapcsolat fűzött John Updikehoz.

— *Milyen nyelvekre fordították le a könyveidet?*

— Șerban Foartă és Gábos Ildikó román nyelvre fordított a verseimből *O sumă de sonete* címmel és ők tolmácsolták *Az éj puha teste* című regényt is. Az Egyesült Államokban Sohár Pál fordította angolra verseimet és a két regényt. Torontóban megjelent a *Vanda örök* és *Az éj puha teste*. Ez utóbbit franciára Raul Weiss fordította, a *Bandát* németre Schiff Júlia. Hudy Árpád német fordításában jelent meg *Az éj puha teste*. Jurij Guszev oroszra fordította mindkét regényemet.

A szerző fordításban megjelent könyvét dedikálja

2005-ben a 95 éves „Mesterrel” és baráttal, Faludy Györggyel

— *Mik a további terveid, mármint szépirodalmi téren? Jelenleg min dolgozol?*

— Másfél évvel ezelőtt elkezdtem dolgozni harmadik regényemen. Címe az lesz: *Regál* (ez visszafelé olvasva Läger). Ezt abbahagytam a novelláskötet és egy új verseskötet kedvéért (a *Halálos bűn* és a *Majoranna helyzetjelentése a tökéletes boldogságról*), de be fogom fejezni a *Regált*. Van még két regényprojektem, az egyik Mexikóban játszódik, a másik nagyregény lesz, hosszabbra tervezem, mint *Az éj puha* testét.

— *Köztudomású, hogy világjáró polgár vagy, nemcsak utazol távoli országokban, hanem rövidebb-hosszabb ideig ott is tartózkodsz, a világ több pontján otthon érezheted magad. Ez azt jelentené, hogy „világpolgár” vagy, otthonod az egész földgolyó? Vagy számodra is — mint mindannyiunknak, akik nem saját akaratukból az anyaország határain kívül élünk — a szülőfölded jelenti az igazi otthont?*

— Sokféle megfordulok a világban, de számomra az anyanyelv az igazi otthon, mert az bárhol meg tudja teremteni a hazát. Ez a mi szerencsénk.

Jancsik Pál

Vers a Szent György-szobor elveszett pajzsára

De hát mire volna jó az a pajzs?
Fölösleges volt, azért vesztetett
el hatszáz év ködös forгатagában...
Az én harcom nem lelkes viadal,
nem szemtől szembe torna más lovaggal
nemes hölgyek színében és kegyéért.
Az én harcom más. *A sárkányölő* —
e címmel tisztelt meg a köztudat,
s én keserves tusában küszködöm
e csúszó-mászó óriási gyíkkal,
arcomon undor, keserű harag,
oly régen tart e küzdelem, hogy olykor
már azt hiszem, saját magam vagyok
a sebzett sárkány is az út porában,
undorom és haragom egyre nő,
hiszen csak így lehetek önmagam,
csak így, a sárkányokkal együvé
zárva teljes a kompozíció.
De bármi ronda is e harc,
hinnem kell a gesztusom igazában:
hogy ki-ki önmaga sárkányait,
a sok kicsinyes, önző, buta hullót,
az aljasság pormászó férgeit
kell hogy legyőzze, mielőtt
nemesebb tornákba vetné magát.
Ha el nem orozzák dárdámat is,
a hullók itt lenn el nem szaporodnak,
s föl nem falnak lovastól engem is —
ki tudja, talán egy napon
méltóbb harcok lovagja lehetek.

Az élő szobor*

Immár minden hiába ellene.
Kinőtt az ujj, megnyílt a szeme.
Zár, kerítés, gát és tiltás hiába,
minden alakjának van karja, lába,
mindegyik a maga helyére áll,
és járni tud, és íme, szállva száll.
Immár minden hiába ellene:
ő a szabadság élő szelleme.

*Az aradi Szabadság-szobor felállítására alkalmából írott vers élén szándékos az utalás Vörösmarty azonos című költeményére.

„Pokoj prachu”

*Ismeretlen nagyapám emlékére.
Szül. 1858 — megh. 1906*

Apai nagyapám, Jancsik János,
a modern világ csodáiból
— nem számítva a gőzös húzta vonatokat —
legfennebb automobilt láthatott.
Nem hallgatott rádiót,
nem ült repülőgépen,
autóbuszon sem utazott,
trolin még annyira sem,
televízióról nem volt tudomása,
nem beszélt soha telefonon,
nem vett be pirulában vitamint,
nem hallott vese-, máj- és szívatültetésről,
lézersugárról, számítógépről, robotokról,
s ha mondjuk 1905-ben
azt mondta volna neki valaki,
hogy hatvannégy év múlva
az ember rakétán a Holdba száll,
és vissza is jön onnan —

az illetőt nyilván örültnek nézte volna.
És persze nem ismerte a világháború fogalmát,
nem volt tudomása semmiről,
ami ezekkel együttjárt:
tankokról, bombákról, mérgesgázokról,
fasizmusról, haláltáborokról, atombombáról...
Becsületes szabómester volt,
aránylag fiatalon halt meg,
kilenc gyermek apjaként.
Én, késő unokája,
egyetlen dédunoka apja
(két ükunoka nagyapja),
azt szeretném, hogy fiamnak
semmiféle tapasztalata ne legyen
a harmadik világegyezésről,
éljen sokkal tovább, mint a nagyapám,
ő pedig aludja örök álmát
a nagylaki szlovák temetőben.
Pokoj prachu — vagyis hát:
Béke poraira.

Levél

Fekszem, mint egy hasáb fa, egész valóm kitérve.
Nincsen minek örülnöm, az sincsen, ami fájna.
Mégis, mint aki fázik, betakarózom állig
illattal, léggel, éggel s dallal, mely fenn cikázik.
Fekszem derékig árnyban, csípőig napverőben,
félíg még érkezőben, félíg már elmenőben.

A szerelem ki tudja, ki tudja, hogy most hol van?
Bujdosik suta szókban, egy el sem csattant csókban.
Mint sajgó régi vétket küldöm levelem néked,
legyen, ha lehet, násfád, legyen különös éked.
Emlékül hadd maradjon nálad valami tőlem,
ki félíg elmenőben, félíg még érkezőben.

Fekszem a puha fűben, s beszélek, mint a részeg.
Mért mindig csak a részek...? Mért sosem az egészet...?
Takarva is fedetlen, óva is kivetetten.

Mért, hogy ami lehetne, az mégis lehetetlen?
Fekszem; tíz ujjam, mint tíz szíjas gyökér a földben.
Lassan már elmenőben. Örökre idenőtten.

A költő Kolozsvárt

Mikor a költő
először járt Kolozsvárt,
a Biasini-szálloda előtt
— barna ruhában és kihajtott inggallérral —
fölállt a szálló sarkán álló
kerek feleki kőre,
és beszédet mondott a cíviseknek.
Éppen Koltóról érkezett,
a mézeshetek színhelyéről.
Vele volt persze ifjú hitvese,
kit ő oly végtelenül szeretett.
Tulajdonképpen nászutasok voltak,
bár róluk nem könnyű ezt mondani,
főleg Petőfiről nem,
ki örök forrongásban élt.
Ám a költő mégis boldog volt akkor.
Boldogabb csak Júlia lehetett,
ki itt tapasztalta meg legelőször,
hogyan milyen az igazi népszerűség.
A nép Sándort a szívébe fogadta,
s ő dicsőítette a népet,
a szabadságot és a forradalmat.
„Szép hangja volt, messzire elhallatszott,
és olyan lelkesen beszélt,
hogyan a közönség soká éljenezte,
és csak későre oszlott széjjel.”
Ezt hatvan év múltán beszélte el
egy akkor bakfiskorú szemtanú.
Mindez még a forradalom előtt,
'47 őszén történt.
Olyan sok év után
hiába keresnéd a feleki követ:
elgurult, tovatűnt

az idő poros országútjain...
Mint annyi minden.
De mégse minden.
Mert megmaradt a Vers,
a *szabadság, szerelem* versei,
egy ifjú zseni nagy költészete,
ki ezt a nyelvet, ezt a népet
— az életét áldozva érte —
olyan magasra tette, mint lebet.

Én meg hadd örvendezzem veletek
azon, hogy életének oly kevés derűs,
tündérléptű napjából egynehány
az itt töltött időre eshetett,
amikor Ő
és szomorú sorsú szerelme
népe körében boldog lehetett.

Közép-európai magazin

Városok égnek nyár melegében.
Fürdik a béke kéken a fényben.
Dolga után jár, nyargal a polgár,
lengyel, a horvát, cseh, roma, bolgár,

szerb, a román is, a magyar éppúgy.
Sok dühös ember fegyvere épphogy
hallgat e tájon... Szarajevóban...
Ideje lenni már nyugovóban.

Nyargal a polgár, néz szanaszéjjel:
mije maradt meg épen az éjjel?
Birtoka megvan, barma, a háza?
És odabenn még van, aki várja? —

Magyarom, nézz szét te is e tájon.
Bármi gyötörne, sajgana fájón,
tedd csak a dolgod, fuss, szaporázzad,
ásd föl a kerted, fedd be a házad.

Viharok múltán édes a béke.
Tarka szivárvány ível az égre.
Bármi sötét árny lengne feletted,
nyílnak esélyek, éled a kedved.

1997

Te

Editnek

Nézd, a sok fűszál csupa dér.
A szőlőlevél, mint a vér.
Égbolt peremén áll a hold.
A kósza felhő szürke folt.

Mind idegenebb a világ.
Tűnt dal és elhervadt virág.
Boglyák melege rég kihűlt.
A ragyogó nap éjre dűlt.

Te maradtál csak énnekem
győzni e kopár életen,
szívemet átfűtő szenem,
menedék adó szerelem.

Nap heve, boglyák melege,
fű zöldje, szőlők bő leve,
dal és virág lehelete
te vagy nekem most, te, te, te.

Töredék a szerelemről

Köszöntem már, hogy itt voltál velem,
de most újólág önként megteszem.
Köszönöm a szerelmed. Másra, többre
a vágy, az akarat hiába törne.

Markolhat akármennyit a világból,
az ember amit így összeharácsol,
elfolyik, összeomlik, semmivé lesz,
maga kővé válik, nem lát, nem érez.

Hol a szeretet lakik meg a jóság,
ott van csak *földi örökekévalóság*,
olyan-amilyen, nem tökéletes,
csak képletes, de mégis életes.
A két szó azt jelenti, hogy család,
amelyben továbbálmodja magát
az emberfia — fiúban vagy lányban,
és talán még inkább az unokákban.

Zsoltáros szavakkal

Úgy kéne fölszállni a versnek,
ahogy romlatlan lelkű hívek
a templomokban énekelnek:

szívből, tisztán és messze zengőn,
ahogyan átsuhan a friss szél
az illatokkal terhes erdőn.

Egyszerű, zsoltáros szavakkal
megköszönni, hogy itt lehettél,
s találkoztál az új tavasszal.

Pacsirta

Fáradt szemem nem tud követni.
Jó volna veled mennybe menni.
Kék selymek közt Istent keresni.
Fényes titkaiba belesni.
Bő áldásáért esedezni.
Csapongani, helyben repesni.
Szárnyaló, boldog dalt szerezni.
S az életet, mint te, szeretni.

Szárazvillám

A nyár, ez az idei nyár...
Akár
egy sárló kanca,
folyton tüzelt,
egyre ontotta-adta
a melegét,
fújta száraz leheletét,
az ember se éjjel, se nappal
nem lelte a helyét.

Egyszerre szél kerekedett.
Mindenki azt gondolta: végre!
Ami forgásába keveredett,
vitte, ragadta föl az égre,
a szemetet,
a sok pihét,
a nyárfamag pörgő propellerét.
Valami lesz, valami készül...
jó enyhülés...
talán eső is lesz ma végül.

Emlékszem ott a ház előtt
a három sudárló fenyőre,
mint három csodálatos istennőre.
Tobozzal ékes
zöld bársony ruhájában mindegyik
oly hódító volt, rejtélyes, regényes,
s mint valami régen várt vőlegénnyel,
önfeledt táncba kezdtek
az összevissza hazudozó széllel.
Fűt-fát ígért és főképpen vihart.
A szélnek mindenki hinni akart.
Erdő, mező, város, falu,
a havasok megperzselt legelője
epedve várt az üdítő esőre.

De csak a szélzúgás, a forgás.
Félszeg villámok gyúltak egyre,

szárazvillámok... Enyhe morgás
hallszott valahol messze, messze.

Csak ez a gyötrő szomjúság, a dőre
vágy az éltető, vidító esőre,
csak a lankasztó, lomha nyár...
s az ember vár, s hiába vár...

Míg álltam ott a zengő semmiben,
arra kellett gondolnom hirtelen,
hogyan ez az egész élet is ilyen:
várunk a szomjunkat oltó esőre,
valami kedvünk betöltő időre,
s tikkadt ínnyel dőlünk a temetőbe.

Régi utcák

Régi utcák, régi álmok,
közöttetek meg-megállok,
s amíg nézek házat, fákat,
régi kedvem újratámad.

Újraéled az a gyermek,
aki bejárt ungot-berket,
aki játszva, fényre gyúlva
mászott dombra, hegyre, csúcsra.

Festeget a hegyen az ősz,
fényecsetje el-elidőz,
hajamat is befestette,
fehéríti fehérebbre.

Hajam elhull, időm illan,
de a régi kedvem csillan,
valahányszor erre járok,
régi utcák, régi álmok.

Brassó

Csire Gabriella

Mondák és históriák

HUNYADI JÁNOS DIADALA

Az új török szultán túltett minden harcias elődjén. II. Mohamed először Ázsiában prédált, rabolt, és uralkodásának harmadik esztendejében, Krisztus Urunknak születése után 1453-ban elhódította Konstantinápolyt a görögöktől. Az ősi várossal együtt birtokába jutott az Ázsiát és Európát összekötő keskeny tengerszoros is. Így hát mindkét irányban elzárta az idegen hajók elől a vízi utat. Most már nyugodtan nekiláthatott az európai városok és országok ostromának. Úgy tervezte: először a legerősebbek, a szerbek és a magyarok ellen indít hadat, utánuk pedig az olaszokat veszi célba.

Megrémült a római pápa, amint fülébe jutott, mit forgat a fejében Mohamed. Sietve menesztette bíborosait és szerzeteseit a keresztény országokba, hogy szent hadat toborozzanak a pogányok ellen. Így jutott magyar földre az olasz származású Kapisztrán János is. A Ferenc-rendi barát bejárt várost, falut és prédikációival arra buzdított mindenkit, hogy álljon be a keresztések közé. Pénzt gyűjtött és embereket toborzott, hiszen erős nagy seregre volt szükség ahhoz, hogy feltartóztassák a török császár félelmes hadát.

A török sereg letarolta a gazdag szerb városokat, elorozta az ezüstabányákat. Két lépésre volt már Nándorfehérvárhoz, az erős magyar végvárhoz.

— Mit tegyünk most? — kérdezte gondterhelten Hunyadi János. — Mit tanácsolsz, barátom?

— Sok ezer ember állt be a keresztes hadba — válaszolta a szent atya. — Pénz is gyűlt, elegendő. Téged más gond ne emésszen, mint a sereg mozgatása és a jó haditerv.

Hunyadi János régi bajtársait is hadba szólította, legjobb vitézeit. Dunára eresztett hajóin pedig rengeteg élelmet és népet szállított Nándorfehérvárra. A védfalakkal és bástyákkal megerősített soktornyú várban szállásolta el nagyszámú seregét.

Eközben Mohamed százötvenezer, más jelentések szerint négyszázezernél több emberrel kelt át a Balkánon. Hajói pedig sok fegyvert és hadigépet szállítottak a vár alá.

Szent Iván havának tizenkettedik napján érkezett Nándorfehérvár alá a hatalmas török sereg. A Dunát és a Szávát ellepték az idegen hajók, míg a várost környező mezőt fegyveresek sokasága szállta meg. A törökök rögtön nekiláttak az ágyúöntéshez, s otromba rézágyúikat a síkságon állították fel, a várral szemben, s onnan lötték éjjel-nappal Nándorfehérvár magas tornyait. Egymás után hulltak le a súlyos sziklakövek. Csonkán meredeztek ég felé a tornyok, omlot-

tak le a vastag védfalak, töredezték a bástyák. A várvédők közül sokan megsebesültek. Volt, akit a kőzápor temetett maga alá. Közel volt már a vég. A félelemtől vacogó katonák már csak a halálra vártak.

Ám ekkor Hunyadi és Kapisztrán vízre szállt, és kis hajóhadával leereszkedett a Dunán, hogy az ellenség hajóit a folyóról elűzze és a várba szorult kereszteseket megsegítse.

A török császár és Hunyadi János vízi ereje hamarosan egyberoppant. De a vérszes viadalban egyik fél se tudta a másikat legyőzni. Ám ekkor a magyarok vezére beugrott az ellenség egyik hajójába, és kardjával szétcsapott a pogányok között. A Hunyadi példáján fölbátorodott keresztések bátran átugrottak most már a szultán hajóiba, és akkora pusztítást végeztek, hogy vértől vöröslött körülöttük a Duna vize. De a víz folyása is kedvezett a magyaroknak. Amint a törökök felé sodorták őket a hullámok, sok hajót utolértek és elsüllyesztettek. A velük tartó dunai halászhajók könnyedén siklottak bárkáikkal a vízen, és csóvát vetettek a szultán hajóira.

Lánggal égett a török hajóhad, amikor Hunyadi és Kapisztrán, a győztes vitézek élén, bevonult a várba.

Hunyadi János buzdító szavai reménnyel töltötték el minden csüggedőt. Kapisztrán összeszedte a sebesülteket meg a betegeket, hogy a táborba vigye őket. Az új katonaság és a feltöltött éléstár, na meg a hadvezér jelenléte erőt öntött a kapitányok és a katonák szívébe.

— Bízunk a győzelemben, vitézek! — mondta Hunyadi János. — Vagy elfelejtettétek tán, hogy Mohamed apja, Amurát császár hét hónapon át hiába ostromolta Nándorfehérvárt, mégse tudta bevenni? Krisztus Urunk velünk van. Vesszen, aki hazánkra tör!

Felragyogtak a harcosok e szókra, s lélekben megerősödve készültek kivédeni a közelgő ostromot.

Mohamed serege harsány trombitaszóval, erős dobpergéssel és harci kiáltásokkal, iszonyatos zajjal indult ostromra. Könnyűszerrel kelt át a várárkon: a bástyákról és falakról leágyúzott kövek teljesen feltöltötték a széles szakadékot. Nagy viadallal tolongott be a vár piacáig a kopjás sereg. Hunyadi János ekkor lerohant a toronyból. Szilágyi Mihály és Kanizsai László, a két várkapitány meg Rozgonyi Sebestyén is vele tartott, sok más kipróbált vitézzel. Kardjuk erejétől hátrálni kezdtek és takarodót fújtak nemsokára a törökök. Ám a felbátorodott keresztések utánuk vetették magukat, és a futásnak eredt hadinépet a Száva partjáiig üldözték, az ázsiai basa táboráig. Hogy odaértek, kardélre hányták a meglepett főtisztakat meg a basát, és lángba borították a táborot.

De a szultán se volt rest, és lovascsapata élén megindult, hogy bekerítse a várból kitörő magyarokat. Ha Kapisztrán János nem vette volna észre a toronyból a hadicselt, bizony sok jó vitéz odavész. De hírvivői idejében visszatérítették a keresztéseket.

Amikor Hunyadi észrevette, hogy a szultán őrizet nélkül hagyta ágyúit, bajtársaival együtt lecsapott a törökök romboló fegyverére. Háromszáz ágyút rontott el: verette be vasszegekkel a gyújtókat. Sötét este volt már, amikor nagy örömmel tért vissza a várba, társaival együtt.

Se ágyúja, se hajója nem volt már Mohamednek. Mégis biztos volt a győzelemben, hiszen a veszteségek ellenére még mindig százvezrek lesték parancsszavát.

Megmérgeződött a török császár, amikor harcosait másodszor is visszaverték a várvédők. Annyira megdühödött, hogy elhatározta: harmadszorra minden katonáját, egész seregét Nándorfehérvár ellen fordítja.

Ember ember ellen harcolt. A fellegekig hatolt a hadilárma. Villant a kard, sújtva sújtott a bárd meg a buzogány. Rettentő nagy kopjatörés támadt mindenütt. Az ellenség elfoglalta a vár piacát s megszállta a felső várat is. A vár belsejébe és a külső bástyákra szorultak a keresztények. Egy ürge török, győzelemtől ittasan, levetette az ép toronyról a király zászlaját. Épp ki akarta tűzni a szultán lobogóját, amikor merész szökelléssel mellette termett Dugovics Titusz és megragadta a zászlórudat. El se engedte többé. A szédítő magasságban dulakodni kezdett a török katonával a dalia. De nem tudta eléggé megvetni a lábát, s a nagy viaskodásban a torony szélére szorult. Mind elveszünk, ha a keresztiesek meglátják fejük fölött a török lobogót! — jajdult fel Dugovics Titusz. Jézushoz kiáltott ekkor. Búcsút intve fiatal életének, magával rántotta ellenségét, s leugrott a szakadékba. Együtt zuhantak le a torony tetejéről mindketten. A szultán zászlaját ronggyá szaggatta a meredek sziklafal.

De ezt már nem nézhették tétlenül a várba szorult magyarok. Hunyadi János felkészítette katonáit a végső viadalra. Serege rendezett, tömör sorokban tört ki rejtékéből. Az élen harcoló lovagok mögött sorakoztak fel a parasztokból lett keresztiesek: a könnyű fegyverekkel ellátott gyalogosok. Őket fedették az íjászok. Kapisztrán János vitte a keresztet, az alabárdosok, botosok és lovagok oltalmában. A szent atya Jézushoz imádkozott és biztató szavaival öntött bátorságot a katonák szívébe. Amint megütötték a dobokat és felharsantak a trombiták, támadásba lendültek Nándorfehérvár védelmezői. Először ék alakot öltött Hunyadi serege és megbontotta a török harcosok sűrű tömegét. Azután ollóként nyílcukódott: kegyetlenül aprította az ellenséget.

A harc hevében senki se gondolt a török császárra. De egy kitűnő íjász észrevette a harcteret figyelő szultánt. Nem volt messze tőle s épp a basákkal tanácskozott. Hunyadi jó vitéze fölemelte íját, és mérgezett nyílveesszőjével célba vette Mohamedet.

Feljajdult a szultán, és melléből kirántotta a nyilat. De a mérge miatt elvesztette eszméletét. A basák mindjárt felragadták vezérüket, de amint sátrába szállították, halálhíre kerekedett. Most már futva menekültek a pogányok, s vonultak el Nándorfehérvár alól.

Amikor Mohamed magához tért, és megértette, hogy fővezéreit levágták és negyven ezer katonája veszett oda, drágaköves gyűrűjéből mérget öntött poharába, hogy véget vessen életének. De a basák kitepték kezéből a méregpoharat és elszállították Nándorfehérvár alól a szultánt.

Az 1456 júliusában aratott nándorfehérvári győzelem vetett gátat jó időre az Európára áhítozó török hódításnak. A déli harangszó elesett hőseinkről és Hunyadi János diadaláról regél.

Dugovics Titusz (?–1456) — Vas megyéből származó vitéz. Nándorfehérvár ostroma idején, a nagy támadás napján, 1456. július 21-én a várfalról magával rántotta a mélybe a török harcost, hogy megakadályozza az ellenség zászlajának a kitűzését. Hőstette költők és képzőművészek képzeletét egyaránt megragadta. A nagyszabású festmény, amely a várvédelem jelképpé magasodó eseményét örökíti meg, Wagner Sándor alkotása (*Dugovics Titusz önfeláldozása*, 1859).

Hunyadi János (1407 k.–1456) — a legnagyobb „törökverő” hadvezér, erdélyi vajda, Magyarország kormányzója. Edzett zsoldosokból és familiárisaiból (magánhadsergeből) létesített korszerűen felszerelt hadsereget, amellyel sikeresen vette föl a küzdelmet az előnyomuló törökök ellen. A marosszentimrei csatavesztés után az Erdélyi Vaskapunál aratott elsőprő győzelmet (1442). Ezután a szomszédos országok és népek támogatásával ellentámadásba ment át, s az úgynevezett hosszú hadjárat (1443) során a Balkán-hegységig szorította vissza az Európát fenyegető török hódítókat. A szultán újabb készülődésének a hírére a pápa küldöttje, Kapisztrán János hatalmas kereszties hadat toborzott Hunyadi számára, aki a fegyvert ragadó parasztok és a hivatásos harcosok élén súlyos csapást mért II. Mohamedre. Az 1456-os „nándorfehérvári diadal” fél évszázadra torlaszolta el az Európára áhító oszmán birodalom előtt az utat. A győztes csata után nemsokkal halt meg a páratlan hadvezér. A zimonyi táborban kitört pestisjárványnak esett áldozatul.

Kanizsai László (15. sz.) — a Hunyadi-ház híve, 1459-ben erdélyi vajda. Hunyadi János mellett harcolt Nándorfehérvárnál a törökök ellen. Hunyadi Lászlóval együtt ejtették fogságba, de sikerült megszöknie. V. László halála után sokat tett, Szilágyi Mihállyal együtt, Mátyás királlyá választása érdekében.

Kapisztrán (Capistrano) János (1386–1456) — olasz ferences szerzetes. A pápa megbízásából kereszties hadjáratra buzdított Európa-szerte a török hódítók ellen. 1455-ben Magyarországra érkezett, ahol szépszámu sereget toborzott. A jórészt parasztokból álló kereszties had segítségével győzte le Hunyadi János Nándorfehérvárnál a szultán seregét. A kivívott győzelem után két hónappal hunyt el. 1724-ben szentté avatták. Szobra (Damkó József alkotása) a róla elnevezett téren áll a Budai Várban.

Konstantinápoly (korábban: Bizánc, Istambul, Sztambul) — a görög-római birodalom egykori fővárosa. Az Európát és Ázsiát összekötő Boszporusz-szoros két partján fekvő Konstantinápolyt 1453-ban foglalta el II. Mohamed. Ettől kezdve a kikötőváros a török birodalom székhelye lett Istambul néven (1923-ig, a török köztársaság megalakulásáig).

Mohamed (Mehmed), II. (1430–1480) — török szultán. Meghódította Konstantinápolyt (1453) és Istanbul néven birodalma fővárosává tette. Jelentős balkáni országokat kebeleztet be. 1456-ban Nándorfehérvárnál viszont súlyos vereséget szenvedett Hunyadi Jánostól. Mátyás király elhódította tőle Jajcát (1463) és Szabácsot (1475), az Európa déli védelmét biztosító Száva menti várakat.

Murad császár (Amurat), II. (uralkodott: 1421–1451) — török szultán. Birodalma határait jelentős mértékben kiterjesztette a Balkánon. Hunyadi János ellenfeleként elfoglalta Szendrőt, győzött a várnai és a második rigómezői csatában. Hunyadi János sikerrel harcolt ellene Nagyszebennél, az Erdélyi Vaskapu-hágónál, a jalomikai csatában és a hosszú hadjárat (1443–44) idején.

Nándorfehérvár (Beograd, Szerbia) — Belgrád régi magyar neve Nándorfehérvár. A Duna fölé magasodó erődítmény a török terjeszkedés elleni védelem déli kulcspontja volt. Az 1433 és 1521 között Magyarországhoz tartozó nándorfehérvári várnál zajlott le 1456. július 21–22-én a török háborúk egyik legjelentősebb csatája, amelyben II. Mohamed hatalmas seregét megverték és visszafordították a Balkán kapujából Hunyadi János keresztesei. A déli harangszó századok óta a nándorfehérvári győzelem emlékét idézi föl a keresztény világban.

Rozgonyi Sebestyén (15. század) — a Hunyadi-ház hű vitéze és barátja. Részt vett a nándorfehérvári csatában (1456). Egy év múlva, amikor Hunyadi János fiait — Lászlót és Mátyást — híveikkel együtt elfogták, őt is fogságra vetették. De sikerült megszöknie. Később Mátyás királyt támogatta. Rövid ideig erdélyi vajda volt.

Szilágyi Mihály (1410 k.–1461) — kiváló hadvezér a Hunyadiak korában. Szilágyi Erzsébet fivére, Hunyadi János sógora. Nándorfehérvár főkapitányaként vett részt 1456-ban a történelmi jelentőségű csatában. V. László halála után királlyá kiáltotta ki Mátyást. Ő maga kormányzó lett a kiskorú uralkodó gyámjaként. Az ifjú király azonban eltávolította az udvarból és Világos várába záratta nagybátyját. Miután kibékültek egymással, rábízta az Alföld védelmét. Több sikeres csata után a török sereg Szendrőnél bekerítette és elfogta Szilágyit, akit a szultán parancsára Isztambulban lefejeztek.

A CSÁSZÁR SZÉP LEÁNYA

Sok csatát vívott a törökkel Szilágyi Mihály és Hagymási László, a két ifjú dalia.

A jó barátok mindig egymás mellett harcoltak, és együtt örültek a győzelemnek. Nevüket szárnyra kapta a hír. Kardjuk villogása, tüzes paripáik nyihogása félelemmel töltötte el a törököket. Ki is adta a parancsot a szultán, hogy kerítsék kézre a két magyar vitézt.

Egyszer aztán akkora sereggel támadt a török szultán, hogy a harcmezőn már csak a két verhetetlen vitéz maradt. A többiek mind elestek vagy megfutamodtak. Könnyű volt már bekeríteni és elfogni az ifjakat.

Szilágyit és Hagymásit láncra verve hurcolták magukkal Isztambulba a törökök. Nem volt kegyelem. A szultán tömlöcre ítélte a foglyokat.

Keservesen teltek-múltak a percek, vánszorogtak a napok meg a hónapok.

— Jaj, szegény feleségem! Jaj, két szép gyermekem! — sóhajtozott Hagymási László. — Ki fog gondot viselni rátok?

Amint friss füvekről és virágzó fákról üzent a tömlőc ablakán belopózó szellő, Szilágyi Mihály pengetni kezdte a kobzát. Szüleire gondolt és hűgára. Bizony egy évvel ezelőtt pünkösdi napját még együtt ünnepelték. Szívből szakadt éneke, a szabadságra vágó fogoly dala kisurrant a rácsok közül s messze szállt.

A kobozzal kísért gyönyörű éneket meghallotta a császár szép leánya, gyöngye violája, s kinézett az ablakon. Palotájából épp a tömlöcre lehetett látni. Egyetlen pillantás elég volt, hogy az ifjú arca s daliás termete rabul ejtse a szívét.

A császár leánya hamarosan szerét ejtette, hogy meglátogassa a tömlöcben sányló magyar vitézeket. A két jó barát elámult a hajadon szépségén. Egyikük se látott még nála karcsúbbat, egyikük se nézett még ragyogóbb szemekbe.

— Nem tudok aludni — vonta félre Szilágyi Mihályt a szultán leánya. — Éneked elrabolta az álmodat. Nyugalmat, örömet nálad nélkül nem találok.

Szilágyi meihatottan nézett a lányra.

— Szíved békéjét örömmel visszaadnám — suttogta —, vissza én, ha nem lennék fogoly!

— Szabaddá teszek! — válaszolta a császár gyöngye violája. — Ha magaddal viszel hazádba, és feleségül veszel, még holnap kimentelek. Társadat is magunkkal vesszük.

Szilágyi Mihály remegő kezébe vette a lány kezét: rég nem érzett remény és boldogság aranylott át a lelkén.

— Hitemre fogadom, hogy hazaviszek — mondta az ifjú —, ahol két öreg szülöm és édes húgom búsul utánam. Nem kényszerűség, hanem jó szíved és ritka nagy szépséged mondatja velem: hű leszek hozzád mindhalálig!

Amíg így beszélgettek és csókot váltottak egymással, Hagymási László a falnak fordult, hogy ne zavarja a szerelmeseket. Örült, már hogyne örült volna, hogy kiszabadul a szultán tömlöcéből, de a lány szépsége annyira megigézte, hogy szívét marni kezdte a féltékenység. Irigy keserűséggel gondolt a Szilágyi szerencséjére, de lobogó szenvedélyét bölcsen eltitkolta.

A császár szép leánya összeszedte ékszereit, aranyait és megvesztegette a börtönőrt. A tömlöctartó másnap éjjel kinyitotta a súlyos vasajtót, és két foglyát szélnek eresztette. A lány drága török ruhákkal és szablyákkal látta el az ifjakat, majd az istállóba ment velük, ahol a szultán legjobb lovait vigyázták. A töröknek öltözött Szilágyi és Hagymási kardélre hányta az álmában meglepett lovászmestert és a későn ébredő lovászokat. Az ifjak hamar elkötötték a szultán pompás paripáit, majd mind a hárman lóra kaptak. Gyors vágásban hagyták maguk mögött Isztambult.

Hajnalban szörnyű riadalom támadt a császár udvarában. Egymást érték a rosszabbnál rosszabb hírek. Megölték a főlovászt meg a lovászokat! Elkötötték a legjobb harci méneket! A két magyar fogoly megszökött!

Rettenetes haragra lobbant a szultán. De amikor azt is megtudta, hogy szép leányát, gyöngye violáját is magukkal vitték a szökevények, akkorát ordított, hogy ijedé- ben az egész udvarnép a földre hasalt.

— Kézre keríteni, felnégyelni, karóba húzni, lefejezni! — üvöltötte a szultán. — Azonnal el kell fogni, és ide hozni színem elé, a vakmerő szökevényeket!

De a két magyar ifjú meg a török leány jó utat megtett már, amikor a szultán parancsára nyergelni s nyargalni kezdtek, majd nyomukba eredtek a vajdák. Ám a harmadik napon, amikor egy kerek szigethez értek a szökevények, észrevették üldözőiket. A daliák gyorsan elrejtették a császár szép leányát a sziget belsejében, majd lóra kaptak, és szemtől szembe vívtak meg a szultán csapatával. A két vitéz jól értett a fegyverforgatáshoz. Életükért, szabadságukért meg a lányért küzdöttek, s arattak fényes diadalt.

Amint legyőzték a vajdákat, visszatértek a kis kerek szigetre. De sehol se találták a császár szép leányát. Szaladtak jobbra-balra, minden bokrot tűvé tettek, mindhiába.

Ám egyszer csak halk zokogásra és jajszóra figyelt föl Szilágyi Mihály. Szerelmes sírdogált, kesergett magában.

— Jaj, biztosan lekaszabolták atyám vezérei a két vitézt! — hullatta könnyeit. — Hová is mehetnék most már egymagamban? Bús sziget, légy te a temetőm! Sirassatok engem madarak s erdei vadak! Ne tudja más, csak a holdas, csillagos égbolt, hogy Szilágyi Mihályért hull a halál karjába szerelmes mátkája.

A lány előkapta törét, hogy szívébe mártsa, amikor Szilágyi előlépett a fák sűrűjéből. Mátkája kiejtette kezéből a törst, és örömmel követte választottját. Nemsokára Hagymási is hozzájuk csatlakozott.

Amint átlépték a határt, a vitézek hálát adtak csodás szabadulásukért az Istennek.

— Itthon vagyunk, hazámban, édes violám — mosolygott a szultán lányára Szilágyi Mihály. — Most már te az enyém, én a tiéd! Senki, semmi nem állhat többé boldogságunk útjába!

— Nem addig van az! — szólt közbe Hagymási László fojtott indulattal. — Mindjárt eldől, kié lesz a lány!

— Mit beszélsz, barátom? — csodálkozott el jó pajtásán Szilágyi.

— Vívjunk meg érte! — morgott mogorván Hagymási. — Azé legyen ketőnk közül, aki győz!

Hiába próbált Szilágyi a féltékeny Hagymási lelkére beszélni. Hiába emlékeztette jó pajtását arra is, hogy otthon hű feleség és két kisgyermek vár reá. Hagymási László se látott, se hallott. Kivont karddal rontott legjobb barátjára.

— Jaj, ne vívjatok! — sikoltott fel a császár szép leánya. — Engem öljetek meg inkább!

— Hát akkor kard ki, kard! — rántott szablyát Szilágyi Mihály is.

Összeesaptak a vitézek. Vadul vagdalkozott Hagymási. Ám erős ellenfelének mit sem árthatott. De amikor a féltékeny vitéz halálos csapásra készült, Szilágyi akkorát suhintott a Hagymási csuklójára, hogy előbb a ráemelt szablya tört ketté, azután a kéz is porba hullt.

— Jaj, édes barátom! — üvöltött fel fájdalmában Hagymási László. — Bocsáss meg, irgalmazz fejemnek! Az Úristen vert meg bűnömért.

— Menj békével! — tette el Szilágyi Mihály a szablyáját.

Mielőtt elvált volna az útjuk, a két régi bajtárs búcsút vett egymástól. Hagymási házastársához s két szép gyermekéhez ügetett jó lován. Szilágyi Mihályt, gyönyörű mátkájával együtt sírva-nevetve ölelte az ősi házban öreg édesapja és gyöngéd édesanyja. Utoljára Erzsébet, a húga ölelte magához, s fogadta rokonává a szép török leányt.

Másnap megtartották a fényes esküvőt, a hét határra szóló lakodalmat. A szerelmesek hűsége addig tartott, amíg csak éltek.

Hagymási (Hajmási) László (XV. sz.) — temesi főispán, Szilágyi Mihály birtokos szomszédja.

Elekes Ferenc

Fölösleges utazások

Nézem az apró gyermeket,
kit szülei cipelnek erre-arra,
hogyan lásson a világból eleget,
ő pedig inkább maradna,
hogyan belelépjen az első pocsolyába.

Én hurcoltam saját magam,
hogyan ne ott legyek, ahol vagyok,
gyermek lakott bennem, de nem maradtam,
úgy tettem, mint azok a nagyok.

A szabadságnak szobra vonzott,
úgy tűnt, épp akkor éli leánykorát,
nem messze tőle azt vizsgálták,
egy öregasszony, amit hozott,
az aranyának súlya mennyi s hány karát.

Fölmentem a két torony tetejére,
hogyan lássam, milyen onnan
lent az aszfalt, ahol voltam,
mondták, épp az imént járt itt valaki,
a földön találták, holtan.

A Niagarát jóformán nem is láttam,
pedig ott zúgott előttem,
csodálni nem volt időm,
képeslapot írtam anyámnak.

Álltam hosszan a ködös óceánnál,
átnéztem a híres Alcatrazba,
ahol a tömlöc szigorú fegyőre
sétált, reám is szólhatott volna,
uram, ön még szabad, egyelőre.

Felfogni ma sem tudom,
miért kellett átmennem a Goldengéten,

s útra kelni újra,
még azon a héten.

Voltam fönt, a sarkhoz közel,
kíváncsi voltam, miféle ember
a lappok lappja,
bár sejthettem volna,
elfújná a szél, ha lenne kalapja.

Elmentem délre, a ferde toronyhoz,
pedig tudtam én, jó előre,
ferdeségért nem kell messze menni,
a gagyi tetőn ha lesétálok,
kettőt is láthatok belőle.

Lassan felejttem megbánt útjaim,
volt úgy, azt mondtam, ez már sok,
másra hagyom a távolságot,
így maradtak félbe a régi utazások.

Engem csak a menés érdekelt,
a sok járással semmit nem értem el,
belefáradtam nagyon a világba,
a magamfajta többet nem érdemel.

Amikor más gyermek

Amikor más gyermek
olvasni tanult és számolt
— hétéves koromban —,
nekem már igazi kaszám volt,
ezt eddig nem is mondtam
és hallgattam arról is,
bizony, csökkenté lettem
a rám mért sok dologban.

Hokkedliről nézem
most is a világot,
előveszem a képzelt,
régi konyhaszékem,

amikor kíváncsi vagyok rátok.
Nézzétek el nekem,
ha azt a képzelt széket
ma már meg se találom.

Lóg a borona...

Lóg a borona,
pedig kapaszkodna —
Hánykolódó, nagy kövek
gurultak róla nyugalomba.
S a járom, a járom,
póktanya immár:
lehámlott róla sok cifra festék
és régi nyikorgás —
Lóg a borona,
pedig kapaszkodna,
bürök és bodza
illata leng az időben
öröktől fogva.

Mezőről jött az ember

Mezőről jött az ember
egyenest, otthoni
lájbisán,
a városba indult,
nem akart egyebet; világot
látni csak.

A parkban araszos
füvet kaszáltak éppen
feltűrt ingujjú, kalapos
emberek.

Köszönni akart, semmi
egyebet,

odaszólt mentiben: — Jó napot,
hogy vág?
Úgy mondta éppen, mint ahogy otthon
szokták.

Azok csak nézték,
semmit se szóltak,
nem voltak igazi kaszások.

Az ember tovább ment,
otthoni lájbisan,
nem nézett
semerre,
nem akart többé világot
láttni se.

Nagyapám lovát eladta

Jeszenyin modorában

Csak ment a hóhullásban,
ment egész éjjel,
vitte szép lovát, hogy eladja,
a balavásári piacon,
nem nézett széjjel,
eladta szép lovát
a legelső vevőnek.

Nagy kupec volt az öreg,
úgy számolta pénzét
elfordulva,
hogymások ne nézzék.

Indultak is haza, hárman,
a ló, ő és a vevő,
egy faluból jöttek, de a lovat
már más vezette, nem ő.

Nagy kupec volt az öreg,
mondják,

a ló árát hazáig
ketten mind elitták.

De azt is mondják, másnap
eltűnt a ló, s azóta valahol messze,
havas mezőkön vágdat.

Talán az őzek

Nézem az apró falvakat,
ahogy a házak fogynak,
itt-ott még hull a vakolat,
nem kérdi senki, hogy vagy.

Kitántorogtak mindenünnen,
úgy mentek el innen,
vitték fél kézzel mindenünket,
vitték oda, hol mindenből több van,
cifrább a gomb az ingen,
olykor csörren a pénz a kalapban,
de egyéb nem jár ingyen.

Lassan egy nemzet így fogy el,
néhány öreg, s talán az őzek
nézik félve, nagy szemekkel,
nem maradt senki őrizőnek.

Lelkes közönség

Kis számú, de lelkes
közönség lesz
a temetésemen,
röppenő rigó,
perlekedő pap,
ki felrója bűneim,
néhány pálinkaszagú,
megbocsájtó

sírasó legény.
Sáros ősz lesz,
vagy tél, a megszokott,
tavasz, nyár,
egyremegy,
kevesen jönnek el,
hiszen az út
hegyre megy.
És lesz belőlem fű,
puha por talán,
fölkap a szél,
elvisz messzire,
de néha visszatérek
a fáradt ködökkel,
s mint aki jól végezte dolgát,
elterülök
a dombok oldalán.

Így múlik el

Csiki László halálára

Így múlik el minden.
ki él még, csak átszól valakinek:
szinte nem is hittem,
hogyan elment ő is, csak átszól,
ameddig van, akinek.

Így múlik el minden.
ki él még, azt is számontartja,
mikor görbült meg egyszer
a másik haja szála,
mi bántotta lelkét, mi marta.

Így múlik el minden.
Csak jön a hír lassún, vagy sebesen,
aztán eltűnődünk,
azon, mit reánk hagyott:
szép napokon és fájó sebeken.

Micsoda elmék!

Lászlóffy Aladár emlékére

Föl-alá jár az emberiség,
hátratett kézzel, mint aki fontos,
oda se figyel soha, mi ég,
mi fordul meg gyönyörű agyakban,
Istenem, micsoda elmék
járnak közöttünk mindég,
akárcsak pont most,
amikor jobban tenném,
ha a csöndesekre figyelnék,
az árnyékban maradókra,
Istenem, micsoda elmék
roppannak össze hirtelen,
ha jön valami balga óra,
illene talán legalább intenem,
ha valaki nem venné észre:
egy világ csúszik ki alóla,
szólnom kellene, lennék eretnek,
bocsássuk meg neki,
hisz nem tudja, kit is temetnek.

Modern

Kompótot eszik a modern költő,
s komputerbe pötytyenti versezetét.
Anyám lúdja is úgy tett,
füvet evett, s az udvarra pötytyentett,
zöldet, persze, hisz nem volt nagy a tét.
Stollwerk-verseket ír a modern költő,
azt hiszi, minden sora jó falat,
míg kihámoznád, mit akar mondani,
fölgyűl a papír a körmöd alatt.

Bölöni Domokos

Csillagfogó

*S most azt mondja: elértem a tetőt,
És azt véli, hogy csillagot fogott —
Pedig ő csak nézte a csillagot —
A csillag fogta őt.*

Reményik Sándor

Apó azzal csalogatta unokáját a városból, hogy mutat neki mekegő szamarat, és olyan tehenet, amelyik zsebkendő nélkül fújja az orrát, meg bölcs süldőmalacot, a Samukát: két lábra áll, úgy eszi a császárkörtét.

Ferkő azonnal pakolódni kezdett: menjünk, apó. De meg kellett várniuk a gyerek édesapját, míg az üzemből hazajön. Engedély nélkül apó semmit sem tesz, a rendőrt is külön megkérdezte, csakugyan át lehet-e menni, bár zöldet jelzett már a lámpa...

— Apónak van egy disznója, amelyik megeszi a villanykörtét — újságolta lelkesen a gyermek. Édesapja már éppen beleegyezett-forma, de most megrovóan nézett apóra.

— Császárkörtét! — kacagott apó. — Az olyan, hogy nem világít, s a császár is megette, amikor még volt... császár — magyarázta.

— Nem bánom, de ne bolondítsa a fiamat — dorgálta apót a fia. — Miféle szerzet például a mekegő szamar?

— Az csak egy kecske — feszengett apó —, s azért szamar, mert hagyja magát megfejni. És a füle is nagy. Ekkora né, mint a tenyerem.

Lapátnyi nagy tenyerét az unoka elé tartotta.

Ferkő ugrándozott, menjünk már, ó igazán, mehetnénk már!

És a nyár megtelt csodákkal. Ferkő nem felejt el soha, s ha teheti, minden szünidőben meglátogatja apóékat.

A legnagyobb csoda mind közül: a csillagfogó. Ami nem más, mint a kert mélyében lévő kávas kút, lecsapható fedelével.

Szó se róla, Ferkő addig is látott csillagot; tizedik emeleti lakásuk erkélyéről máskor is rácsodálkozott a titokzatosan ragyogó magasságra. De apóéknál sokkal nagyobbak a csillagok — apó szerint a jó falusi kosznak tulajdonítható —, olyan közel jöttek az emberhez, hogy Ferkőnek kedve támadt, hogy — mint a báránycákát vagy pihés csibéket — tenyerébe véve simogassa őket.

— Látod azt a legelsőt, a legfényesebbet? Az a vacsoracsillag. Mikor feljön, az emberek asztalhoz ülnek, megeszik a jó tejes puliszkát, utána a szalonnás rántot-

tát káposztacikával. A csillag velük vacsorázik, aztán jót iszik rá a kút vizéből. Ha ügyes leszel, megfoghatod!...

Ferkő rábámészkodott a tündöklő csillagokra, épp a kapu fölött vesztegelt a Göncölszekér, arrább meg csibéit hívogatta a Fiastyúk.

— Holnap! — mondta apó. — Légy résen, mert ravasz ám, s még csak ne is gondoldj rá. Mert ha megorront valamit, úgy elillan, hogy csak az emléke marad, s az is csak iskolakezdésig...

Csakhogy Ferkőnek — bármennyire hajtogatta magában: azért sem gondolok rá! — mégis folyton ez járt az eszében. S az álma is oly gyönyörűséges! Azt álmodta: megfogták apóval a csillagot, Ferkő férfiasan bemutatkozott, kezet ráztak, majd városnézőbe hívta. Rápattant, és a csillag felszállt. Amerre elhaladtak, mindenfelé nagy fényesség támadt, az országúton leállt a forgalom, az emberek azt hitték, repülő csészealj, de amint észrevették Ferkőt, vidáman integettek. A városban zászlócskákat lengettek, mint nagy ünnepeken, estére járt, színes lámpák fényében fürdött a város, ők puhán siklottak a Főtér fölött, onnan pedig a lakónegyed irányába kalauzolta. Az erkélyajtó nyitva, azon át ügyesen, puhán belibbentek a szobába. Apu és anyu éppen krumpligulyást vacsorázott, Ferkő egyik kedves étele, s hát a csillag is kétszer kért belőle.

Hirtelen felriadt. Hát persze, dörzsölgette a szemét, itt van apóéknál, a tiszta-szobában. Marci, a kendermagos kakas kergette el az álmát, meg a kontrázó Lábaviszi kutya. Ott koncerteztek az ablak alatt, hogy ébredne már, hiszen a nap a körtefa tetején táncoltatja csikósugarait.

Egész nap nyugtalanul járt-kelt Ferkő, semmiben sem lelte örömét, pedig a „mekegő számár” — a Liza nevű kecske — folyton vele incselkedett, mindenáron meg akarta kóstitolni az apjától kapott új szalmakalapot, Birike, a kismalac, Samuval, a nagymalaccal pedig majdnem a földre döntötte. Olyan kíváncsiak ezek a falusi teremtmények; egyszer el kell vinnie őket is városnézőbe, hiszen lám, a rozoga traktortól is világgá szaladnának...

— Feljött! — újságolta napszálltakor titokban, nehogy anyó megsejtsen valamit, mert — apó szerint! — amit a vénasszonyok meghallanak, holnap már az újság is írja.

Apó lehúzta lábáról a bakancsot, eloltotta a tornácon a villanyt. — Csak lábujjhegyen, óvatosan — suttozta.

Ferkő a lélegzetét is visszafojtotta. A kúttól három lépésre behúzódtak az eperfa sötétjébe.

— Hasalj le, s nézd meg, iszik-e már! — súgta apó. Ferkő kúszva, nesztelenül közelítette meg a kutat, fűszál se rezzent a lába alatt. Főlegyenesedett, aztán szívdobogva odalesett. A mélyben, a víz tükrén éppen szomját oltotta a vacsora-csillag; olyan önfeledten szürcsölt, mint egy cica. Biztosan megint kiadósat vacsorázhatott.

Ferkőt egyáltalán nem vette észre.

Intett apónak: jöjjön gyorsan!

— Benne van!... Iszik.

— No, hamar! Csapjuk rá a fedelet!

— Jaj, be jó! — táncolt Ferkő. — Megfogtuk a csillagot! Megfogtuk a csillagot!

Együtt táncoltak, ugrándoztak apóval. Anyó bosszúsan kandikált ki, mi leltek ezeket, a kutyát is megbolondították.

Lábaviszi ott hengergőzött körülöttük, farkát csóválta, többször is megugatta a kútba zárt vacsoracsillagot.

— No, ez megvolna — pallotta le a harisnyáját apó. Ferkő tanácstalanul kezdte vakargatni a tarkóját.

— Igen, de hogy vesszük ki? — nézett tanácstalanul az öregre. Apó nagyokat hümmögött, cigarettára gyújtott, elgondolkozva eregette a füstöt.

— Annak is módja van — közölte nagy későre. — Ott kell hagyni; reggelre jól megéhezik, s akkor aztán, mikor kinyitjuk a kút fedelét, nem kéreti magát.

Ebbe Ferkő fejcsóválva nyugodott bele; de jobbat ő sem tudott kitalálni. Sokáig forgolódott az ágyban, nem jött álom a szemére. Hajnal felé szenderedett el, s az jött elő, hogy a csillagot kieresztették frustukolni. Kopogott a fénye a koplalástól. Apó kedvesen asztalhoz tessékelte. Három szelet vajaskenyeret falt be egymás után, hozzá két nagy csupor kecsketejet. Na, utána nyári iskolát szerveztek az udvaron. Samuka, a nagymalac, Birike, a kismalac, Marci kakas, Liza kecske, Lábaviszi, de még a hathetűs ünőboci, Kedveske is részt vett a tanfolyamon. A csillag csodálatos dolgokat mesélt, a világúrról, a többi csillagokról, és hogy már több rakétát is látott, emberek utaztak bennük, akik megérdeklődtek, merre rövidebb az út, és ő mutatta a Tejutat, azon rém simán lehet száguldani, mert a tavaly javították; és el ne mozduljak, csakugyan olyan fényes és fehér, mint a valódi kecsketej. Liza boldogan mekegett, Birike és Samuka helyeslően rőfögtek, Lábaviszi a száját nyalogatta, Kedveske pedig, a kisboci, azt bögte, hogy bár nem ért épp mindent, azért a Tejutat elhiszi, s megkérte a csillagot, vinné el oda, amíg nagyobbra nem nő és füvet is ehethet; addig ugye, milyen jókat szopikálhatna, mert itt apó, sajnos, már elválasztotta tehénmamától. Egyedül Marci kakas kukorékolt közbe néhányszor, sehogy sem fért abba a kakaseszébe, miként élhet a Fiastyúk kakas nélkül abban a fene nagy űrben. Csak akkor nyugodott meg, mikor megtudta: vannak óriási csillagdombok, amelyekről elhallatszik a kakaskukorékolás minden, de minden bolygóra. És tyúkexpedíciók érkeznek rögvest látogatóba.

Nagyon sikeres tanfolyam volt, mindenki világűrutas akart lenni.

Ilyen szépet álmodott Ferkő hajnaltájban, és még azt is, hogy megtanította a vacsoracsillagot számolni tízig, s az ábécéből annyi betűre, amennyi elég ahhoz, hogy leírja a nevét. Igaz, kissé röstelkedett a csillag, amiért ő itt a Földön még analfabétának számít; de hát az űrben egészen más jelekkel értekeznek.

Biztosan az állatok is ezt álmodták, különben miért ébresztették volna ezúttal még korábban Ferkőt! Apót is megelőzve ébredt, kilopózott a házból, s — usgyi! Irány a kút!

Vigyázva nyitogatta a fedelét, és így hívogatta a mélyből a csillagot:

Kukoricamálé,
finom tejeskávél
Csillag, csillag, gyere ki,
vár a finom reggeli!

Avval egészen hátracsapta a fedőt.

Hanem a csillag mégsem jött ki. S mikor Ferke jól megfogózkodva, nehogy beleessék, odakémlelt, hát uramfia: ott benn nincs semmi.

A saját, csalódott tükörképén kívül. Amely még ráadásul mintha gúnyolódnék is vele.

Síráásra görbülő szájjal szaladt vissza, rángatta ki az álmosan morgolódo öregembert az ágyból.

— Jöjjön gyorsan! — lihegte. — Az éjjel megszökött a csillag!...

— Ejnye no! — zsörtölődött apó. — Ezért nem muszáj akkora lármát csapni.

Most már kettesben siettek a kúthoz, a kert aljába. Apó is besandított, zavartan vonogatta a vállát.

— Nem foghatom fel... — ámuldozott. — Hé, Máriskó!

Nannyó éppen a kávé tölögette a konyhában, csodálkozva jött elő.

— Valld be — kiáltott rá apó —, hogy vizet merítettél a kútból, s kieresztetted a csillagot!... Így tettél akkor is, amikor kisnyulat hoztam haza kaszáláskor... Eleresztetted!

De nannyó esküdözött; ő nem, s nem. S az üres veder is mellette tanúskodott. Apó nagyon későn bukkant a dolog nyitjára.

— A helyzet az — magyarázta a reggelinél —, hogy a csillagok olyan népség, amelyik erősen szereti a szabadságot. Nem lehet őket csak úgy bezárni valahová. Mert reggelre mindig meglógnak.

Ferkő lógó orral gunnyasztott az asztal mellett.

— No, fel a fejjel, kisunokám — vigasztalta apó. — Ha megnősz, csinálunk egy jó sebes úrhajót, egy olyan jó karcsú rakétát, amelyik gyorsabban száguld az időnél is; egy napon majd személyesen tesszük tiszteletünket a vacsoracsillagnál. Már kiválogattam néhány prima bükkfát az erdőn, abból faragjuk a tengelyét, a rúdját meg a négy kerekét.

A fiúcska sokára békélt meg. Még jó párszor bezárta esténként a csillagot a kútba, de az reggelre mindig elillant. Apó aztán más, újabb játékokat talált ki, gazdálkodni tanította unokáját, kijártak a mezőre, ahol olyan pompásan pitypalttyol a nyár, hogy a mennyország elbújhat mellette. Az ügyes kezű Ferkő mindent tudni akart, és mindenben segített apóéknak. Nem csoda hát, ha a nyár úgy elröppent, mint... mint a kútból a csillag.

Otthon Ferkő azért rendszerint kiáll esténként az erkélyre, ha szép, csillagos az ég, s édesapját, édesanyját, de még Júliát, a nővérét is oda hívogatja.

— Nézzétek csak — mutatja, s csillog a szeme. — Az ott a vacsoracsillag. Most vacsorázik, aztán leszáll apóékhoz a kerti kútba, friss vizet inni...

Apu és anyu bólogat, összenéznek; aztán apu elkezd magyarázni, amit ő tud a csillagokról. Sok mindent ismer apu; pedig nem is tudós. Ferke olyan boldog ilyenkor, gyakran képzei, hogy csak kinyúl a kezével a csillagos éjszakába, s meg-simogatja a vacsoracsillagot, megigazítja a Göncölszekér rúdját, rámosolyog a Tejútra; amely olyan fényes és fehér, mint a Liza teje.

Édesapja a karjába veszi, ágyához viszi az álmodozó kisfiút. — A csillagok szeretik a szabadságot — suttogja álmában Ferkő. — Nem szabad rabul ejteni őket...

Végtelen tereket repülnek be a csillag hátán, apó is ott ül Ferkő mögött, és morgolódik, mert a világűrben tilos a dohányzás; nem szabad rágyújtani.

Az udvarról Liza, Samuka, Biri, Lábaviszi, Marci kakas és Kedveske integetnek. A fejükkel, a fülükkel, Lábaviszi a farkát csóválva; ki mivel tud.

Egyszer majd, ha egy kicsit még okosodnak, őket is fölviszi a csillagparipán, határozza el álmában Ferkő.

Apja hosszan gyönyörködik alvó fiában. Ferkő elmosolyodik, mint aki huncutkodni akar, az apja meghökken: mégsem alszik?...

Aztán a fiúcska a másik oldalára fordul, és hangosan felkacag.

FÉNY (B. Gyűjtő József fotója)

Csávossy György

Erdélyi ima

Csodálatos vagy Uram,
csodálatos az ég,
mely hol baljósan szürke,
hol derűt lopva kék,
mintha szemedből szűrne
számunkra csöpp reményt,
a kiskutyánknak jutó
morzsákból is szerényt.
Kutyavilágot élünk
és híved oly kevés,
üzenhetünk százképpen,
hogymicsen menekvés,
sugározhatja könnyen
az elektronika,
de öncsalás, hogy így jut
előbb Hozzád ima.
Szívünk legyen antenna,
és árama a hit,
mely Jób jajával kínunk
törléséhez segít.
Ma Boldogasszony népe
meghasonlott sereg,
megbűnhődve a múltat
hűtlen Hozzád eped:
ne hagyj elveszni minket,
a kés szívig hatolt,
küldjél ne tizenkettőt,
bár egy jó apostolt.

(2007)

Beke Sándor

Nálatok, nálunk...

Amikor a Cenk alatt laktam,
a Kolostor utcai
kávézó sarokasztalánál
így fogalmaztam meg
egy töredékben maradt
vers első sorát:
„mert nálatok korábban kel a Nap”,
majd így folytattam
kamasz nosztalgiával:
„hogy fenyők alkonypíri könnyét”,
de nem sírtam,
miért is sírtam volna,
csak a lelki jelenséget
próbáltam szavakba örökíteni,
nevezetesen azt,
hogymint
„ne lássa a pattogó nagyvilág”,
de reggelre már biztosan tudtam,
hogymint nem lesz
semmilyen nyoma
a verssel született sírásnak;
az alvó avar
magába szívja éjjel
a könnymennyeiség egyharmadát,
a másik egyharmadát
felisszák az egerésző baglyok,
s félénk őzikék
szürcsölgetik le
narancssárga nyelvükkel
a fenyők között szétfolyó
áfonyabokrok leveleiről,
az utolsó könnycseppeket pedig
„felszárítja a pirkadat”,
s akkor biztos lesz:
a féken tartott

remény és félelem
lelki jelenségének
bizonyítható nyomát
a pénzéhes világ-
és bulvársajtó
nem fogja szétkürtölni
a nagyvilágnak.
Sőt,
reggel a fenyvesek
harmatáradatában elégtétel
és öröm csillog majd,
és az,
hogyan itt minden rendben van,
úgy áll minden,
mint a szekrény fogasán
a benaftalinozott,
s télire elraktározott kabát,
és olyan tetszetős minden,
mint az a ritka szép
limuzin az óvárosban,
amit körülvelt és csodált
a sok kisgyermek
a régi macskaköves utcán...

Igen, nálatok...

Nálunk...

(Brassó—Székelyudvarhely, 1981–2010)

A csend hídján

A csend hídjára
leszállt a fülemüle,
s ott megült,
majd lenge
szél kerekedett,
jött utána,
egy virágszirmot
hozott magával.

A madár
megtörte a csendet,
madárnyelven
beszélni kezdett
a sziromhoz,
de a szirom,
ahogy leszállt,
hallgatott moccanatlanul.

Gömbölyű volt
a teste,
mint egy holdtányér,
olyan volt,
de inkább
egy felfordult, kerek,
mozdulatlan
piros bogárhoz
hasonlított.

A csend hídja felé
emberek közeledtek.
A fülemüle elszállt,
a szirom lehullt
a mélybe.
Perc múltán
a csend hídja eltűnt,
mert megérkeztek
a férfiak,
akik idejöttek.

Vadászok voltak,
s megálltak a régi
híd helyén.
Az énekesmadarat
keresték,
de a fülemüle
csőrében a virágszirommal
átrepült a vízesés fölött
a szivárványos
égi fényesőben.

Mint égi madarak

A szénaboglyák között
nagyanyám nem hitte,
hogy kerek a Föld,
mondtam neki,
hogy a Föld forog,
nagy mama,
a rekkenő melegben
megállt
kezében a fagereblyével,
hogy az egy Isten szerelmére
ki tanított engem ilyenre,
mikor minden
egyenes itt a Földön,
képzelmem el,
ha mégis forogna,
fejjel lefelé állnának
a szénaboglyák,
az ég üregébe szóródna szét
a drága szarvasmarha-eledel,
amit egész nap
szárítottunk a tűző napon,
a templomtetőről
lehullnának
az összes cserepek,
kalimpálnának
a zuhanó harangok,
a kicsi patak vize is kiürülne,
s aláfolyna
az indigókék űrtengerbe,
nagyapám szekere
az ökrökkel együtt
gurulna a csillagok közé,
társa lenne odafent
a Göncölszekérnek,
a libák s a tyúkok úgy szállnának,
mint égi madarak,
a bárányok
bárányfelhők között bégetnének —

A Föld forog,
de van vonzereje,
az iskolában tanultuk,
a göndör hajú tanító néni
tanított erre
földrajzórán,
mondtam nagyanyámnak,
nagyanyám a fejét csóválta,
s napnyugtakor,
mikor a csordajáró úton
a tehenek is elindultak hazafelé,
elmosolyodott ennyi balgaságon.
Mintha látta volna,
a dombok mögé bújó
narancsvörös Nap után
már mi
következünk:
a göndör hajú tanító nénivel
s a libákkal együtt
repülünk
madarakként
a világegyetembe...

Ébrenlét

Emlékszel?
Csillagot választottunk
magunknak az égen,
hogyha nem vagyunk együtt,
akkor is láthassuk egymást.
Ezért emeljük fel annyiszor
szemünket az ég felé,
mert képzeletben
megsimogatjuk egymás arcát
— és bizonyossá válik
szerelmünk ébrenléte.

Álmod ágyán

Álmom ágyán,
álmom vágyán
ringatózom.
Álmod ágyán,
álmom vágyán
tied vagyok.

Álmom ágyán,
álmom vágyán
megérezlek.
Álmod ágyán,
álmom vágyán
kísértelek.

Álmom ágyán,
álmom vágyán
hőn szeretlek.
Álmod ágyán,
álmom vágyán
fölkereslek.

Álmom ágyán,
álmom vágyán
ha megellek,
álmod ágyán,
álmom vágyán
megőrizlek.

A sárga lepke

Libegő szárnyával
tenyeredre
szállt,
mint néma
vallomás.

Böszörményi Zoltán

Majorana újévi köszöntője

Ég kócába kézzel miért túrnék,
lázongásaimban csattant arccal,
kit becéznék, ki lenne a kertész,
virágok mosolyára ki vigyázna,
ha a térre nézek, áldva lássam,
hogy a fákon zsenge rügy a távol,
bánat innen messze elcsatangol,
és a hitből mérni mindenkinek,
reményt, sorsot, jussot vígan vinne,
megnyíljon az égnek kékes mása,
szálljon áldás minden büszke házra!

Majorana tavaszi biztatója

Csak tarts még ki,
nézd, csak egy villanásnyit,
míg a lélek kinyílik.

Csak tarts még ki,
talán egy másodpercnyit,
míg kedvem átöltözik.

Csak tarts még ki,
ó, csak szusszanásnyit,
míg mosolyom megvilágít.

Majorana tavaszra vár

Hull rám az idő. Bennmarad magja.
Lármázzon lelkem. Bárcsak tavaszodna.

Majorana rímet farag

Van, ki velem egyesül,
bajban, jóban elvegyül,
nékem van, védelmet nyújt,
szavaimban tüzet gyújt,
rám talál, mint fogra fog,
ha a bánat közrefog,
átvészeli a telet,
küzdelseiben
elűz minden felleget
fejem felől, rám nevet,
ha a kedvem rétjein,
kinyílik a kankalin.
Látom már a kis teret,
Nagyapát, hol ereget
egy-két füstös egeret,
pipájából lábra kél,
szívem is már dalra kész.

Szívem is már dalra kész!

Majorana estéje

Mennynek
selymes partján,
fáradt ének
száll,
lantján
a vágy
az est dalát
pengeti.
Alkonyok
árnytalan
alléin várlak,
tégy csodát velem,
cserébe
magamba,

szavaimba
zárlak.
Zárkáim
ha sorra feltöröd,
csontomba költözöl,
felismerhetővé válsz a tájban.

Majorana kék ege

Mi kedvünkre való,
kedvem
azt keresi.
Kevés beszédre
késztet,
majdnem néma,
elalélt.
Mi a tudat
voltaképpen,
a természet
rideg csillagképe,
körkörös fenomén:
hűs tenger felett
szélcsendes kék ég.

Majorana helyzetképe

Most hullámok pólyálnak.
Messze visznek.
Maguk előtt tolják,
a délkört, életemet.

Életünket.

Az égből kétség barnít
völgyeket, hegyeket.
Szólnom kéne valamit,
hogy földerítselek.

Majorana reménye

Barátom, mégis azt reméled,
ha fellebben e tájról a függöny,
sötét világunk másikra cseréled,

ha hajnal villan erdei ezüstön,
hegyek gerincén megremeg a fény.
Szívedre borul a kendő, a bükköny,

a virág, erdő is víg dalra kél.
Lármázik a lélek, áthallik a szél,
szavaink kórusa holnapról zenél.

Majorana látomása

Követ farag,
éles a bent.
Bóják a tenger tükrén:
felkiáltójelek.
Felbukkannak itt-ott,
mint idegbajos madarak,
kapkodva mondott,
elhadart szavak.
Mint kohó tátott szájából izzó érc
bukik le a Nap,
tűzre tett régi tejként
fut össze alatta az alkonyat.
Vágyaimból hámozlak ki,
ahogyan a szelíd tenger
szőke partot simogat.

Majorana lebeg

Te, mindeneket felülmúló érzés,
vigasz-virágaidból nyitsz-e még?
Ha véletlenül kezemhez érsz,
indulatot mérsz, könnyű lebegést?

Áldozatom akartad; elnyerni,
mi feledhetetlen és emberi
bennem, nyakamba tenni az igát,
első és végső dolgok igazát.

A testemből vétetett teher vagy,
űrben száguldó fémes kacagás,
rügy a halhatatlanság színpadán.

Félelmetes erőm, mégis kevés,
segítsed át az idő tutaján
lelkemet, tisztító felismerés.

Majorana magányos

Nézd, hogy sebesedik a fény az ágon!
Nem szerkeszti tovább a boldogságom.
Rémülten ül most körbe, te is látod,
és félelem rebben a béna ágról.

Magányosan indul a Nap a tájon,
vérbuborékok a verskori vásznon.
Puha ágyásban a zsenge évszázad,
hús húsába rágja magát a bánat.

Felszegett kedvemből csordul az álom,
Másik oldalára fordul igazságom.
Rőt felhők sörénye a láthatáron.

Nézd, hogy sebesedik a fény az ágon,
Ha közelebb lépsz, talán jobban látod:
Öles zsákok közt ücsörög magányom.

Majorana repülni tanul

csak a suhanó öröm, a kétkedés,
a felberregő gépzaj monoton
kattogása, a repülés vászon-
súlytalansága, a lebegés-vércse,

a lendület felszabadult érzete,
a kikapcsolódás öl-izgalma,
a felhevült véges lélek benne,
a nem várt szárnyalás tapasztalata,
amikor sem föld, sem ég nincs alattad,
csak kósza föld lenn, tenyér-ég fölötted,
és már szétválasztani nem tudod,
a pillanatföldtől a pillanateget

Majorana homokórája

Tenyerembe forró szemcsék hullnak,
sebeim begyógyulnak. Halkulóra

állítom fájdalmaim: a szókat.
Virágot szakítottam. Az éj hajója

ráfutott a fény zátonyára.
Türkiz hajnalok jajongnak.

Fejükön felhők fonta paróka.
Esőcseppek hullnak a homokra.

Majorana ösztöne

Az uralkodó ösztön
elgyengülése
és torzulása nem más,
mint a szeretet,
csak emberibb.

Nagy Attila

Nicolle

Croissant és feketekávé
Volt a reggeli menüüm
Genfben a sarki cukrászdában
Hol törzsvendéggé avanzsált
Egy hét után a tulaj leánya

Rémy Martin konyakját lengén
Tolta felém az asztalon
Nyeltem belőle néhány kortyot
A többi lassan itta meg
Szemezve hosszan énvelem

Buszra szálltam és elmerengve
Bámultam ki az ablakon
Aranyesőben úszott a város
S a tiszta kék ég derűre hangolt
(Bennem a nyugalom sirálya szálldos

Azóta is ha Genfre és
A kis Nicolle-ra gondolok
Az utcákon tekergő szelekre)
Kabátom dobom a kerevetre
S jöhet a konyak s a konyakban ő

A francia de svájci nő
Ki elkacagta magát nevemre
Az emlék éles mint a penge
Tu es toujours mon bon ami
Köszönt el könnyek közt nevetve

P. Buzogány Árpád

Lelassulnak a délutánok

Ránk hullt a csend.
A május, a csend, a cserebogarak.
A hosszú téli esték, múltó illatod,
helyed a párnán.
Ölelnék, a parkban
sétálnánk és kis utcákban,
szétfolyó zene érintene,
és vékony ujjaid, csókkal kísérve.
Holnap felhívlak. Elmondom,
mennyire vártalak, és apróságokat.
Új cigarettára gyújtok,
a rádióban reklámok szólnak.
Hideg a szoba nélküled.
Álmomban te is megjelenysz,
könnyű kis ruhában, combod
hűvösen borzong, egy pohárnyi
bor melegítene, ha innál.
Elloptad már az álmaimat is,
nem csak a hétköznapiakat
uralod, kedvesem.
Kihűlnék már az éjszakák, ha
nem takarlak be, melletted
lelассulnak a délutánok és
nyugtalanok lesznek az esték.

Tisztább

Tisztább lett a május. Eső volt,
a meleget elmosta.
Dúsabb lett az orgonailat
és kövérebb a rozsa.

Csókodra havaz

Állok az út szélén — már nem is látod —
markomban hóvirág, messziről hoztam.
Nézek utánad — hosszú kabátod
térdedet öleli, rád simul hosszan.

Március, hóhullás: bolond a tavasz,
összekavarta a szép szavainkat.
Unottan integet, csókodra havaz,
s vacogó dallamú éneket ringat.

Ki játszik

Játszik az ének ajkadon.
Melleden megfeszül blúzod.
Ne nézz rám! Hamis szemed
a redőnyt lehúzó.

Mozi után

Büszkeséged ruháddal együtt lehull.
Forró lesz a bőrd. Éhezz!
Szívdobogásod nem hasonlít
Klasszikus filmzenéhez.

Bencze Mihály

A vízhordó dala

Előtted úszik, úszik minden emlék,
vágyadat, országodat is elvették.
Az őseid fejfáján varjú fészkel,
hártavékony szabadságra is pénz kell.

Így lettem én kisgyerekként vízhordó,
fájó koppanás a rozsdás rácsajtó.
Hátamon a bot, rákötve két dézsa,
mindkettőt még öregapám faragta.

Egyik tökéletes, a másik repedt,
forrástól hazáig cipeltem őket.
Hidegen, bádoghanggal vert a szívem,
reggeltől estig két krajcár a bérem.

A tökéletes edény után semmi,
maradt a sivár természet és ennyi.
De több pénzt hozott a konyhára, és így
anyám szemében büszkeség volt és frigy.

A repedt edény csak a felét kapta,
de nyomában virágos rét és padka,
s rajta jövőt álmodó szerelmes pár.
Oh, gondolat repülj, hát az élet vár!

Végtelen e tánc, apáról fiúra
öröklődik a vízhordás, s a nóta.
Egy emberöltő alatt sokat remél,
a két edény egymással helyet cserél.

Hát így lett virágoskert mindkét oldal,
gyermek maradt a lelkem, s az ősi dal
kottává nőtt. Az erdő mélyén tisztás,
Isten szemében napfény, és a forrás.

(Csernátfalu, 2011. január 16.)

P. Buzogány Árpád

Hölgyválasz

Szinte vinnyogott a hegedű, a tangóharmónikás a színpad szélének támaszkodott és úgy tűnt, mintha jobb oldalán lefolyna a hangszer, az illatos olajtól csillogóan fekete hajú szaxofonos mellét düllesztve a dobosnak integetett sűrű szájházással, pufók arcán egy légy vánszorgott. Tele volt a táncterem, a tükör alatt, a fal mellett ülve néhány idősebb asszony álmoskodott, a bejárat mellett férfiak borozgattak. Két magas férfi, fejükön az önkéntes tűzoltók vöröses, zsinóros egyensapkjával vigyázta a rendet, ami éjfél tájban már csupán arra szorított, hogy széjükön hátradőlve bámulták a táncosokat.

Sűrű csíkokban gyűlt a füst a mennyezet alatt. Ilyenkor már bátran cigarettáztak a suhancok is a karzat alatti fapadokon — ez volt a legények helye emberemlékezet óta. Amikor a primás hegedűjén elpattant a legvékonyabb húr, a dobos kaján vigyorral rázta a fejét és elkezdte püfölni a réztányért, talán ennek is szerepe volt abban, hogy a következő sorral véget is ért a nóta.

Hogy volt, hogy volt! — kiáltott két-három piros arcú férfi, aztán mindenki helyére ült, a legények csoportban vonultak az ajtó elé rágyújtani.

Húrt cserélt a primás és hangolni kezdett, a borostás harmónikás a színpad közepén állt, lefogott néhány akkordot, majd belekiáltott a hirtelen beállt csendbe: Hölgyválasz! Alighogy elkezdték a keringőt, szokatlan nyüzsgés jelezte, hogy a kíváncsiság elpalástolhatatlan. A lányok jobbra-balra fordulva figyeltek, a hátsó padsoron ülők kiegyenesedve bámulták az első két-három párt, akik táncolni kezdtek. Az ajtóban álló legények be-belesve, mégis szenvtelen arccal szívták cigarettáikat. Néhány apróság is a terem közepére, a fiatalok mellé bátorkodott, egy hullámos hajú, szőke férfi mereven kinyújtott kézzel igazította lépteit az ütemhez, a nő mosolygós arccal nézett szemébe.

Felgyorsult a keringő, már nem lehetett lendületes léptekkel forogni, aztán lehúztak a zenészek, a táncosok közül a bátrabbja egymás kezét vagy derekát fogva várta az újabb melódiát. Gyorstangó kezdődött, nyugtalanul tipegő vásáros forgatagnak látszott a táncoló tömeg. Végtelenül hosszú nóta következett, a primás reszelős hangján mindegyre elénekelte a refrént, az addig mosolygó táncosok is komorabbak lettek. Be nem vallott, mégis látható megkönnyebbülést hozott a hölgyválasz vége, a fiatal párok kézenfogva igyekeztek ki, a friss levegőre. Magasan a fejük fölött virított a majdnem telehold.

Egy hosszú, kék ruhás, gömbölyű lány után többen is megfordultak az ajtó közelében. Vékony bajuszú, rövid hajú fiú követte. Lám, ő lett az idegen lány kiválasztottja, ez volt a szemekben. A lány a kút mellett várta be a fiút. — Men-

jünk tovább, mindenki erre bámul — súgta neki. A hársfák árnyékából az útestre értek, a kerítés mellett lépkedtek. Egyikük sem szólt. A fiú néha hátranézett, senki nem volt közelükben, a lány pedig megfogta a kezét.

Kissé tovább megálltak, a léckerítésnek dőlve beszélgettek. A lány hangosan kacagott, és a fiúhoz simult, kissé úgy, mint akit borzongat a hideg, kissé másként. Jobban. Nyaklancán és a ruha gombjain megtapadt a holdfény.

Aztán már nem beszélgettek. A teremből lanya csárdás ömlött ki az éjszakába. Összesimulva álltak a kerítés mellett.

Hirtelen, nyers hangon roppantak a kukoricalevelek a kerítésen belül, egészen közel.

— Leskelődnek — mondta a lány és elindult, maga után húzva a fiú kezét. A fiú hátranézett, de nem mozdult, a lány pár lépés után megfordult.

— Fázom. És szaladni kezdett a kerítés mellett. A fiú szemével követte, amíg eltűnt az ajtónál. Az újabb reccsenésekre megfordult. Egy tehén emelte ki fejét a kukorica közül, és belebőgött a patyolattiszta éjszakába.

— Eredj haza, a fenébe! — legyintett a fiú, és hátat fordított a kukoricásnak. A tehén szarváról mintha lecsöpögött volna a tejfehér holdfény.

ABLAK (B. Gyűjtő József fotója)

Fülöp Kálmán

Nyárderék

A domb
finom
vonalainak
hajlatán

elsiklik
a sárguló
nyár
vérszegény
lobbanása,

s csak
a kopasz
tarló
felett
ásító
hamiskás
szellő
nyugtázza,

hogy
tovatűnt
a július
cserebogár-
álma.

Vadlibák

Fülemben
cseng
a szárnyak
suhogása

más fészek
házak

házfalak —
egy pillanatra
megáll
az idő

a vadlibák
szárnya alatt...

Tűzkereszt

Tűzkereszt,
vér,

boldog tekintet —

nem rágja
moly
a
büszke éjt.

Tíz aranypénz
a bakó bére —

megduplázzák
a szenvedélyt...

Falum tornya

Félelmet
gerjeszt
esti csillogása

hiszem
hogyan él
s világol

fényében
az Úr
felém nyúl —
tűzarca lángol...

Böszörményi Zoltán

Emlék

Estefelé emberes vihar kerekedett. A szél az udvaron álló nagy diófa lombjába kapaszkodott és nem akarta elereszteni.

Alkonyodott, amikor a hirtelen összegyűlt fekete felhők elborították a rózsás csíkos eget. A falusi utcát szegélyező lámpák el-elhaló fénye jelezte, hogy nem tréfál az időjárás, komolyra fogta a szavát.

— Félek! — bújt nagyanyjához a gyerek, és bő szoknyájába akaszzkodott.

— Ugyan már, mitől? Egy kis égi háború az egész. Görgetik a mennyek hordóit. Nemsokára vége — nyugtatgatta az asszony unokáját, s megsimogatta kopaszra nyírt fejét.

Megfordult, magára hagyta a fiút, s benyitott a tisztaszobába. A kemence padkáján megkereste a gyufásdobozt.

Fény buggyant a sercegő foszforfej nyomán.

A petróleumlámpáról leemelte az üvegburát és közel vitte a lángot a kanóchoz.

Alig végzett, a gyerek már ott volt a nyomában.

— Nem láttad nagyapát? — kérdezte tőle, csakhogy elterelje a figyelmét egy újabb hatalmas dörgéstől.

— A nyári konyhában maradt — szólt a fiú.

Remegett a hangja.

— Szólj neki, jöjjön be, mert ma itt vacsorázunk — mutatott a megterített asztalra.

— De hogy menjek ki ilyen viharban? — nézett rá rémülten a gyerek.

— Itt van, né — nyomta a kezébe a kis esernyőt, s megveregette a vállát. — Néhány lépés az egész. Mennék én, de látod, rosszak a lábaim. Te fürgébben mozgatsz — biztatgatta.

A fiú kinyitotta az esernyőt, a küszöbről kétszer is visszanézett, mielőtt nekiiramodott. Pár perc múlva az öreggel tért vissza.

— Na, és mit csinált a nagyapád? — kérdezte az asszony, s már húzta is a székeket az asztal mellé.

— Nem a nyáriban volt, hanem az istállóban. Ott találtam rá. Könyökölt a kisajtón.

— Gyertek enni, Jani — szólt az asszony a téblábolókra, mert azok sehogy sem akartak asztalhoz ülni.

Az öreg előhalászta zsebéből bicskáját. Kicsattintotta az élet. Kenyeret vett a kezébe. Ráérősen apróra vágta. Ugyanúgy a szalonnát, aztán a kolbászt. A vastag húsú paprikát is felaprította, és sorban fogatlan szájába rakta.

A gyerek figyelte egy darabig, majd beleunt, nagyot harapott kenyérébe, és a kolbászba is.

— Ilyen finomat ritkán eszem — mondta, s csámcsogott kissé, hogy nagyanyját utánozza.

A vacsora hangjait most már ritkábban szakította félbe a távolodó mennydörgés.

— Jucinak adtál-e elég szénafüvet? — nézett az öregre az asszony.

— Mért ne adtam vóna, persze, hogy adtam — morogta az öreg, s újra megtömte kenyérrel a száját.

— Lenkével találkoztam a délután a sarki boltban. Újságolta, hogy Pálék fia, Ferike hazajött az orosz fogságból.

— Na, az igen — bólintott az öreg. — Kár, nagy kár — tette hozzá.

— Hát mán hogy mondhat sz ilyen, te Jani! — tiltakozott az asszony.

— Azért, Bözsi, mert hosszú éveken keresztül olyan szépen elsiratták, és olyan böcsületesen meggyászolták. Most meg, né, egyszer csak minden értesítés nélkül betoppan. Hát nem kár a sok könnyért, a gyászért, a rengeteg miséért és gyertyáért, amit érte elégettek? Minden hiábavaló volt!

Megállt az evésben. A gyerekekre nézett, majd az asszonyra. Lenyelte a szájában forgatott falatot.

— Kár, nagy kár! — mondta ismét, és nagy szeletet kanyarított a szalonnából.

A bicikli

Rigófüttyel érkezett a reggel.

Hallgatta a verandán motoszkáló szelet. Az újságpapírral betakart ablaküvegek sárgásan világoltak a rajtuk átsütő felkelő naptól.

„Még túl korán van” — moccant meg az ágyon, s alatta a kukoricacsuhéból készült szalmazsák minden mozdulatára felzörrent.

A habos dunna alatt arról álmodozott, hogy biciklije lesz. Még nem tudta, hogyan fog hozzájutni, de gondolatban többször felült rá. Végigkarikázott az utcán. A fehérre meszelt parasztház előtt pedig több kört is leírt, hogy a szomszédok is lássák, milyen kincsre tett szert.

Aztán betolta a kapun, átszelte vele az udvart, s a nagy fészer egyik sarkába, a jó előre előkészített helyre támasztotta.

Ezeket már mind kigondolta, meg sem fordult a fejében: ha a véletlen szerencse folytán kapna egy biciklit, másként cselekedne.

De nagyon sok pénz az a bicikli.

A múltkor nagyanyóval bement a vaskereskedésbe, s ott állt egy pirosra festett, fényes gumival felszerelt járgány.

Közelebb ment. Nézte. Simogatta. Többször megkerülte.

Sóhajtott.

Tovasétált.

Visszatért.

A kormányra szerelt nikkelezett csengő mint drágakő ragyogott.

Csengetni akart vele, de az utolsó pillanatban elállt szándékától.

A boltos asszony gyanakvással nézte a nyolc év körüli gyereket. Minden mozdulatát figyelemmel kísérte. Attól félt, nehogy megbillentse a kétkerekűt, s az esésben megsérüljön rajta a festék.

Nagyanyó, amint észrevette a bicikli körül settenkedő dédunokáját, erélyesen magához hívta.

„Gyere csak ide, fiam, már mennünk kell, hadd fizessem ki ezt a kapafejet, délután apád nyelet szerkeszt bele, s lemegyünk a kertbe, megtisztítjuk a krumpliágásokat a gáztól.”

Kifele indultak a boltból, ő meg azon tépelődött, miért nem volt a bicikli kormányára árcédula akasztva. Akkor legalább megtudná, mennyibe kerül. Mennyi pénzt kell összekuporgatnia.

Váratlanul nyílt az ajtó, nagyanyó csoszogott a szobába.

A gyerek gyorsan behunyta a szemét. Úgy tett, mintha még aludna, pedig a szempillája alatt nyílt vékonyka résen követte anyónak minden mozdulatát.

Látta, a sublóthoz lép, kihúzza az alsó fiókot, majd valahonnan az aljából előszed egy vastag harisnyagomolyagot.

Felgyorsult a szívverése.

A harisnyákat nagyanyó kibontotta a sublót fedelén.

Az asztalhoz csoszogott, megkereste szemüvegét. Az orrára illesztette.

Visszatért a harisnyákhoz.

Köteg százas bankjeggyel bajlódott.

A gyerek szíve még hevesebben vert.

Anyó megszámolta a százasokat. Lassan, ráérősen.

Majd még egyszer.

Kihúzott egy bankjegyet a kötegből. A többi összecsavarta, s egy madzaggal körbetekerte.

A gyereknek keze-lába megizzadt a dunna alatt.

Még mindig hallotta nagyanyó távolodó csoszogását.

Kiugrott az ágyból, a néhány kötetet számláló könyvespolcra levette a barna fedelűt. Izgatottan fellapozta.

Igen, ott volt, ott lapult az oldalak között a százas.

Rátette a kezét.

Mint tüzes vas égette az ujjait.

A fényes csengőjű biciklire gondolt.

Nem tudta, mitévő legyen.

A vizsga

— Állj! A meddőt két d-vel kell ejteni. Nem medő, hanem meddő — emelte kezét a magasba a tanárnő. — Rendkívül fontos a jó dikció, a szavak tisztán csengjenek. Azonban még egy verset meg kell tanulnod — tette hozzá gyorsan. — Petőfinek a Csokonai című költeményét. Amelyik így kezdődik: Egy kálomista pap s Csokonai / Egymásnak voltak jóbarátai. / Kilódul egyszer Debrecenből / S a jóbarát előtt megáll, / S: ihatnám, pajtás! így kiált föl / Csokonai Vitéz Mihály. — Könnyű, játékos szöveg. Dallamos, ezért könnyen megtanulható.

— Holnapra? — kérdezte megszeppenve a szőke fiú.

— Igen, reggelre. Mielőtt a bizottság elé állnál, szeretnék meghallgatni. Mind a tizenkét verset el kell mondanod. A három Ady-költeményt már késő másikkal helyettesítenem. Nem értem, a felkészítő tanárnőd nem tudta, hogy a vizsgabizottság elnöke az ország egyik legnagyobb Ady-szavalója? — kérdezte tűnődve.

„Szegény gyerek, semmi esélye sincs a továbbjutásra. Ha az öreg meglátja a listán az Ady-verseket, feldühödik, s úgy vágja ki, a lába sem éri a földet.” — gondolta, s megigazította a haját. Inkább csak megszokásból, mert a hullám ott volt elől a homlokán. Meg sem csúszott, mintha odaragasztották volna.

A szőke fiú szomorúan hagyta el az osztálytermet. A folyosón Zsuzsával találkozott. Ő is másnap kezdi a felvételi vizsgákat a színművészetre.

— Veled mi történt? — állította meg Árpádot, aki lógó orral, köszönés nélkül akart elmenni mellette.

— Semmi. A primadonna azt mondta, reménytelen eset vagyok.

— Ki volt az, Pálfi?

— Igen.

— Rá se ránts. Jó fej vagy. Meglátod, bekerülsz — veregette vállon a lány, s búcsúpuszt küldött.

A versmondás próbatétele délután kettőkor kezdődött. Ábécé-sorrendben szólították be a vizsgázókat. Almási Zsuzsa volt az első. Útban a terem felé odasúgta Árpádnak: „Aztán erősen szoríts!”

Tíz perc múlva örömtől sugárzó arccal, a boldogságtól repesve jött ki, s elkiáltotta magát: „Jól ment, isteni fej az öreg. Jaj, gyerekek, a hetedik mennyországban vagyok!” — ugrált, s nem volt képes megnyugodni. Árpád némán nézte az örömmámorban úszó lányt, majd elmosolyodott.

Nemsokára őt szólították. Falféheren indult az ajtó felé. Amikor belépett, a félhomályban ülők arcát nem is látta. Elhaladt a vizsgáztató bizottság asztala előtt. Letette a verslistát, s a következő pillanatban már a pódiumon állt, a rivaldafényben. Letekintett a széksorokban ülőkre, de csak a szemüveglencsék csillogását érzékelte.

— Árpád fiam — szólalt meg bariton hangján a bizottság elnöke —, mi szél hozott erre a tájra, ahol a madár sem jár? — kérdezte, mire a mellette ülők hangosan felnevettek.

— Professzor úr — szólalt meg a fiú, s érezte, hogy lassan visszatér ereibe a vér, kitisztul körülötte a világ.

Úgy tűnt, nem is olyan rossz dolog ott állni az emelvényen, s verset mondani, megpendíteni a szavakban a lélek húrjait, extázisba esni, ámulatot teremteni.

— Gyermekkoromban a nagymamám sűrűn vitt színházba. Gyakran utaztunk Pestre, hogy egy-egy darabot megnézzünk. Akkor szerettem meg a színészetet, s gimnazista koromban ez az érzés újra elhatalmasodott rajtam, mert hetente kétszer, háromszor is alkalmam nyílt színházba, operába menni. Ez a régi szerelem nem hagyott nyugodni, azért jöttem önök elé, ezért vagyok itt, hogy próbára tegyem képességeimet.

— Látom, három Ady-verset is hoztál a mai vizsgára — mondta az elnök, s megcsillant szemüvege, amint Árpád felé fordult. — Akkor kérném Ady Endre Sem utódja, sem boldog* őse című versét.

Hirtelen gombóc nőtt a torkában, s nem tudott megszólalni. Nagyot nyelt, mire a gombóc váratlanul, ahogy keletkezett, el is tűnt. Élesen, csengő hangon mondta: „Ady Endre: Sem utódja, sem boldog őse” Az első szakasz utolsó két sorát: „Nem vagyok senkinek, / Nem vagyok senkinek.” — határozottan, tisztán, erővel szavalta. Azon kapta magát, hogy magukkal ragadják az érzelmek, a nem várt lendület felemeli, soha nem tapasztalt régiók felé sodorja, ahol csak ő van, meg a vers, a dobbanó szív, a lüktető erő, a dallam, a szárnyalás. „S lennék valakié, / Lennék valakié.” — a vers utolsó két sora lágyan, álmodozóan, sóvárogva, fájdalmasan suhant a hangok szárnyán.

Másodpercekig csak a csend.

— Szabó Lőrinc: Semmiért egészen című versét kérem — utasította a professzor.

— „És én majd elvégzem magamban, / hogy zsarnokságom megbocsásd.” — Árpád a költemény utolsó soraira emlékezett, melyek elmondása után megállapodott, s az éteri világból visszatért a pódiumra.

— Jó volt, fiam — hallotta az elnök hangját. — Köszönöm. Remélem, a prózai feladatra is felkészültél.

— Igenis, professzor úr — vágta rá határozottan.

A folyosón Zsuzsa várta.

— Mondd, mit csináltál, hogy volt, mesélj — türelmetlenkedett a lány.

Árpád szűkszavúan elmondta, mi történt odabent.

Ezek után még három vizsgapróba következett. Zsuzsa és Árpád minden alkalommal fenn volt a továbbjutók listáján. Az utolsón viszont, amely kizáró jellegű volt, és amelybe a vizsgabizottság elnökének nem volt beleszólása, Árpád elbukott.

Aznap éjjel nem aludt. Nem tudta elképzelni, miért, miért történt vele ez a balszerencse, hiszen minden tőle telhetőt megtett a siker érdekében.

*Az 1909-ben megjelent, *Szeretném, ha szeretnének* című kötet elején, mottószerűen álló versnek nincs címe. Az Ady-verskötetek tartalomjegyzékében első sora (Sem utódja, sem boldog őse) alapján sorolják a többi költemény közé.

Másnap elballagott a színművészeti intézethez, hogy visszakérje a beiratkozási papírjait.

Már lefelé jött a lépcsőn, kezében a frissen visszakapott iratokkal, amikor az első pihenőnél a vizsgabizottság elnökével találta magát szemben. Az öreg szelíd, barátságos pillantása zavarba hozta.

— Jó napot kívánok — köszönt.

— Neked is, fiam — válaszolta a professzor, s Árpád tekintetét kereste, ki akarta olvasni onnan, mi zajlik a lelkében.

Másodpercekig szótlanul álltak egymással szemben.

A professzor mozdult meg elsőnek. A lépcsőfokról, meggondolva magát visszafordult. A fiúhoz lépett, aki még mindig dermedten nézett a semmibe.

— Felejtsd el ezt az egészet, mint egy rosszul sikerült szerelmi történetet — mondta mély, nyugodt hangon, és férfiasan vállon veregette.

Az író

Az író olyan, mint a napi hírek. Hullámszó, csapongó, feszültséggel teli. Állandóan lesben áll, hogy rajtakapja a valóságot valamin, amit aztán saját laboratóriumában feldolgoz, megmunkál, újraformál, továbbgondol, átlényegít.

Az író mesternek képzei magát, mert annyi mindenbe belelát, annyi mindenben átlát, annyi mindenbe belekóstol, annyi mindent megszagol, annyi törtézésnek a szemtanúja, meg sem fordul a fejében, netán tévedhet, és az, amit a tökéleteshez mérhetőnek vél, csak ámítás, a felszín fecsegése, a gondolat dáridója.

De mert hiszi, igaza van, meggyőződése erőt és biztonságot kölcsönöz neki, átváltozik, metafizikussá válik, miközben nem veszi észre, mennyire elszakad magától az élettől, saját szívének dobbanásától, hogy aztán egy jól bevett „kanyarral” visszaevezzon a „hazai” vizekre.

Olykor nem a tévhit, hanem a rosszul értelmezett empirikus tapasztalat magyarázatának az útvesztőjében vész el, nem menthetetlenül, csak időlegesen, mint ahogyan a mindenség léte is pillanatonként megkérdőjelezhető.

Az író az igazi úr.

A jó író az igazi úr, mert a dölyfén és magabiztosságán túl meglátja saját gyengeségét. Nemcsak észreveszi, hanem láttatja is azt.

Mint fehér lobogót lengetteti a rapszodikus széllel.

Tudja: csak annyit lehet elhódítani a valóságtól, amennyi igaz van benne.

A többi csak mese, képlékeny anyag, káprázat.

Hancúrozás az élettel.

Eszteró István

Újszülött unokáknak

I.

álmod a kusza
időtlenség folyamát
keresztülúsza

II.

hangod a méhnek
szent univerzumából
visszhangzó ének

III.

lámpa fényébe
fogószik párás szemed
perce, fényéve

IV.

hangkavalkádból
fülecskéd egy szívritmust
ismer akárhol

V.

sírás a nyelved,
amely volt édenből még
visszaperelhet

VI.

diónyi öklöd
szorítja a világot,
hiszen öröklöd

VII.

mozdulatodra
szétnyílik a pólya és
tengerek fodra

VIII.

levegőn talpad
piros nyomot taposva
felfelé kaptat

IX.

alig van múltad,
fürkésszük a mosolyod,
kitől tanultad

X.

amikor alszol,
kisimul a mindenség
ránca az arcon

NAPNYUGTA (B. Gyűjtő József fotója)

Hadnagy József

Csipkebokorláng

Apám születésnapja volt.
Sűrűn ültük körül
a téglalap alakú zöld asztalt.
Csak arra emlékszem,
csipkebokor nőtt a hangzavarba,
s a csipkebokorból
egy hang szólalt meg,
egy lángoló hang;
sose felejttem.

*Siker, kudarc el ne feledtesse velem,
hol születtem, honnan indultam,
ne felejtsem el, gazdag vagyok,
s az maradok, amíg sejtjeimben
szülőföldem ege ragyog.*

Ma annyi vagyok,
mint akkor apám.
S szegény, mint ez az ország
aranyborjas őrlületében.
Roncshegy tornyosul körénk:
pókhálós tükrök,
kialudt fényszórók,
elferdült tengelyek,
makacs váltók,
elgömbült kormányok,
zsákutcák, tévutak saráival
mintázott abroncsok,
karambolozott álmok, tervek
horpadt karosszérei...

Párizs, Berlin, London,
Róma, Bécs, Bern, Zürich fénye
pusztába tévedt menetnek világít...

Mint sírhalmon
virág a gyászt,
szakállas üreglakó
törvénytáblatoró
hontalan haragot termékenyít
a zsigereimben föl-föllobbanó
csipkebokorláng...

*Sose felejtsem el, gazdag vagyok,
s az maradok, amíg sejteimben
szülőföldem ege ragyog.*

Cifra köntös

Kútba dobták, elrabolták,
oroszlánok martaléka? —
csillaga vérzik néha.
Köntöst varrtam neki,
jó lenne, ha ő is látná,
jó lenne, ha fölpróbálná,
húsz éve varrtam,
kinőhette, varrnék újat,
cifrábbat, ékeesebbet,
amit nem szégyellne,
puhát tapintásra,
szépet szemre,
gondolna rám, emlékezne...

Elekes Ferenc

A világ legszebb ösvénye

Szép este volt Bözödön, látszottak már a csillagok, amikor elindultunk Bözödújfalú felé ezzel a Mircse nevű igazgatóval. Aki beszélni akart velem. Kértem, miért nem megyünk a rendes úton, még eltévedünk valahol ebben a mezei szürkületben. Azt mondja, azért választotta ezt a mezei sétát, mert itt van a világ legszebb ösvénye. Ezt így fogalmazta meg Móricz Zsigmond, amikor egyszer itt ment végig Bözödi Gyurkával. Akit akkor még úgy szólítottak, hogy Jakab úr. És Jakab úr soha semmire nem volt büszkébb, mint arra, hogy itt van a világ legszebb ösvénye. Bözöd és Bözödújfalú között. És ha már azt az omlatag budít megjavítottuk az iskola udvarán, ennyivel ő nekem tartozik. Hogy legalább megmutassa a világ legszebb ösvényét. Ez az ő elismerése. Azért a budijavításért.

Mondom, én ezt a sétát meg sem érdemlem. Mert legtöbbször a magasugrást és a hosszú szünetet oktattam azoknak az ártatlan gyermekeknek. Azt kérde ez a Mircse nevű igazgató, hogy jutott eszembe nékem pont a magasugrás oktatása, amikor én olyan alacsony ember vagyok, mint egy nagobbacska gyermek. Mondom, ezt én sem tudom. Csak sejtem. Talán azért, mert az ember mindig az elérhetetlen dolgok után vágyakozik. És ekkor leültünk a mezei fűre és sokáig beszélgettünk. Arról, hogy ő is pont úgy van az elérhetetlen dolgokkal, mint én a magasugrás oktatásával. Mert őt tulajdonképpen csak a földrajz érdekli. És ezen a vidéken maholnap földrajz sem lesz. Mert véle már közölték a hatósági emberek, hogy Bözödtől lefelé teljesen más lesz nemsokára a földrajz. Amit most még látunk ebben a szürkületben, az a táj el van ítélve. Varangyos békák kuruttyolnak majd ott, ahol Bözödújfalú van, s nagy csoda lesz, ha meghagyják a templomot. Nagy csoda.

Pedig micsoda élet volt ezen a tájon! A rómaiak utat is építettek a túlsó oldalba. Valamiért fontosnak tartották a rómaiak, hogy itt út legyen. És később itt volt a lóci fogadó. Vásáros emberek álltak meg itt és láthatták a világ legszebb ösvényét. Mit lehet itt látni most? A szürkületet. Azt lehet látni. Mondom, azért a csillagok talán még egy ideig megmaradnak...

Tábla

Nagy hó esett Bözödön egy téli éjjelen. Szeretem a téli, nagy havakat. Főleg a falvakra hulló, nagy havakat szeretem.

El is indultam magányosan a téli, nagy havon. Gagy felé. Csak mentem a nagy fehérségben. Varjak keringtek körülöttem, s tétova őzek próbáltak ösvényt verni

maguknak az erdő alatt. Fent, a tetőn, juhnyáját pillantottam meg, ahol kutyák ugattak, gazdátlanul. Csodálkoztam is, hol lehet a juhok őrizője. Főleg az ugató kutyák miatt.

És egyszer azt látom, hogy a pakulár ott áll egy behavazott falujelző tábla előtt és csapkodja azt a táblát a báránybőr sapkájával. Odaérek, köszönök neki, kérdem tőle, mi baja van annak a táblának, hogy azzal foglalkozik ebben a hóesésben és nem a juhaival? Mert a juhait is belepte a hó. Azt mondja nekem a pakulár, annak a táblának semmi baja nincs. Csak nem látszik rajta az írás. Az, hogy Bözöd. Márpedig itt kezdődik Bözöd. És nem látszik, hogy itt kezdődik. Mondom a pakulárnak, nem hiszem, hogy valaki ma erre járna ebben a hóesésben. Teljesen hiába veri le a havat arról a tábláról. Ha látszik is az írás, nem lesz, aki azt elolvassa. Rajtunk kívül. Az nem baj, mondta a pakulár. Elég, ha mi el tudjuk olvasni. Aztán rágyújtottunk egy cigarettára, s beszélgettünk. A tél szokásairól, a nagy fehérségről, s talán az őzekről is. És általában ezekről a hitvány vadászok-ról...

Azért én mindegyre visszatértem a behavazott táblához. Hogy minek kell ennek a pakulárnak azzal foglalkozni. Pont most, ebben a nagy havazásban. Amikor erre nem jár senki.

Egyszer azt kérdi tőlem ez a pakulár, hogy én hová való vagyok. Mondom. És kérdem tőle, miért kérdi, hogy én hová való vagyok. Azt mondja, csak éppen megkérdezte. Mert én nem kérdeztem meg tőle, hogy ő hová való. Mondom, én azért nem kérdeztem meg, mert maga csakis bözödi lehet. Az volnék, mondta a pakulár. Bözödi.

Kálmán

Jól meg kellene erősítenem magam, hogy szó nélkül el tudjak menni egy juhait őriző ember mellett. Ezek a juhaikat őriző emberek általában kevés beszédűek és titokzatosak. Egyszer a bözödi határban, mindjárt az út mellett őrizte juhait egy szürke kinézésű gyermek. Akit én még soha nem láttam. Márpedig én a bözödi gyermekeket egytől egyig mind ismertem. Kivéve, akit nem.

Ez a szürke kinézésű gyermek nagy, fehér kutyákkal volt körülvéve. És hóval. Nagy, fehér hóval. A háta mögött, a hegyoldal tele volt apró pontokkal. Ezek az apró pontok voltak a szürke kinézésű gyermek juhait. Mondom ennek a gyermeknek, hát a te apád hol van, hogy egyedül őrized a juhaidat. Azt mondja, nem egyedül őrizi a juhait, mert itt vannak a kutyái is. Mondom, akkor jó, de téged hogy hívnak. Néz engem a gyermek, látom rajta, töri valamin a fejét. Aztán azt feleli, hogy ezt az egyet nem mondhatja meg, mert ha megmondja, s kitudódik, akkor ő is úgy jár, mint Kálmán. Kérdem, ki az a Kálmán. Hát maga nem ismeri Kálmánt? — csodálkozik rajtam. Ezt a Kálmánt az egész vidéken ismerik, még

Vásárhelyen is. Ismer maga Vásárhelyen egy nagy elnököt, akinek a neve Fodor Sándor? Mert ha azt a nagy elnököt ismeri, csak kérdezze meg tőle, ki az a Kálmán. Mert ő tudja. Mondom, olyan nagyon nem érdekel engem a más baja, hogy miatta megkeressem azt a nagy elnököt. Mégis, mit követett el ez a Kálmán, hogy nem akar úgy járni, mint ő, ezért titkolja előttem a nevét? Azt mondja ez a szürke kinézésű gyermek, hogy Kálmán semmi rosszat nem követett el. Csak a nevét mondta meg valakinek, s utolérte őt a törvény. Az a törvény pedig úgy szólt, hogy juhász sem lehet az olyan, akinek nincs meg a hét osztálya. Mert az olyan ember nem tud számolni. És ennek a törvénynek a nevében Kálmánt megtalálták a túlsó határban, s odaállították egy nagy bizottság elé. Hogy tegye le a hét osztályt. Hát hogy tegyen le valaki hét osztályt hirtelen, akinek csak két osztálya van? Esetleg csak másfél? Mert Kálmánnak egy nappal sem volt több osztálya, mint másfél. És képzelje el, hogy Kálmán letette a hét osztályt. Akkorát tudott szökni a másfél osztályáról. És mit gondol, miért tudott ekkorát szökni? Mondom, bizonyosan azért, mert nagy esze volt ennek a Kálmánnak. Legyintett erre a szürke kinézésű gyermek, s azt mondta, Kálmánnak csakugyan nagy esze van, mert ő azt is tudja, nem jó sokat számolni. Mert az ember ha megszámol valamit, abban legtöbbször hiány mutatkozik. Ugye, a tudósok sem számolják meg mind a csillagokat, mert annyit ők is tudnak, ha többször megszámolnák, akkor bizonyosan hiány mutatkozna a csillagokban is. Ezt még a leggyöngébb tudós ember is jól tudja. Kálmán azért tudta letenni a hét osztályt, mert nagy barátságba keveredett ezzel a hatalmas elnökkel. Még mielőtt letette volna a hét osztályt. Maga nem tudja, hogy barátsági alapon megy minden ezen a világon? Még a kutyáim is barátsági alapon vannak mellettem, mit gondol, miért vannak velem a kutyáim, ha nem barátsági alapon?

Jó nyugodtan rágyújtottam egy cigarettára, hogy teljék az idő, aztán csak megjegyeztem, nem könnyű egy nagy elnökkel barátságba keveredni... Azt mondja erre a szürke kinézésű gyermek, hogy Kálmán a forró víznek köszönheti a nagy elnökkel való barátságot. Mert ez a Fodor Sándor nevezetű nagy elnök a vizsgáztatás idején elment fürödni a gyulakutai hőerőmű alá. Kálmán is ott volt, hát hol lett volna abban a meleg időben? Ott úszkált a nagy elnök, ahol legmélyebb volt a víz a Küküllőben, mert testes ember volt. Minden esetre olyan testes, hogy juhásznak nem vált volna be. Mert akkora hassal nem tudta volna járni a hegyoldalakat.

Egyszer fölkiáltott Kálmán, hogy elnök úr, még egy centit se menjen beljebb, mert ott ömlik be a forró víz a Küküllőbe, ahol az a nagy vascső látszik! Ha beljebb megy, magán egy szál szőr nem marad. Még olyan helyen is leperzselődik, amit a legjobban félt a férfiember, forduljon vissza, elnök úr, kiáltotta Kálmán. Az elnök megfogadta Kálmán figyelmeztetését, nem ment beljebb, de ellenőrizte a tenyerével a beömlő, gyári víz forróságát. És amikor meggyőződött a Kálmán igazságáról, azt is megfogadta ez a nagy elnök, hogy meghálálja a figyelmeztetést.

Most már gondolhatja, miért nem bukott meg Kálmán a hetedik osztályból. Nagy szerencséje volt a nagy elnöknek Kálmánnal, minden szőrszála épségben megmaradt. Mondom erre, azért mégis vizsgáznia kellett Kálmánnak, vizsga nélkül nem mehetett volna át a hetedik osztályba... Azt mondja ez a szürke kinézésű gyermek, hogy Kálmánnak a vizsgán is nagy szerencséje volt, mert nagyon könnyű tételt húzott ki a sok közül. Képzelve, azt húzta ki, hogy a rádió. És Kálmán boldogan vizsgázott a rádióból, mert a rádiót mindenki tudja ezen a világon.

Mint aki verset mond, úgy felelt Kálmán a rádióból. Azt mondta Kálmán: a rádió. A rádió olyan, mint egy skatulya. Hasonlít a ládához. A rádió mond belpolitikai híreket és mond külpolitikai híreket. S még zenél is. Ennyit mondott Kálmán, s ezzel az okos feleletével át is ugrott a másfél osztályával a hetedik osztályon is túlra.

Mielőtt elbúcsúztam volna ettől a szürke kinézésű gyermektől, mondom neki, ez az élet tele van mindenféle meglepetéssel. Mert az a nagy elnök nem csak Kálmánnak, hanem nekem is barátom. Igazgató egy vásárhelyi iskolában. Persze, hogy igazgató, mondja a gyermek, csak amikor vizsgáztatott, akkor hívták őt elnöknek, abban a bizottságban. Csak éppen azt ne mondja, hogy maga is figyelmeztette azt az elnököt, meddig lehet beúszni a Küküllőbe a beömlő forró víz miatt! Mert az az erőmű már rég nem működik... Márpedig ahol semmi veszély nincs, ott barátságba sem tud az ember keveredni senkivel.

Szelek beszéde

Két ember ült egy-egy szép, kerek kövön. A bözödi határban. Az egyik én voltam, a másik egy nálamnál valamivel okosabb ember. Az ő nevét nem mondom meg, nehogy pletyka legyen a beszélgetésünkből. Mert beszélgettünk. Kiadósan. Az egyik legtöbbször Bözöd felé nézett, a másik legtöbbször Bözödújfalú felé. De nem csak a tekintetük, hanem a véleményük is kétfelé ágazott. Ezért is tudtak kiadósan beszélgetni.

Azt mondtam egyszer ennek a másik embernek, nagy szerencsájuk van a bözödieknek az ő szegénységükkel. Mert az tartja össze a falu népét, a szegénység. Egyik ember sem gazdagabb s különb, mint a másik. Ami kis nézeteltérés van közöttük, szépen megbeszélik.

A másik ember leszakított egy pitypangot, s azt mondta, ennek a pitypangnak több esze van, mint nekem.

Én minden mezei virággal, így a pitypanggal is jó barátságban vagyok, ezért nem sértődtem meg a durva példa hallatán. Csak megkérdeztem, ezt az állítását mire alapozza. Ekkor jó nagyot fújt a kezében lévő pitypangra, s annak szirmai a szemünk láttára szétszóródtak.

Azt mondja a másik, megfigyeltem-e, miképpen viselkedik a pitypang, ha reáfúj az ember. Mondom, nem kellett nagyon megfigyelnem, mert látnivaló, hogy szétszóródott az egész pitypang. És nem maradt belőle semmi. Most már csak annak a virágnak a szára maradt meg a kezében. Azt mondja, azt én csak képzelem, hogy nem maradt belőle semmi. Mert épp a szétszóródás által tud fönnmaradni a pitypang. Ha jönnek az elsöprő szelek, a pitypangnak semmi baja nem lesz a szélfúvástól. Másfelé vernek tanyát és megmaradnak. Ezt a nagy okosságot nem a fejből veszi, hanem egyenesen a történelemből. Mégpedig a népek történelméből. Mondom, minden apróságért nem kell mindjárt a történelemhez rohanni. Mert a népek történelmében mindenre találunk példát, s mindennek az ellenkezőjére is. Vannak népek, amelyeket úgy szétszórta a társadalmak szele, hogy nyomukat is alig lehet fölfedezni.

Azt mondja erre, ez azért van, mert nem tanultak meg mindent a pitypang természetéből. Mondom, ezek a bözödiek semmit nem tanultak a pitypang természetéből, mégis megmaradtak. És jól megvannak együtt az ő szegénységükben. Erre az a válasz jó, hogy nézzek Bözödújfalú felé. Mondom, arra nincs mit nézni, mert ott már csak az a behemót tó van. A népeket onnan szétfújta a történelem szele, s odalettek, mint az ő kezéből a pitypang. Erre azt válaszolta, hogy azok a szétszórta bözödújfalusi népek a szétszórtságukban is jobban összetartanak, mint a bözödiek az ő szegénységükben. Mindenki tudja a másikról, hogy hol van, mit csinál és segítik egymást, ha valamelyikük bajba kerül. Akárhon is legyen ezen a világon. Én ebben igazat adtam neki, mert tudom, hogy ha csak egy kis ünnepük van az újfalusiaknak, abban a pillanatban összegyűlnek itt, a tó körül, akárhon is legyenek. De a bözödiek, ha egy kis ünnepük van, abban a pillanatban elmennek valahová, hogy megünnepeljék a szabad idejüket.

És kérdem ettől az okosabb embertől, szerinte mi lenne a megoldás. Mert az sem jó, hogy mindenki arra menjen, amerre lát, ha elkezd fújni valami történelmi szél. Azt mondja, ezt pontosan ő sem tudja. Talán azokkal a szelekkel kellene szorosabb barátságot kötniük a népeknek. Hogy legalább árulnák el, mikor, merre fújnak. Mondom, ez okos gondolat, de ki érti meg a szelek beszédét? Mikor még mi sem értjük meg egymás beszédét. Itt sem, ezen a két, szép, kerek kövön...

Ráduly János

Haikuk

GÁBOR ÁRON

A rézágyúim
Hangja mellett toborzót
Járt a szabadság.

KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR

Magyarságomat
Felmutattam Tibetnek.
Kitárulkozott.

A POÉTA

Semmi különös
Elfoglaltság. Mindössze
Világteremtő.

ÉGBOLTOT

Étvágyam? Akár
Az éhes farkasé. Már
Égboltot eszem.

DEKLARÁLT

Deklarált jóság.
Jaj, a mélyén krisztusi
Töviskoszorú!

Mészely József

Elindulok

Nézd, milyen gyönyörű tájak
feszülnek bennem is.
Láthatatlanok, mint a szél.
Nézd, milyen gyönyörű tájak —
nefelejcskék hajnalokkal,
pirkadatvörös alkonyokkal,
virággá izzó csillagú éjszakákkal.

Nézd, milyen gyönyörű tájak
bennem is,
kihasználatlanul.

Parlagon heverő szigetekkel,
lomhán egymásba omló rögökkel,
hínárba szédült virágokkal,
elárvult utakkal,
hűlő paraszú tűzhelyekkel,
fészküket kereső madarakkal,
magvaikban szendergő virágokkal.

Elindulok föltérképezni.
Elindulok türelemmel
gyomait kitépni,
rögökbe álmainkat hinteni,
vizeit megtisztítani,
paraszát tűzzé szítani,
madarait fészükre vezetni,
a magvakot virágokká ébresztetni
s szélként beporozni...

Ugyan...

Mondják,
hasztalan erőlködésem
a szavakkal,

szégyen zengő szekered után
loholnom költészet,
mert kit,
ugyan kit érdekelne
a feledésből feldörömbölt
emlékek rajzása,
a levizelt tüzek sustorgása,
ünnepi levesbe szánt
fej nélkül is repdeső kappanunk
világgá futása,
a vérrel befröcskölt hó,
a hó alatti füvek álma,
a leaszfaltozott tövű fák szomja,
a kertlábbá nyesett akácunk
csakazértis kizöldülése,
apám kerékvető mozdulatai
a sárral akasztó útban,
első utazásunk anyámmal,
világba merészkedésünk
süket éjszakája,
egy nem tudom
mit kezdjek veled szabadnap,
barátaim el nem küldött üzenetei,
a faképnél hagyott szándék,
a vízcsapok hörgése,
a fel nem lobbanó gyufaszálak
a szélben,
feleségem aggódásai,
álmából fölsíró lányom,
levegő után kapkodó
mondatok...
Ugyan kit érdekelnek,
ugyan kit,
ugyan?!

Nagy József Levente

Szemedben hűvös csobbanás

mint madár a tenger felett
leszállnék de sehol a part
hullámozó mélység a szemed
s vihar tépázza szárnyamat

lankad az erőm — zuhanok
szélbe kiáltom énekem
jajongnak tiszta dallamok
s visszhangtalan a végtelen

szemedben hűvös csobbanás
és kifeszül a pillanat
megérkezés — mi nincs tovább
s halak hordják szét sorsomat.

Mint himbáló levél

egy sóhaj — ami még hátra van
fonnyadt száron himbáló falevél
ki ég és föld között társtalan
kisiklott álom annak a remény

az elmúlás mindig vértelen
maradék létünket fújja a szél
kapaszkodik még az értelem
a lélek kész és csöndben útra kél

csak álom a kisiklott remény
annak ki ég s föld között társtalan
fonnyadt száron himbáló levél
a sóhaj és ami még hátra van

a lélek kész s csöndben útra kél
kapaszkodik semmin az értelem
maradék létünk fújja a szél
mert az elmúlás mindig vértelen.

Ötvös József

Jóska, a falu bolondja

Gyermekkoromban valamire való falunak volt kastélya és legalább egy bolondja. Szegényebb faluban talán csak kastély volt, de egy igazi erdélyi településhez hozzátartozott a falu bolondja is. Mátyás király óta ez nemcsak természetes, hanem még büszkeség is. Szülőfalumban mindkettő már csak régi emlék, mert a kastélyt pár éve lebontották, és Jóskát sem találom sehol. Igaz, a fenyvesben épült egyszerű udvarházat csak mi gyermekek vagy lokálpatrióta pókaiak neveztük kastélynak. De Jóska igazi, hús-vér ember volt.

Emlékeimben arca időtlen: se nem fiatal, se nem öreg. Az ésszerű döntések felelőssége alóli mentesség nyugalmat adott szabad életének, neki többet megengedtek, mint másnak. Olyan volt, mint Mátyás király bohóca, akár az igazat is szemébe mondhatta a hatalomnak. Ezért gyermekként felnéztünk rá. Imbolygó járásában is volt valami különleges, őt egyáltalán nem zavarta, ha rászóltak, hogy siető menésében átlagosnál nagyobb a kilengése.

A pirkadati kakasszó mellett Jóska volt a falu megbízható órája, percnyi pontossággal terelte, hajtotta a felszeg legutolsó házától kezdve — tavasztól őszig — a falu csordáját, és mi tudomásul vettük, amióta ott házak és állatok vannak, ez a falu rendje. Ezt az évszázados rendet az első autóbuszjárat zavarta meg. Jóska és az állatok számára teljesen ismeretlen és rendellenes dolog volt annak az eddig sosem látott, furcsa masinának feltűnése egy mezősi falu sáros útján. A tehén amúgy is bárgyú nyugalommal megy a legelő felé vezető, megszokott földúton, mintha csak számára taposták volna ki az út közepét. Szomorú, szemerkélő esőben szokatlanul és hirtelen jelent meg a reggeli autóbusz, a tehén ártatlan nagy szemeivel rábámult a mozgó ismeretlenre, a sofőr városi felsőbbrendűségének tudatában hangosan dudálni kezdett, de hiába, mert Boglár ezt a fajta jelzést még nem ismerte. Jóskának kellett a nehéz helyzetet megoldani, de a falu történetének első forgalmi dugójánál csak egy szépen faragott mogyorófa bot volt a kezében. Ezzel a szívéhez nőtt mogyorófa bottal próbálta az út közepén megállt tehén elmozdítását, de dobása célt tévesztett s botja ott csattant az autóbusz csillogó oldalán. Ekkor megállt az idő, mint Józsué idejében, amikor az emóriak legyőzéséhez nem volt elég egy nap, s Isten megállította a Napot az égen. A sofőr tűzokádó szemekkel érkezett le a sáros földre, a megilletődött állatok kitértek előle, ahogy felemelt kézzel és hangos szitkozódással közeledett a riadtan álló Jóska felé, de az ütésre indult kéz megállt a levegőben, amikor az út szélén felhangzott a tanító néni éles hangja:

— Nem látja, hogy bolond!?

A sofőr értelmetlen szitkozódással ült vissza a kormány mögé, lassú menetben elindult az autóbusz a bamba tekintetű állatok között, amikor hangos recsenéssel oldódott meg a rendkívüli találkozás feszültsége: az óriásnak tűnő kerekek alatt darabokra tört Jóska mogyorófa botja. Csak akkor az egyszer láttam őt sírni.

Jóska ott született a faluban, bár négyen voltak testvérek, ő teljes egészében az akkori falu világához tartozott, ezért életünk és az egész falu életének része volt. Minden temetésen húzta a legényekkel együtt a sírt takaró hatalmas falapát kötelelét. Hiányozhatatlan része volt a fájdalom eseményének, de örökös résztvevője mindenik esküvőnek is. A lakodalmas asztal végén terítettek neki is, a gyermekek mellett, s így jól láthattuk, amint komolytalan kamasz legények leittatták, majd csúfondáros kacagással kinevették. A szénatartóban terített lakodalmas asztal másik végén cimbalomkísérettel felcsendült a nóta:

Egy Jóska van a faluban,
azt is bolond csavargónak mondják.

Mi, gyermekek, mosolyogva néztünk Jóskára, mert róla szólt a nóta. Gyermekei irigységgel, a kamasz legényekkel együtt mi is kikacagtuk a félig berúgatott Jóskát, amikor egyre hangosodó énekükkel a felnőttek a nóta végére értek:

Nem tudni, hogy ki a bolond,
ő vagy azok, akik kigúnyolják.

Aztán a szomszédok kitámogatták a lakodalmas asztaltól, a szénatartó mögötti szalmakazal mellé lefektették, de reggel percnyi pontossággal hangzott fel a lakodalomból későn hazaballagók fáradt, rekedt énekhangja mellett Jóska kiáltása:

— Bimbó, ne!

Vasárnap délután ő is ott izgult a futballpálya szélén, s szakszerűnek tűnő, hangos bekiabálással igazította, szidta a falu dicsőségéért küzdő legényeket. Anynyira átélt a futballmeccset, hogy még hétfőn reggel is így köszönt rá a mezőre induló legényre:

— Tökéletlen, mért nem rúgtad be azt a gólt? —, és csak egyedül neki volt szabad megbírálni a kudarcot vallott sztárokat.

Nem emlékszem, mikor halt meg, csak amint emlékeimből raktam össze a régi falut, édesanyám közbeszólt: Jóska már nem él. Gyermekkorom óta felgyorsult az élet a Mezőség szélén is: a régi emberek kiköltöztek a templom fölötti temetőbe, a kastély először elárvult, mert az új iskolában már van elég hely a megfogyatkozott óvodások számára. Aztán az árván maradt kastély fala megrepedt, s a Hollandiából ritkán haza-hazanéző, újjazdag tulajdonos pár éve lebontatta. Közben új arcok jelentek meg a falu utcáján, keresem bennük a szülők vagy nagyszülők ismert arcvonásait, de alig-alig ismerem fel őket.

Otthon jártam a fáradt őszben, a Kopár hegy még kopárabb, a kórét már le sem vágják, a fagyos télben ott a dombon zizzzen majd a megszáradt háncs. A fánkon nincs már levél, az első hóharmat letépte a színeket, egy-egy fázó varjú kárrog a csupasz diófán s nézi az odafagyott fekete diót. Az emberek megöregedtek, a régi házakból reggelente csak özvegyek lépnek ki s legtöbb udvaron a kutya a legnagyobb háziállat.

Nézem a Jóska halványkék színre meszelt régi házát, az ablak alatt elvadult puszpángbokor mellett virít egy lila krizantém. Látod, a hideg fagy a kertben letépi a diófák levelét, de az ablak mellé ültetett őszi virág decemberig is megbirkózik a fagyos hervadással. Nézem az eltűnő múlt itt felejtett emlékét, s hátam mögött megszólal egy hang:

— Eladó a Jóska háza, valaki idegen érdeklődik felőle — s bennem felsír a fájdalom, mert most hal meg végleg Jóska, amikor idegenek veszik meg a házát.

CÉRNA UTCA — ÉJJEL
(B. Gyűjtő József fotója)

Csatáné Bartha Irénke

Ki fényleni értünk akartál

Sütő András emlékének

„Ki fényleni értünk akartál,
Csillag lettél a máglyán (!)”

Júniusi verőfényben
megkondulnak a harangok
értünk, érted,
ki itt hagyta örökre
mérget párálló
kikerics-ködben.

Bólogatnak fehér akácok
— eleven kincsei a nyárnak —,
emléked beborult egén
lásd, most napsugarak helyett
árulás bárdjai villognak!

Félelem lobog a szívben,
körös-körül a tájban,
lelkünkre átkok
koloncát veti az ég,
varjúsereg köröz feletted
s az álmod csupa veríték?!

Mint ékes pávatoll-korona,
szétterült fényes reményed,
álomfejtő bölcs beszéded
„szívünknek bilincs-oldozás lett!”
Csak jókedvünk apadt, s nem a hit,
Te bozóton át tapostál ösvényt itt,
s ha dühösen káromkodott a szájunk,
szívünkben Nyarat nyitottál!

Merénylet? Turáni átok,
ahogy szívedre s babérjaidra

revolvereznek
a Janus-arcú barátok?
Prédája lettél e „percemberke”-világnak,
de hiába ütnek-vágnak,
EMBER maradsz — bölcs és büszke,
„égi és földi virágzás tükre”,
minden ármányon átvilágló
Napunk voltál s maradsz örökre!

Téged bojtorján, dudva
nem érhet soha, soha,
pipacslobogás leszel,
kékellő katáng,
rózsafából faragott
csodafurulya,
aranykalászt érlelő nyár,
égbolt leszel, könnyű-kék,
s ha ezer darabra törnek is szét,
jöjj el értünk a Göncöl szekerén,
s ölelj Magadhoz cserébe vétkünkért!

Helyreigazítás

2011. 1-es számunkban közölt *Éneklő gyöngyvirágok*, *Hazafelé* és *Fönn a hegyen* című versek szerzőjének neve helyesen: **Csatáné Bartha Irénke**.

Zsidó Ferenc

Laska Lajos hétköznapi kalandjai (egypercesek)

A karthausi

Laska Lajos egyszer megelégtelte azt, hogy legtöbbször, ha megszólal, az emberek megbotránkozva, értetlenül néznek rá, esetleg vigyorognak. Elhatározta, ezután hallgatni fog. Így is tett, összeszorított szájjal.

Az emberek megbotránkozva, értetlenül néztek rá, esetleg vigyorogtak.

A világpolgár

Laska Lajos rémeslepényt falt a sötét kamrában. Nem sokat nyammogott, lenyomta kettőből. A lepény műanyag lisztből készült, környezetbarát kutyasampon-öntettel. Az újrafelhasználhatóság jegyében.

Az egerek toporzékolnak, pedig inkább örülniük kellett volna.

Laska megtörölte száját, s mit sem sejtve kisomfordált. A jóllakottság büszke tudatával böfögött föl az égbe. Igazi nyertesként, modern világpolgárként. Egy új alapanyagú társadalom kötőelemeként.

Aztán újabb és újabb termék készült. És mindig akadt egy Laska, aki bevette.

Fogkrém-reveláció

Laska és párja több ízben összekapott a fogkrémhasználaton. Laska ugyanis a tubus végétől szerette kinyomni a krémet, hosszan fölpréselve, akkurátusosan, a párja viszont a tubus „nyakától”, amolyan fojtósan. Néhányszor próbálták meggyőzni a másikat módszere helytelenségéről — sikertelenül. Történt egyszer, hogy ezt szóba hozták egy baráti pár előtt, mire azok bevallották, náluk is ugyanaz a helyzet. Ezen Laskáék elgondolkodtak, majd vérszemet kapva még jó néhány ismerőst meg-

kérdezték. Az eredmény meglepte őket: a probléma a párok kilencven százalékánál fennállt (a fennmaradó tíz százalék külön fogkrémet használt). Laskák megértették, hogy ez akkor törvényszerűség; mondhatni eleve elrendeltetett. Ebben megnyugodva már csöppet sem bosszantotta őket a dolog.

Hatás alatt

Laskát megnyomták, hogy változzon — bár egy ékezet erejéig.

Mi mást tehetett hát, kilépett. És nyomasztó óriások nyomultak, gyanús nyomokat hagyva az égmiegymáson: itt egy anakreoni verssor, tovább egy paralelopipedon, eltájolt szív-paraméterek. Gomolyogtak, összekeveredtek a zagyváló angyalokkal, s így keletkeztek anakreoni angyalparaméterek, zagyváló paralelopipedonok, eltájolt szív-verssorok.

Így Laska mi mást tehetett, behúzódott. És röpke repkény repült a redőnyök réseiben rendületlenül. Befolyta a házat, s ebből Laskának is okulni kellett. Ropogtak az ablakok, záporeső ülte meg őket. Repkény, záporeső, röpke repkény, repke röpkeny, repkényzáporeső kalamajkájából kikerülni nem tudott. Éljen az emberi szabadság!, kiáltotta hát bőszen.

SZIROM ÉS VÍZCSEPP
(B. Gyűjtő József fotója)

Székely-Benczédi Endre

Fejreálltan

Elmeszégynyító minden
ami fent van
a fejreálltnak.

Lábainak könnyebb
ami lent,
mert fejével nem tehet
már semmit,
de lábaival
csillagot cselez.

Örökölt ösztöne a lépés,
ha sziklaperemre áll,
hát akkor is!

Feje tetején csak
a gravitáció öltött testet,
lábujjain a csillagok,

amiket vágyaknak
nevezett, mert földi
létebe nem valók.

Erdélyi történelmi népballadák

II.

Válogatta: Ráduly János

TÖRTÉNELMI NÉPBALLADÁINK

II. Rákóczi György 1657-es, szerencsétlenül végződő lengyelországi hadjáratának eseményei is visszhangra találtak a népköltészetben. „Tizenennyolcezeren vagyunk nagy ínségben” — panaszolja a rabságba hurcolt magyar vitéz. Eme korból való a *Basa Pista* tragédiáját megéneklő szövegünk is, amelynek hőse „Lengyelországnak határán” csatázik meg a gyilkosokkal. Pontosan adatolható a *Rákóczi Sámuel*-ballada keletkezése: „II. Rákóczi László (kinek neve a balladában Sámuelre változott) II. Rákóczi György erdélyi fejedelem unokatestvére volt, 1662-ben vakmerő csellel vissza akarta foglalni a töröktől Nagyváradot. Kísérlete azonban nem sikerült, elfogták, bebörtönözték és kivégezték” (Faragó, 1965. 279).

Épp ezekben az években — pontosítva: 1658-ban — keletkezett a *Vitéz Kádár István* históriás ének is, amelynek egyes epizódjai a nép ajkára kerültek, dallamos szövegváltozataikat a későbbi

gyűjtők megtalálták, rögzítették (Ráduly, 2009. 17-20.).

Külön szólunk a *Kerekes Izsák*-balladáról, amelynek szüzséje régi-régi motívumok újrafogalmazott részleteit őrizte meg, akárcsak a Szilágyi és Hagymási. Kutatóink joggal állapították meg, hogy a ballada „az elveszett hősi epika nagyon kevés kimutatható maradványainak egyike” (Demény István Pál, 1980. 5.).

Mikor történhetett az újrafogalmazás? Faragó József kutatásai szerint valamikor az 1700-as évek legelején, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának éveiben, „amikor Szeben helyőrsége gyakran megtámadta a környező falukat” (Faragó, 1965. 284.)

Kiadványunkban beiktattuk a *Rákóczi-nóta* című verset is, amelyet balladás kesergőnek, a hős elődök nagy megidézőjének tekintünk. Lám: „Tenger rajtunk a fegyver, / Mert a német rajtunk hever, / S igen ver.” Szövegéről ilyen fölemelően nyilatkoztak a ku-

tatók: „A XVIII. század derekán keletkezhetett, átfogó képet ad a magyar társadalom helyzetéről a szatmári áru-
lást követő évtizedekben (...) Ismerte Csokonai és Kazinczi, ez volt Kölcsey és Petőfi Rákóczi-ról szóló költeményeinek ihletője is (...) Thaly Kálmán 20

változatát ismerte” (Dávid — Tordai, 1956. 303).

Nos, épp a változatok sokasága igazolja népi elterjedtségét, a drámai állapot pedig, amelyet megörökít, tökéletesen balladisztikus.

Ráduly János

7

Tatár rabságban levő erdélyiek dala

Menj el, édes szolgám, tekintsd meg szép hazám.
Akarja tatár kán, csak hozz választ hozzám.

Mondd meg szép Erdélynek, búba borult népnek,
Fő-fő vármegyéknek, a székely községnek!

Ha kérdik: mint vagyunk? Mondd meg: rabok vagyunk,
Térdig vasban járunk és csak sarcoltatunk.

Kezeink bilincsben, tömlőc fenekében
Vagyunk nagy ínségben — tatárok kezében.

Megsarcoltam volna húszezer tallérban,
De a pogány tatár csak meg sem hallotta.

Idegen országra hordoz szerte-széjjel,
Sűrűszámú pénzen ad török kezében...

Tizennyolcezeren vagyunk nagy ínségben
Tatárok kezében, szörnyű ínségekben.

Nyolcszázat hajtottak a Vörös-tengerre,
Mint ártatlanokat a veszedelemre.

Kérjük szép Rákóczit, mint kedves urunkat:
Szánja meg gyermekünk, özvegy feleségünk...

Tatár udvarában, hideg cellájában,
Sötét kamarában tartnak nagy rabságban.

Elváltozott színünk, elhervadt orcánk,
Beesett két szemünk, mint az írott képnek.

(Faragó 1965, 270-271. old. Közölte Thaly K. 1864-ben)

8

Basa Pista

(Fejedelem katonája)

Megölték a Basa Pistát,
Fejedelem katonáját.
Út szélén holtan találták
Lengyelországnak határán.

Lengyelországnak határán,
Rákóczinak bujdosásán,
Basa Pistát ott megfogták,
Az életét kioltották.

Ékes aranyos dolmányán
Végigömlött piros vére.
— Jaj istenem, jaj szűz Márja,
Mért is jöttem bujdosásra?

Életemet feláldoztam,
Vezérem megoltalmaztam.
Hazám határán megálltam,
Gyilkosokkal megcsatáztam.

Fehér Julis hazavárja
Minden este vacsorára.
— Ne várd, Julis, ne várd, Julis...

(Diósd, Szilággy megye. Faragó 1965, 268-269. old. Lajtha L. gyűjtése)

9

Vitéz Kádár István

Szérnyű nagy romlásra készül Pannónia,
Kinek mint tengernek megáradó hobja.
Sok búnak, bánatnak környülvette árja,
Mert a vitézeknek esett ma egy héjja.
Fölemeli Kádár szemeit az égre,
Mondván: Uram Jézus, jöjj segítségemre!
Nosza, jó katonák, harcoljunk két kézre!
Mert nem látok embert jőni segítségre.

A zászlótartónak felszóval kiáltja:
Vidd el fiam, vidd el a zászlót más útra,
Hogy el ne vesszen mi urunk kevés hadja.
Mert Magyarországért meghalok én még ma.

Kiontom véremet én szegény hazámért,
Ezenről meghalok kedves nemzetemért.
Nem szánok érette bizony ontani vért,
Mert én a Krisztustól veszek jutalmat, bért.

(Csíkjenőfalva, Csíkszék. Ráduly 2009, 13-14. old. Bartók B. gyűjtése)

10

Rákóczi Sámuel

(Váradi basa vendégsége)

Püspök városába hogy bementem vala
Nem sokadmagammal, csak századmagammal,

A váradi basa vendégségbe híva.
Egy cseppet sem késtem, azonnak elmentem.

Mikoron bementem a város kapuján,
Mikoron bementem a város kapuján,
Egyfelől a basa fogá jobb kezemet,
Másfelől a pogány kötözi testemet.

— Mi dolog, vitézek, hogy engem kötöztök,
Mi dolog, vitézek, hogy engem kötöztök?

Talán azt tudjátok, hogy én rab nem vagyok?
Hej, ha azt tudnátok: térdig vasban jártok!

Megüték a dobót a piac közepén,
Megfűják a sípot a torony tetején:

— Urak sallangósa, Rákóczi Sámuel,
Úri méltóságod szolgaságra vál el!
Urak sallangósa, Rákóczi Sámuel,
Kényén tartott tested térdig vasban hever!

Ha a tenger vize mind tenta volna is,
Valamennyi fűszál mind penna volna is,

Mégsem írhatná le kínjai sokságát,
Melyekkel emésztik szegényt, ő nagyságát!

(Faragó 1965, 278-279. old. *Palóczy Horváth Ádám gyűjtése*)

11

Kerekes Izsák

(*Háznépe védelmében elesett hős*)

Hallottad-e hírét a híres Szebennek,
A híres Szebennek s a híres Mohának,
A Mohában lakó Kerekes Péternek,
S Kerekes Izsáknak, ő felnőtt fiának?
Ez egyszer ittasan ment az istállóba,
Ott is lefeküvék a lovak jászlába.

Egyszer csak kimene az ő édesapja
A tornácba, s lenéz onnan a határra.
Hát bizony jódögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a sötét felleg.
Nem tudják, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondolják: a szebeni rácok.

Ekkor csak lemene Izsák édesapja
A lovak jászlához, s ilyen szókkal mondja:
— Kelj fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák,
Mert bizony jódögél nagy fekete sereg.
Úgy látszik messzünnen, mint a sötét felleg.

Nem tudjuk, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.
Ekkor megfordula az első álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.

Másodszor kimene az ő édesanyja,
S ilyen szókkal költi igen hamarjába:
— Kel fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák,
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a sötét felleg,
Nem tudjuk, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.
Ekkor megfordula második álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.

Harmadszor kimene szép gyönyörű mátka
A tornácba, s mindjárt lenéz a határra.
Hát jó az ellenség igen hamarjába.
És leszalada ő a lovak jászlához,
És így kezd beszélni a kedves urához:
— Kelj fel, szívem, kelj fel, itt van az ellenség!
Nem tudjuk, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.

És ekkor felugrék jó Kerekes Izsák,
Igen hamarjába a lovát kihozák.
Felköté a kardját mindjárt oldalára,
S felfordula szépen jó barna lovára.
És visszatekinte s ilyen szókkal szóla:
— Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma az én nemzetemért.

E szók után lovát sarkantyúba kapja,
S az ellenség felé nagy bátran ugratja.
Hát jönnek a rácok, ő meg előttük van,
Kardemelve vágtat igen iszonyúan.
— Add meg magad, add meg, jó Kerekes Izsák!
A rácok előre neki azt kiáltják.
— Látjuk, hogy vitéz vagy, de csak egyedül vagy,

A reménység téged mindjárást itt hagy,
Akármint mesterkedj, a mi kezünkben vagy!

— Mit adok rajtatok, ha egyedül vagyok!
 Kard nem jár meg engem, akár mint vágjatok!
 Mond Kerekes Izsák s vagdal jobbra-balra,
 Hullatja a rácot a kardja egymásra.
 Egy elémentében gyalogösvényt vága,
 És visszajöttében szekérutat nyita.
 De ekkor megbotlék a lovának lába,
 Ó meg a lováról a földre borula.
 Jó Kerekes Izsák így járt a lovával,
 A rácok pedig len karddal és dárdával
 Vágják, ölik őtet s mindaddig göbödik,
 Amíg egyet sem rúg s nem is vergelődik,
 Így pusztították el Kerekes Izsákot,
 Aki a kardjával levága sok rácot.

(*Székegyföld. Faragó 1965, 282-284. old. Kriza J. II. =MNGy. III. 2. sz.*)

12

Rákóczi-nóta

Jaj, régi szép magyar nép,
 Az ellenség téged mikép
 Szaggat és tép!
 Mire jutott állapotod,
 Romlandó cserép.
 Mint egy kedves eleven kép,
 Voltál olyan szép,
 Magyar nép!
 De a sasnak körme között
 Fonnyadsz, mint a lép.
 Szegény magyar nép,
 Mikor lesz már ép?
 Megromlottál, mint cserép.
 Jaj, hát szegény magyar nemzet
 Jóra mikor lép?

Jaj, Rákóczi, Bercsényi,
 Magyarok híres vezéri,
 Bezerédi!
 Hová lettek magyar népnek

Vitéz vezéri,
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskai?
Az ellenség mindenfelől
Őket emészt,
Úzi, kergeti,
Búval epeszt,
Közinkbe sem ereszt.
Jaj, hát szegény nemzetünket
Mikép mellyeszt.

Jaj, országunk, jószágunk,
De főképpen mi magunk
Mint nyavalygunk.
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk.
Jaj, naponként mind elfogyunk,
Jót ne is várjunk,
Kívánjunk,
Mert hatalmas, diadalmas
Nemzet van rajtunk,
Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk,
Nagy ellenség közt vagyunk,
Bizony méltán ezek miatt
Kesergünk, sírunk.

Országunknak, magunknak,
Jaj minden maradékinknak!
Mindazoknak,
Kik e földön nagy ínségben
Így nyomorkodnak.
Özvegyek panaszkodnak,
Árvák zokognak:
Magoknak
Siralommal ártatlanok
Halált okoznak.
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak.
Bánatjuk nem apadnak,

Mert hazánkból az ínségek
El nem távoznak.

Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német rajtunk hever,
S igen ver.
Mutogatja magát mintegy
Híres gavallér,
Nemzetünket hajtó pallér
Nem szán, mint hóhér,
Akit ér.
Addig veri, meddig neki
Mindent nem ígér,
Látod, mely kövér,
Bőrében sem fér,
De mégis mind többet kér,
Alig vagyunk országunkban
Miatta kenyér.

Nézz reánk, úr, a mennyből!
Ments meg, kérünk, minket ily csúf
Ellenségtől.
Ki a híres magyaroknak
Véréből épül.
Ne hagyd ily dühös ínségtől,
Rút ellenségtől,
Némettől
Gyaláztatni, mocskoltatni
Az irigyektől,
Ily dölyfös néptől,
Kínzó eszköztől,
Megfosztatni nevétől,
Mindenkoron győzedelmes
Dicsőségétől!

(Dávid — Tordai I-II. 1956. 116. sz. Az „Erdélyi Énekeskönyvből való legrégebbi szöveg.”)

Barabás István

Magyar zene román lexikonban

Puliszka-induló — ötlik szemembe a dal meghökkentő címe. Hol, mikor, kinek a tollából, zongorájából született, és miképpen bukkanhatunk nyomára? Megéri a kutakodás fáradságait, hiszen művelődéstörténetünk bogrács-ihletésű gyöngyszemét gyanítom benne. Nosza, elő tehát a romániai zene mindentudó lexikonát, és ennek 3. kötetében rábukkanok a temesvári Győri Emilre. Született 1884-ben, 1929-ben szerepel a Romániai Zeneszerzők Szövetségének tagjai között. Életművéből fennmaradt két operett (*Meghalok utánad*, ill. *Akadályverseny*), számtalan táncdal, románc, valamint az említett *Puliszka-induló*. A forrás, ahol mindez sokkal részletesebben adatolva található: dr. Viorel Cosma egyetemi tanár *Muziciensii din România* című, 1989-től kezdődően, húsz év alatt kilenc kötetbe foglalt lexikonja, erről lesz szó az alábbiakban.

Fölkerestem a szerzőt bukaresti lakásán, amely inkább dokumentációs könyvtár benyomását kelti: csaknem száz (!) saját kötet (monográfia, tankönyv, lexikon, publicisztika, levelezés) nyersanyaga mintegy hatmillió cédulába, újságkivágatba foglalva, mellette számtalan levél, plakát, műsorfüzet, meghívó, névjegykártya, folyóirat, fénykép. Cosma professzor 1946 óta (mikor tanári munkája mellett írásba kezdett) naponta hajnaltól napestig dolgozik ebben a zsúfolt környezetben, kikapcsolódást csak egyetemi munkája, a koncertek, egyéb rendezvények és természetesen a család jelentenek számára.

Röviden életútjáról: Temesváron született 1923-ban. Elmondja, hogy gyermekkorában az utcán együtt játszadozott román, magyar, német, szerb pajtásaival, fesztelenül váltottak át egymás anyanyelvére, ugyanezt tapasztalta orvos édesapja rendelőjében, baráti körében, azóta érzi sajátjának a nemzeti kisebbségek kultúráját is. Tegyem hozzá: ez a vonzalom magyarázza, hogy később könyveket, alapvető tanulmányokat szentelt Kájon Jánosnak, Erkel Ferencnek, Bartóknak, Kodálynak; ilyen irányú kutatásai Magyarországon is megjelentek, a szakma elismerését két állami kitüntetés jelzi. Édesapja korai halála után Bukarestben tanult tovább, konzervatóriumi diplomája megszerzése után ugyanott folytatta pályafutását, mígnem eljutott a professzori, majd doktori fokozatig. Mint kiemelkedően kedves emléket idézi fel a napot, amikor lakásán meglátogatta Kodály Zoltánt, és beszámolt neki zenetörténeti, lexikonszerkesztői kutatómunkájáról, magyar és román zenészek kapcsolatairól. Volt is miről, amit bizo-

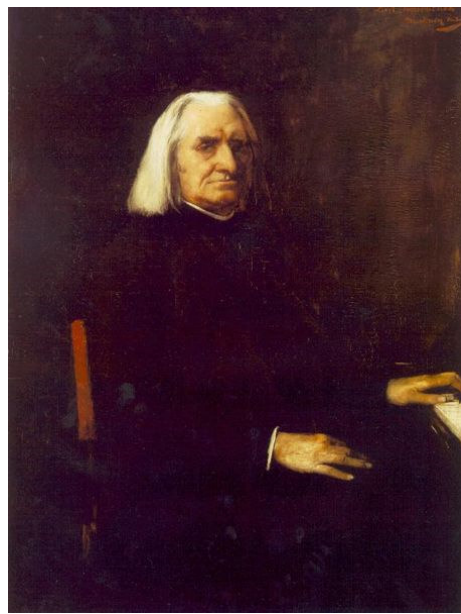
nyít, hogy ezt a témakört bőven adatolja Viorel Cosma, és itt nem csupán a csúcokra gondolok (Enescu, Bartók és Kodály közismert barátsága), hanem lexikonának szócikkeire is, ezekből idézek két példát. Octavian Beu (1893–1964) szebeni muzikológus Budapesten tanult és doktorált, majd tökéletes magyar nyelvtudásának köszönhetően, saját levéltári felfedezéseire alapozó tanulmányokkal gazdagította Liszt Ferenc és Bartók Béla életművének szakirodalmát. Ugyancsak a lexikon 1. kötetében szerepel Nicolae Bretan (1887–1968) is. Miután a budapesti zeneakadémián, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalomból diplomázott, operaénekes és karmester volt, mellékesen nagy költőink — Vörösmarty, Vajda János, Ady, Kosztolányi, Reményik Sándor stb. — verseit zenésítette meg és aratott sikert előadásukkal. Mellékesen: a neki szentelt címszó érdekes színfoltja, hogy *A csúcsai kert* című dalát Csinszka szövegére komponálta.

A magyarok adattára Oláh Miklóstól, Kájoni Jánostól közelít a jelenhez, hogy a derékhad (Bács Lajos, Ligeti György, Lakatos István, Kurtág György, Kallós Zoltán, Jagamas János, Csire József, László Ferenc, Oláh Tibor, Delly-Szabó Géza, Amirás Gábor stb.) után eljusson a legfiatalabb nemzedékhez, amelyet Magyari Zita (sz. 1965) és Lászlóffy Zsolt (1973) képvisel. A hargitai tájak szülöttjei közül jelen van Jodál Gábor, Márkos Albert, Zoltán Aladár, László-Bakk Anikó, László Árpád, Kerestély Zsolt. (Felhívtam a szerző figyelmét, hogy sajnos hiányzik — pedig kétségtelen érdemeiért itt volna a helye — a székelyudvarhelyi Bodurian zeneművész dinasztia és Haáz Sándor). Terjedelmét tekintve, leghosszabb a László Ferenc (1937–2010) professzornak szentelt címszó (nyolc teljes oldal, fényképpel), őt követi Lakatos István (1895–1989) kolozsvári muzikológus, hegedűművész, egyetemi tanár hat oldal adathalmazzal. A legrövidebb címszót (három-három sort) kapta Nagy Ede és Nagy Károly. A szócikkek felépítése: életrajz, zenei tanulmányok, mesterek, szakmai pályakép, kitüntetések, díjak, alkotások műfajonként, kapcsolódó bibliográfia a hazai és külföldi szakirodalmából, sajtóból. A rendkívüli személyiségek (Kájoni János, Adolf Flechtenmacher, George Enescu, Lakatos István stb.) címszavát a szerző rövid, miniesszének is beillő értékeléssel zárja. Az életrajzok sok esetben kész regénytémák. Josef Herfner eredeti nevén Esterházy József, Pozsonyban látott napvilágot (1795) és Iaşiban halt meg (1865). Apja, Esterházy herceg nemcsak hogy kitagadta fiát, amiért rangján alul házasodott (olasz operaénekesnőt vett feleségül), hanem megtiltotta azt is, hogy a család nevét használja. Mint olaszországi neves karmester és hegedűművész, meghívást kapott Iaşiba, itt komponálta műveit, tanított, látogatta az előkelő bojárházakat, miközben fia a román hadsereg tábornoka lett. Anyanyelvét, származását azoban soha nem tagadta meg, amit bizonyít a Kolozsváron megjelent *Magyarország szerepe a román színházi és zenei kultúra fejlődésében* című tanulmánya (érdemes volna felkutatni). Nem kevésbé fordulatos életútja volt Hübsch Ede zeneszerzőnek is. Magyarországon született (1833),

Sinaian hunyt el (1894). Prágai és bécsi tanulmányok után az osztrák császári udvar zenekarában hegedült, innen (bizonyára meghívásnak eleget téve) merész kanyarral Bukarestben kötött ki, ahol őrnagyi rangban a katonai fúvószenekarok főparancsnoka lett, hegedűművészként pedig bejáratos a királyi család sinaiai Peles kastélyába. Indulókat, vokál-szimfonikus műveket szerzett, de ami a legfontosabb: Vasile Alecsandri *Trăiască Regele...* kezdetű versét ő zenésítette meg 1861-ben, hogy azután, 1947-ig Románia leghosszabb életű himnusza legyen.

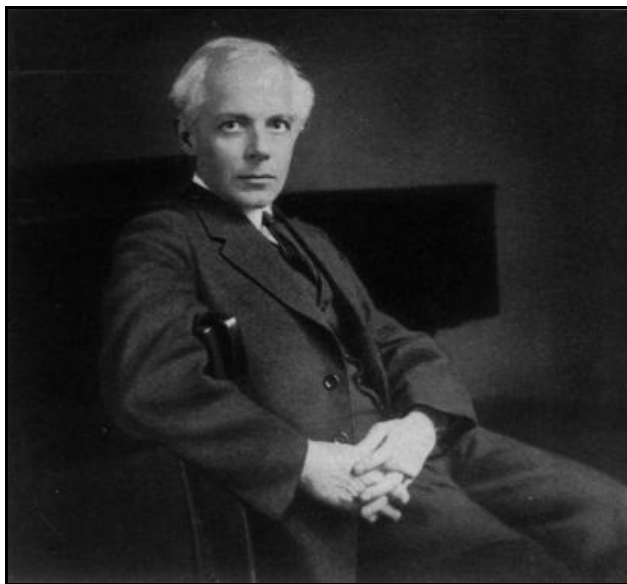
Erkel Ferenc (1810–1893)
Barabás Miklós kőrajza 1845-ből

Liszt Ferenc (1811–1886)
Munkácsy Mihály festménye (1886)

Lapozzuk tovább a rendhagyó sorsokat. Füredi László 1928-ban született Aradon, Magyarországon tanult, de pályafutását Temesváron kezdte. Innen kivándorolt Izraelbe, majd az ENSZ-nek egy bécsi zeneiskolájában hegedűt tanított. 1994-ben a Nordrhein — Westfalen Land német-román baráti társaság elnöke lett. Közben Tel-Avivban kiadta *A zene mosolya* című zsidó anekdotagyűjteményét, ezt a jelenleg szintén Izraelben élő, volt kolozsvári színházi rendező, Rappaport Ottó méltatta igen nagy elismeréssel a *Jediot Achront* szakfolyóiratban. (...) Más előjellel lehetne regényhős Ion Mânzatu (1905–1986), aki Nello Juan Manzatti néven szerepel a lexikonban. Zenét tanult Bukarestben, de a háború idején félbehagyata, hogy bekapcsolódhassék a legionárius mozgalomba, így került végül Milánóba, ahol Mussolini fasiszta pártjának írt lelkesítő indulókat. Gazdag életművéből megragadja figyelmünket az *Imnul românilor secuizați* (Elszékelyesített románok himnusza) című alkotása 1940-ből. A zene nem mindig hozott akkora jövedelmet művelőinek, hogy abból megéljenek. Ezt a bőrén érezte Francisc Hubic (1883–1947) is. Budapesten Bartók és Kodály tanítványa volt,

közben a teológián és a bölcsészeti karon, sőt a testnevelési főiskolán is szerzett diplomát. Nem csoda tehát, hogy miután Nagyváradra költözött, mint görög katolikus pap, karmester, irodalmár és tornatanár kereste kenyerét, miközben szép vallásos zenét írt, neve ezzel vált ismertté.

Bartók Béla (1881–1945)

Az alkotások címei is olyan tarka képet mutatnak, hogy helyenként valószínűleg elszórakoztatják az olvasót. Nyomon követhetjük például, milyen gyökeresen változott a repertoár a két legutóbbi rendszerváltozás után. A képlet valahogy így fest: 1945-ig egyházi zene, utána kommunista induló, 1989 után visszatérés a valláshoz. (...) Néhány példa mindennél többet mond. Ștefan Kardos (szülővárosában, Nagyváradon István volt, de Bukarestbe kerülve, elfelejtette) 1938-ban zsoltárokat komponált, de 1951-ből fennmaradt *Dal Sztálin elvtárshoz* című vallomása, hogy azután haláláig (1993) számtalan táncdallal arasson sikert. (...)

A fentiekből kiderül, hogy Viorel Cosma a könnyűzenét is bevette lexikonába. Ennek köszönhetően végig, a kilenc kötetben, a román könnyűzene énekesek mellett jól megférnek magyar kollegáik is, mint például Goldner Ernő, Boros Zoltán, Körössy Jancsi, Józsa Erika, Imre Sándor és mások. A muzikológia művelői között méltán kapott helyet Benkő András, Lakatos István, László Ferenc, László-Bakk Anikó, a folklór műfajában Kallós Zoltán, Almási István, Mitruly Miklós, Fejér Kálmán, Jagamas János, Hubbes Walter. A bibliográfiából megtudjuk azt is, egy-egy folklórgyűjteményről kik, mikor hol közöltek véleményt; a szerzők között olyan tekintélyek szerepelnek, mint Szabó T. Attila, Domokos Pál Péter, Szenik Ilona, Angi István stb. Még a napilapok is jelen vannak a bibli-

ográfiában: a *Hargita* hasábjain 1968-ban Hajdú Ingeborg közölt cikket Kájoni Jánosról, 1976-ban Béres Katalin a *Művelődés*-ben Birtalan Józsefről és így tovább. A szakfolyóiratokból: Pintér Lajos 1979-ben a *Magyar Zenében* tanulmányt közölt Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus*-ának temesvári bemutatójáról, Valentina Dediu bukaresti egyetemi tanár 1998-ban a *Muzica* hasábjain Kurtág Györgyről stb. De Viorel Cosma vallatóra fogott könyveket, tanulmányokat is: magyarok esetében a csíkszeredai (Pallas-Akadémia kiadó) és a nagyvárad (Scripta) *Ki kicsoda* adattárát, az *Erdélyi lexikont*, magyarországi, német, osztrák, angol hasonló kiadványokat, a német zenészek arckép-csarnokához Franz Metz, a zsidókéhoz Iulian Schwartz és Isidor Weinberg monográfiái segítették hozzá.

A népdalgyűjtő Kodály Zoltán (1882–1967)

Viorel Cosmának előzőleg több kislexikona is megjelent, 1965-ben például a *Muzicieni români*. Megkérdeztem: a terjedelmen kívül milyen változásokat hozott legújabb műve? Válaszában elsőnek az egykori tabu témákat említi, vagyis amelyek 1989 előtt tilalom alatt állottak: a vallásos zene, Besszarábia, az előző himnuszok, a román királyi családhoz fűződő zenei élet (többek között Enescu szerepe). Úgyszintén újat hozott az emigráció bemutatásával is. Ki ne emlékezne, hogy a külföldön maradt vagy akár törvényes úton távozottaknak a nevét sem volt szabad említeni. Márpedig, a romániai zene körképe nem lehet teljes az idegenbe szakadt, olyan személyiségek nélkül, mint (...) Várady Júlia, Ioan Hollender, Kónya Dénes, Acél Ervin, Ligeti György, Huber Károly stb.

Külön vonzereje a lexikonnak a címek egzotikuma. Matolcsy Miklós címszavában szerepel *A vasöntő dala*, mellette *Az én szerelmesem* című keringő. Hirsch

Emilnél jól megfér egymás mellett magyarországi filmzene és az idősebb nemzedék körében szállóigévé vált *S-a făcut lumină-n sat* (1951), utalással a falvainkat elárasztó „Iljics lámpái”-ra. Kálmán Andor Budapesten, New Yorkban közölt vallásos zenét, hazatérve Temesvárra, megalkotta *Așt îișente Gheorghiu-Dej*, valamint *A șșeretőm traktorista* című dalait. Vonzó olvasmányá teszi a lexikont az is, hogy ismert neveket fedezhetünk fel színpadi játékok librettóírói között: Bárd Oszkár, Jánosházy György, Csire Gabriella, Hencz József és mások.

A lexikonba zsúfolt, szédítő mennyiségű adat okán elkerülhetetlennek éreztem, hogy látogatásom végén megkérdezzem Viorel Cosma professzortól: hat évtizedes, hangyaszorgalmú robotja folyamán milyen sajátos nehézségekkel, buktatókkal találta szembe magát? Érzékeny pontot érinthettem, mert sóhajtvá túrt bele ősz hajába, majd módszeresen — ahogy mindig dolgozik — elmondta az okokat, amelyek megkeserítik hétköznapijait. A visszkapott kérdőíveken elég gyakran találkozok gyanús adatokkal, ezeket mindig leellenőrző. Így derült ki például, hogy egy idős művésznő már születése előtt megtanult zongorázni, persze ha hitelt adunk az általa bevallott életkorának. Különösen nehéz a korabeli sajtóban felkutatni, kik rejtőznek a különböző álnevek alatt. Egyik elriasztó példa a temesvári születésű (1884) Győri Emil, akinek művei ilyen nevek alatt is napvilágot láttak: Traian Cornea, Henry Clerk, André Duroi, Pueblo del Cazartas, Máthé Elek, Joó Péter — ez mind aszerint, hogy műveit melyik országban kínálta eladásra. Némely asszonyok esetében az okoz gondot, hogy ahányszor férjhez mentek, annyiszor változtattak nevet.

Mindent egybevetve, Viorel Cosma lexikonjának kilenc kötete a romániai — és ezen belül a magyar — zenének olyan átfogó körképe, amelyet mai és jövőő kutatók nem hagyhatnak figyelmen kívül már csak azért sem, mert — amint fentebb láttuk — tálcán kínálja az alkotókra vonatkozó bibliográfiát. Segíti a kutatókat az is, hogy a szócikkekben mindegyre nyílnak kikapuk más tudományágak, többnyire a történelem, néprajz, irodalom felé. Kájoni János és Georg Krauss kapcsán például feltűnik Bethlen Gábor gyulafehérvári fejedelmi udvara, Gyergyószárhegy, Csíksomlyó, és a példákat hosszan sorolhatnám tovább. Kétségtelen dokumentum értéke okán megbízható forrásként ajánlom tehát olvasóink figyelmébe úgy is, mint a romániai magyar zene mind ez ideig legteljesebb, szakszerűen összeállított adatbázisát.

Málnási Ferenc

Nagy Pál: Betűvetés mezején

Írókról, írásokról

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2010.

Sok esztendő szerkesztői múlttal a háta mögött, nyugdíjas irodalmárként ma is folyamatosan dolgozik. Jelenlegi munkái közül a leglátványosabb a Mentor Kiadónál megjelenő Wass Albert-életműsorozat szerkesztése.

Miután évtizedekig mások írásait gondozta, rendszerezte sajtó alá, Nagy Pál most „saját termését gyűjtögeti be”, fogalmazta meg Bölöni Domokos, amikor Marosvásárhelyen, a *Betűvetés mezején* című kötetét mutatta be az olvasóknak. A könyvben olyan sikeres költőkre, írókra emlékezik Nagy Pál, akikkel együtt dolgozott, akik érzelmileg közel álltak hozzá.

A sort a Molter Károlyról szóló emlékezés nyitja, aki európai publicisztikát mívelt Morvay Zoltán 1918–1926 között megjelentetett *Tükör* című hetilapjában. Az 1918 és 1925 között a romániai magyar publicisztika egyik legrangosabb teljesítménye látott napvilágot Molter Károly tollából, ennek igazi jelentőségét a *Bu-borékbarn* című kötetének megjelenése után mérhetjük fel, Nagy Pállal együtt.

Szenczei László *A halál tanítványa* című regénye Apáczai Csere János életét tárgyalja, akinek a sorsa, példája jellegzetesen erdélyi sors és példa, mert fegyverek zajában az iskolák fölöttébb szükséges voltára figyelmeztetett, s a honi kultúra felemelő erejét hangsúlyozta, s ezért érezzük a szerzővel és az ismertetés írójával együtt szívünkhöz, szellemünkhöz oly igen közelállónak a nagy pedagógust.

Horváth István *Kipergett magvak* című regényét rendezte sajtó alá Cseke Péter, aki a szerző eredeti intencióit leginkább megközelítő szövegeket válogatta a kötetbe, helyreigazítva a szerkesztői „javítások”, lektori beavatkozások következményeit, pl. a *Csali gróf* elbeszélés változatát. Nagy Pál szerint Horváth István írói műhelyének eddig alig ismert sarkaiba kaphatunk bepillantást, s a tovatűnt idők irodalmi közállapotaira is...

Szépréti Lilla *Régi és új világ* című riportgyűjteményéről szólva Nagy Pál Sütő Andrást idézi, aki „eszméltető” munkának nevezte a kötetet, amely úgy világít be „az Időben és sorsunkat meghatározó Térben” leélt századok lelkületébe, hogy

érzékelteni, ezeken a tájakon a különböző nyelveket beszélő „élő ivadék” ma is magával viszi — megbecsüli, jelenébe beépíti — múltjának emlékeit.

Fodor Sándor két írásáról is szól Nagy Pál. A *Fülöpke beszámoló*i címűről azt olvashatjuk, hogy nagy szükség van manapság ilyen életű elbeszélésekre, s hogy ebből a hétköznapi életanyagból felnőttek számára is élvezhető, kellemesen szórakoztató olvasmány kerekedett ki... Egy másik cikkében Fodor Sándor kortársunkról szól Nagy Pál, a nyolcvanéves, terjedelmes, sok ágú életmű megépítőjéről, a toll avatott mesteréről, aki rászolgált, hogy olvasóinak, felnőtteknek és kicsinyeknek szívből fakadó jókívánságait fogadhassa...

Igazságkereső tudomány címmel Szabó T. Attila válogatott tanulmányainak hat kötetéről olvashatunk. A kötetek a szakmai elismerés mellett széles olvasói körökben is figyelmet kaptak, hiszen a neves tudós-nyelvész által felkutatott levéltári adatok, írásos emlékek nem csupán anyanyelvünk történelmi fejlődésének útját szemléltetik, hanem a múltbeli élet csendes, vagy forgatagos mindennapjairól is hitelesen vallanak. A szó és az ember, a nyelv és a nép kapcsolatának vizsgálata rendjén fontos társadalmi-művelődési jelenségek árnyalt megvilágítására is lehetőség nyílik, a nyelvi érintkezés tényeinek feltárása a sok évszázados együttélésben kialakult kölcsönösség értékteremtő erejét hozza előtérbe... Szabó T. Attila hatalmas teljesítménye, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, a szak tanulmányok sokasága mind szerves része egy impozáns építménynek, s mindehhez még volt tanítványként is társítom oktató-nevelői munkásságát, melyet csak tisztelni tudok, és megpróbálok követni...

Két nagyobb emlékezést olvashatunk a *Betűvetés*... lapjain Tamási Áronról, ki a *Szász Tamás, a pogány* című írásában fogalmazta meg, mit jelent számára a szülőföld, majd sorakoztak a székely falu bensőséges világáról, az író családjáról szóló kötetek... s az Erdélyi Szépmíves Céh által kiadott *Szülőföldem*, amelyet a Mentor kiadó az író születésének századik évében újra megjelentetett — teljes szöveggel! Mert a valóság és környezet harmóniája csak akkor teremthető meg, ha az olvasó is úgy érzi: „nyűgbe ver valami különös érzés, amelyhez hasonlót soha semmi nem ébresztett bennem, csak a föld, hol ringott a bölcsőm...”

Kemény János művei, novellái, regényei is ugyanilyen, szülőföld iránti vonzódást sugallnak, „természet-líra prózában” — fogalmazta meg Nagy Pál. Hiszen a Kelemen-havasok rengetege, a Ratosnya környéki lunkák mellett az író önfeláldozó házigazdája volt a *Helikonnak*, céhbeli tagja az írói közösségnek — tolla jóvoltából...

Örök tűzhely és erőforrás Bözödi György számára is a szülőfalu, mert mindaz, amit tollával teremtett, ebben a talajban gyökerezik, mert „elküldted (ti. a falu az ő fiát), hogy legyen a te szótlán múltadnak beszélő szája és sorsverte életednek az emberek kirezgő könnyecseppje...”

A tágabb szülőföld, Erdély s az itt élő népek együttélésének József Attila hangzottatta parancsát vallotta Kacsó Sándor is a Vásárhelyi Találkozón, majd a *Brassói Lapok* főszerkesztőjeként, valamint a trilógiává duzzadó önéletírásában is. Őrá emlékezik Nagy Pál, s arra, hogy „a lelkiismeret porondján küzdeni induló” fiatal újságíró Tamási Áron köszöntötte lelkesen.

Az idők tornácának, a szülőház küszöbén állott Gellért Sándor is, akit a Don menti hómezőkre is elsodort a háború nagy viharának forrása, de hazatérve verseskötetekkel, nyelvészeti és irodalomtörténeti munkáival jelentkezett, s garadával mutatott fel ritka szépségeket anyanyelvünkéből.

A szülőföld — Korond és Kibéd — iránti ragaszkodás példája Ráduly János tanár úr is, aki 1962 óta tanít és páratlan kitartással, szakmai hozzáértéssel gyűjti, értelmezi, publikálja a falu, a vidék gazdag folklórállományát, a balladákat, meséket, mondákat, szólásmondásokat, s közben a székely magyar) rovásírás emléket is mutatja megszállottan, verseket ír, és fordít, korszerű értelmiségi hivatástudattal — véli Nagy Pál, köszöntve a 60. életévét átlépőt. „Van nekünk egy Ráduly Jánosunk, akinek kívánjuk, legyen ereje, érkezése minden gyöngyszem összegyűjtésére, megőrzésére”, s kívánjuk a 2011. évbe lépve mi is!

Három írás szól Sütő Andrásról, aki a *Lévégi hajrában* című szövegösszeállítását már nem vehette kezébe, benne a maguk gyönyörködtető változatosságában a szerző tág körű, folyamatos, mindig eleven szellemi érdeklődésének, tájékozódásának, mindenre való odafigyelésének beszédes dokumentumai — fogalmaz Nagy Pál. Nagy szerint Sütő „őrző volt a strázsán”, s meleg hangon emlékszik vissza a szerkesztőtársra is. Magam is támogatom ezt a bemutatást, Demeter József lelkipásztor véleményével, aki szerint „palástot adott Neki az Isten, a szolgál-

lat nagy felelősségét és alázatát. A nyugtalan nyolcvan esztendő megélt író az „írás hatalmával vezette népét jelképesen — gyertyával és könyvvel, s nagy árat fizetett: szemet szóért.”

„Vedd kegyelmedbe, Uram, a te népedet, Erdély sokat szenvedett magyarjait...” — írta *Imádság Erdélyért* című jegyzetében az a Wass Albert, aki „számtalan változatban tett hitet erdélyisége — a szülőföld és népe, az egykori otthon iránti múlthatatlan szerelméről” — szól Nagy Pál a messzire elűzött íróról, költőről, s idézi: „Amikor én kimondom ezt a szót, hogy Erdély, ebben benne van minden, a szívem, a lelkem, az agysejtjeim molekulái, mindaz, ami voltam, vagyok és leszek, tulipános bölcsőmtől a kopjafáig...” S e vallomás jegyében veszi számba Wass Albert munkásságát, akinek az emlékét leginkább a teljes életmű őrizheti kegyelettel szerte a nagyvilágban, ahol olvasója van a magyarul leírt igazmondó, tiszta, szép szónak...

Erdélyi író — kortársunk és sorstársunk — sok évtizedes, fáradhatatlan munkálkodásának eredményeként értékeli Nagy Pál Beke György soha nem pihenő tollának minden mozdulatával küldetéses hivatás-teljesítését, mert a nagy előd, Orbán Balázs ihlető példájának vonzásában egész Erdély magyar világának feltérképezését tűzte ki célul, s mint egy huszadik századi Julianus barát, felkereste a legfélreesebb szórványokat, nemkülönben az erdélyi magyar kultúra értékkeremtő műhelyeit, a védekező anyanyelv színhelyeit, s tollából született a *Barangolások Erdélyben* című sorozat nyolc vaskos kötete... Sajnos pályáját legfelülről irányított hajsza törte derékba, de még így is „múltbeli és jelenkori értékeinkről, tegnapi és mai magyar gondokról, a kisebbségi léthelyzetbe kényszerítettek nemzeti megmaradásának lehetőségeiről, az anyanyelv megtartó erejéről nyújtott fölrázó-figyelmeztető tudósításokat...” (Nagy Pál).

Nagy Pál kötetében olvashatunk még Veress Dánielnek az erdélyi memoáriródlom virágzásáról szóló antológiájáról, a Balázs Ferencet, életét, munkásságát bemutató Mikó Imre—Kicsi Antal—Horváth Sz. István könyvéről, Sipos Domokos „hulló csillag”-pályájáról, és Nyirő József kötetéről, „az otthontalanság szomorú dokumentumai”-ról... De ismertetésemből nem hagyhatom ki Beke Sándor—Brauch Magda *Székely Útkereső (1990–1999)* című, közel 400 oldalas kiadványát és az annak utódjaként beindult Székely Útkereső Kiadványok sorozatot, melyről Beke György is elismerőleg szólt: „Székelyudvarhely rangosan jelentkezett újra a magyar szellemi életben. A Székely Útkereső valamennyiünk számára kutatja a jövő, a megmaradás útját”. Diákjaimmal együtt mohón olvastuk benne azokat az írásokat, dokumentumokat, verseket, amelyeket nem találtunk/találhattunk meg tankönyveinkben...

„Valakinek mindig állnia kell a tornác küszöbére...” — vallotta Sütő András. Ilyen felelős szellemi emberekről, erdélyi íróinkról szól Nagy Pál kötete, amelyet tanítványaim nevében is megköszönök, hiszen éltetni kell szívünkben-tudatunkban azokat, akik „őrzők voltak a strázsán...”

Erdélyi Toll – szervekeknek

László László

Történeti mondák

Szent László király

A leányrabló kun legyőzése

(A kerlési csata)

László már herceg korában vitéz katona volt és sokat harcolt a betörő kunok ellen. Az egyik legnagyobb ütközetet Kerlésnél vívta a kunokkal. Az országot végigrabló kunok az őket üldöző magyarok elől Kerlés hegyére vonultak vissza, onnan nyilaztak a magyarokra és köveket görgettek rájuk. László herceg vitézül harcolt, sok kunt levágott, bár egy nyíl sebet ejtett rajta.

A kunok menekülésre kényszerültek. Ki hogy tudott, sebes vágtaival próbált szabadulni a magyarok elől. László herceg megpillantott egy kun harcost, amint az elrabolt magyar lányt hurcolt magával. Megsarkantyúzta a herceg a lovát, hogy utolérje a leányrablót és megszabadítsa a magyar lányt. Ám a kunnak is igen jó lova volt és a távolság az üldöző és az üldözött között alig csökkent. Már jó ideje üldözte a leányrablót László, s közel érve, odaszólt az elrabolt leányhoz: „Rántsd le a kunt a lováról!” A lány meg is fogadta a tanácsot, lerántotta lováról a kunt. László herceg maga is leugrott a lováról és úgy küzdött meg a kun harcossal, akit le is győzött.

A leány sírva köszönte a hercegnek, hogy megszabadította a kuntól. László hazavitte a leányt az anyjához, aki már alig reménykedett abban, hogy valaha is viszontláthatja gyermekét. A csatában a magyarok sok kunt levágtak, az elfogott keresztényeket kiszabadították, az elrabolt kincseket pedig visszavették.

A sziklából fakasztott víz

(Csodatétel)

Van Magyarországon, Abaúj vármegyében egy kút, Szent László király kútja. Mi is ennek a története?

Egyik hadjárata során László király napok óta bolyongott seregével, egy puszta, lakatlan sziklás helyen. Schol sem találtak vizet a harcosok, hogy szomjúságukat enyhítenék. A reménytelen helyzetben csak a király nem vesztette el a hitét. Amikor már úgy látszott, hogy mindannyian odavesznek, László király ekképpen fohászkodott az Istenhez: „Ó, egek Ura, világ Teremtője, ne hagyd magára szolgálodat és népedet, tekints le ránk!”

Alig hangzott el a fohász és vadállatok jelentek meg: szarvasok, őzek és szinte hagyták, hogy a kiéhezett vitézek lenyilazzák őket. Az elejtett vadak húsától erőre kaptak ugyan, de még kegyetlenebbül gyötörte őket a szomjúság. László király megint Istenhez fordult: „Ó, Uram, fakassz forrást szomjazó seregemnek!”

Ismét csoda történt, mert az egyik sziklából bővizű, hús forrás fakadt, melynek vizéből mindannyian elolthatták szomjúságukat, s az elcsigázott vitézek tovább követték szent királyukat még sok ütközetben.

Ezzel a csodatétellel Isten megmutatta, hogy mennyire kedves neki László király. A kút ma is megvan, s a nép Szent László kútjának nevezi.

Szent László pénze

(A kövekké vált kincsek)

A betörő, fosztogató kunokat a vitéz király legyőzte és menekülésre készítette. Futottak is a kunok ész nélkül, a király pedig vitézei élén kergette őket. Szorult helyzetükben a kun vezér biztatására a harcosok tarsolyukból az összerabolt kincseket kezdték kiszórni, hogy amíg a magyarok azt összeszednék, azalatt egérutat nyerjenek.

Jól számítottak a kunok, mert a magyarok meg-megálltak és szedegetni kezdték a szétszórt kincseket. László király rájött a cselre. „Hagyjátok! Hagyjátok! — kiáltotta. — Előbb a kunokat győzzük le, s azután is ráértek összeszedni!” De a vitézek továbbra is a kincssel bajlódtak, s nem a kunok elűzésével.

Ráadásul a kunok, látva, hogy a magyarok lemaradoznak és szétszóródnak a kincs miatt, visszafordultak és le akartak csapni a magyarokra. László király felismerve a veszélyt, fohászával Istenhez fordult, hogy segítsen kigyógyítani katonáit a kapzsiságból, mert elvesznek, ha nem térnek jobb belátásra. Isten valóban csodát tett: a földön heverő sok arany és ezüst kővé változott. Amikor a magyar vitézek látták, hogy csupa csillogó kő az egész kincs, dühösen lehajigálták azt,

amit addig összeszedtek, és lóra kapva még hevesebben csaptak össze a kunokkal.

A győztes csata után László király a saját kincstárából jutalmazta meg vitézeit. Azon a helyen, ahol a magyar vitézek üldözőbe vették a kunokat, ma is találni csillogó köveket, amelyeket a nép Szent László pénzének nevez.

A tordai hasadék

(Menekülés a kunok elől)

László király kemény ütközetet vívott a kunokkal Torda határában. Ekkor keletkezett a tordai hasadék. A túlerőben levő kunokkal László serege vitézül harcolt, de hiába, mert annyi volt a kun, mint fűszál a réten, s ha tízet levágtak a magyarok, száz állt a helyükbe, ha százat kaszaboltak le, akkor tán ezer is. Ebben a reménytelen helyzetben László király úgy döntött, hogy visszavonulást fúvat, nehogy odavesszen a serege.

A kürt szavára a magyarok visszafordultak és a Torda feletti hegy irányába kezdtek vonulni. A kunok rögtön a nyomukba eredtek és már a hegy gerincén üldözték őket.

Olyan közel értek László királyhoz, hogy fejszéikkel levághatták volna. De a király László feltekintett az égre, és Istenhez fohászkodott: „Szabadíts meg, Uram, a pogánytól, hisz éretted harcoltam!” Isten meghallgatta a szent király imáját, és abban a pillanatban a hegy gerince megnyílt, s egy hatalmas szakadék keletkezett, amely elválasztotta egymástól László királyt és az őt üldöző kunokat. A kunok meghökkenve álltak meg a szakadék peremén, majd a csodát látva ijedtükben visszafordultak.

Így keletkezett a tordai hasadék, ahol még századok múlva is látható volt Szent László lova patkójának a nyoma.

A szent király utolsó csodája

(László megsegíti a székelyeket)

László király életében sok győzelmet aratott, és csodát tett. Halála után méltán avatták szentté. Utolsó győzelmét halála után kétszáz évvel aratta.

Történt, hogy tatárok támadtak a Székelyföldre óriási sereggel. A székelyek összegyűjtötték minden emberüket, hogy döntő ütközetet vívjanak a hatalmas tatár sereggel, de még így se voltak negyed annyian sem, mint a támadók.

Csata előtt a székelyek így fohászkodtak: „Szűz Mária, segíts meg! Szent László királyunk, harcolj velünk!” Az imádságnak lett fogamatja, mert a székelyek élére egy hatalmas vitéz állt, fején arany koronával, kezében arany buzogánnyal. Maga Szent László ült a lovon, aki előtt úgy hullt a tatár, mint a pelyva és pél-

dáját látva a székelyek is derekasan küzdöttek. Az égből maga Szűz Mária figyelte a csatát és biztatta a pogánnyal harcoló keresztényeket.

Szent László és Szűz Mária segítségével a székelyek felülkerekedtek a tatárok sokaságán. Az ellenség megfutamodott. A győzelem után a hatalmas vitéz, úgy, ahogy jött, váratlanul eltűnt, de a csatázók a saját szemükkel látták. Sőt még egy foglyul ejtett tatár is azt mondta, hogy nem a székelyek győzték le őket, hanem maga Szent László, aki a székelyek segítségére sietett.

Mondják, a csata idején a nagyváradi templomból eltűnt Szent László király koponyája és a király maradványainak őrzésével megbízott szerzetes hiába kereste a szent ereklyét, nem találta meg. A csata után viszont a koponya visszakerült a helyére.

Kunok — keleti lovas nép, amely a XI–XII. században a Kárpátoktól keletre élt és gyakran betört magyar területre. Később a kunok egy részét befogadták a magyar állam területére (Kunság).

Szent László — I. vagy Szent László magyar király, 1040–1095 között élt és 1077–1095 között uralkodott. Nemcsak haditettei miatt volt jelentős, hanem a keresztény egyház erőteljes támogatása miatt. Abban a városban temették el, amelyet ő tett püspöki székhellyé, Nagyváradon. Halála után közel száz évvel avatták szentté.

Szűz Mária — Halála előtt István király Mária oltalmába ajánlotta országát, ezért tartjuk Szűz Máriát Magyarország védnökének.

Tatárok — keleti lovas nép, amely a XIII. században hatalmas birodalmat hozott létre Ázsiában. Gyakran betörték Európába és szörnyű pusztításokat vittek végbe Magyarországon. A nagy tatárjárás IV. Béla király idejében volt (1241–1242).

Tordai hasadék — Torda város határában levő több mint egy kilométer hosszú szűk völgy, amely átmetszi a mészkőhegyet.

Julianus barát

(A magyar őshaza felkutatása, találkozás a keleti magyarokkal)

IV. Béla király idejében — az Árpád vezette magyar honfoglalás után jó három évszázaddal — még halványan élt a keleten maradt magyarság emléke, csak senki nem tudta pontosan, hol is van az a keleti, magyar haza, ahonnan őseink elindultak. Négy domonkosrendi szerzetes, Julianus barát vezetésével, el is indult, hogy megkeresse a keleti magyarokat és Magyarországra hívja őket. A barátok Konstantinápolyba mentek, majd átkeltek a Fekete-tengeren. Útközben sorra kidőltek a barátok, s már csak ketten maradtak.

Nehéz körülmények között, többnyire gyalog haladtak észak felé, amerre a magyarok őshazáját remélték. Közben úti kísérőik ki is rabolták őket, de semmi értékes holmit nem találtak náluk. Egy folyó menti városba érve, az utolsó előtti szerzetes, Gellért testvér is meghalt. Az egyedül maradt Julianus egy mohamedán pap szolgálatába szegődött, aki Nagy-Bulgáriába készült.

Itt Julianus barát egy magyar asszonnyal találkozott, aki elmondta, hogy ő ide jött férjhez, és a többi magyar csupán kétnapi járóföldre lakik. Julianus tovább haladt és a Volga folyó mentén rövidesen megtalálta a keleti magyarokat, akik több mint ötszáz évvel azelőtt váltak el a nyugatra induló magyaroktól. Ennek ellenére a barát jól tudott velük értekezni. S bár nem voltak keresztények az itteni magyarok, nem idegenkedtek a kereszténység esetleges felvételétől sem. A keleti magyarok állatokat tenyésztettek és azok húásával, tejével táplálkoztak. Sok lovat tartottak és igen jó harcosok voltak. Egyetlen szomszédos népnek sem sikerült őket legyőzniük, bár olyan szomszédaik voltak, mint a bolgárok, tatárok vagy alánok.

A keleti magyarok országában találkozott Julianus barát a tatár kán követével, aki több nyelven, még magyarul is tudott. A követ elmondta, hogy egy jelentős tatár sereg innen nem messze táborozik, mert várja, hogy egyesülhessen a másik sereggel, amely délen harcol. Az egyesült hadsereg Németországot készül megtámadni. Julianus, tudva, hogy Németországra csak Magyarországon keresztül juthatnak el a tatárok, elhatározta, hogy hazamegy, királyát és népét értesíteni a közelgő tatár veszedelemről. Elbúcsúzott hát a keleti magyaroktól és azt mondta: vissza fog térni hozzájuk, hogy Magyarországra vezesse őket. Ezután a leg-rövidebb úton — orosz és lengyel területen keresztül — sietett haza Magyarországra, ahová 1236 karácsonyán érkezett meg.

Beszámolt Béla királynak a tatár veszedelemről és a keleti magyarokról. Arról is beszámolt, hogy a tatárok milyen jó lovasok és hadi szervezetük tízes rendszerű, egy tizedes alá tíz ember, egy százados alá száz ember, egy ezredes alá ezer ember tartozik, s tízezer emberből áll egy-egy tatár seregrész. Harcmódokról azt is elmondta, hogy várostrom előtt a tatárok összeszedik a helyi lakosságot és foglyaikat maguk előtt terelve támadnak. Így fegyverzik le a várvédőket.

Béla király másodszor is elküldte keletre Julianus barátot, hogy vezesse az országba a keleti magyarokat és hogy újabb híreket hozzon a tatárokról. Julianus, társaival együtt, újra elindult kelet felé, de már nem jutott el a Volga mentére, mert a tatárok közben megindultak nyugat felé. Julianus kénytelen volt visszafordulni, s nemsokára a tatárok Magyarországra is betörték.

A keleti magyarokat a tatárjárás hulláma elsöpörte, többet senki sem találkozott velük.

Barát — szerzetes, pap neve és megszólítása a középkorban.

IV. Béla — magyar király (1235–1270) idejében volt a nagy tatárjárás (1241–1242). A pusztítás után ő állította helyre az országot, ezért szokták Bélát „második honalapítónak” nevezni.

Julianus (Julián barát) — XIII. századi domonkosrendi szerzetes. A pogány magyarokat az általa Ethylnak nevezett folyó mentén találta meg — valószínűleg a baskír földi Bjelaja folyó mentén. Első útjára 1235-ben, második útjára 1237-ben indult.

Tatárdulás Magyarországon

(A Sajó menti csata, tatár uralom és pusztítás. Rogerius püspök tatár fogságból való menekülése, az ország újjáépítése)

Az orosz fejedelemségek elpusztítása után a tatárok a Vereckei-kapun törtek be keletről Magyarországra. A király a nádort küldte a keleti kapu védelmére. A nádor gerendákkal, fatörzsekkel el is torlaszoltatta a szoros bejáratát. A tatárok azonban fejszés parasztokat küldtek előre, akik szétszedték az akadályt, a nádor seregét pedig íjászok szórták szét.

A tatár előrenyomulás hírére Béla király összegyűjtötte seregét és a Sajó folyó mellett várta be a tatárok támadását. A tatárok egy része az éjszaka leple alatt átkelt a folyón és a magyar tábornok körbezárta, majd reggel nyílzáport zúdítva a magyar tábornok megrohamozta. A tatár harcosok sokasága miatt a magyar sereg, bár jelentős létszámú volt, nem tudott kibontakozni. Akiket a tatárok nyilai nem pusztítottak el, azok egymást taposták agyon. A tatárok Béla királyra vadásztak, de a király kicsúszott a kezük közül. A magyar sereg egy részének sikerült elmenekülnie, bár a tatárok még a menekülők közül is sokat lemészároltak, mások pedig a mocsárba veszték menekülés közben.

A menekülők és elesettek sok értékes holmit elvesztettek. Az értékek között a tatárok megtalálták a királyi pecsétet is, és a magyar kézen maradt várakba a király nevében küldtek leveleket. Sok helyen elhitték, amit a hamisított levelek tartalmaztak, s ez további pusztítást vont maga után.

A tatárok elől a király a Dalmát tengerpartra menekült, majd hajóra szállt és egy szigeten várta ki az ellenség visszavonulását.

A nem eléggé befagyott Dunán a tatárok csellel keltek át: a folyam innenső partjára hatalmas állatsordát hajtottak, majd napokra magukra hagyták az állatokat. A másik parton levő magyarok, mivel azt hitték, hogy a tatárok visszahúzódtak, az általuk ismert helyen átkeltek a jégen és elhajtották az állatokat. A tatárok ezt látva, ugyanazon a helyen keltek át és a Dunántúlon is jelentős károkat okoztak, csupán néhány erősebb kővár tudott ellenállni.

A magyarok közül csak azok menekültek meg, akik a mocsarakba, sűrű erdőrengetegbe vagy hegyi barlangokba bújtak. Mivel abban az évben a tatárjárás miatt a parasztok nem vetettek gabonát, aratni sem volt mit, ezért szörnyű éhínség pusztított. Az éhezők gyökereket, gumókat, fakérget ettek, de a kutyát, macskát is megették. Mégis sokan éhen veszttek.

A következő évben a tatárok hírül vették, hogy Ázsiában meghalt az uralkodójuk, a nagykán, ezért azonnal megkezdték a visszavonulást Magyarországról. A sok ezer fogoly mellett sok kincset hurcoltak magukkal, egész nyájukat, méneseket, gulyákat hajtottak el. Lepusztult, felégetett, kirabolt országot hagytak maguk mögött.

Az elhurcolt foglyokat eladták rabszolgának, csak igen kevésnek sikerült közülük megszökni a tatár fogságból. Rogerius váradi püspöknek sikerült, szolgálójával együtt, megszöknie a tatár rabságból. Erdélyi útjukon hazafelé nyolc napon keresztül nem találkoztak élő emberrel, felégetett falvakon és városokon haladtak keresztül. Már az éhhalál fenyegette őket, amikor egy erdőben emberekkel találkoztak, akik megvendégelték őket fakéregből és lisztből készült kenyérrel.

Kán — keleti, főleg tatár-mongol népek uralkodója.

Rogerius — olasz származású magyarországi főpap; a tatárjárás (1241) idején Nagyváradon püspök, ott esett a tatárok fogságába. Fogságát, szökését, a tatár pusztítást *Rogerius mester siralmas éneke* című, latin nyelven írt krónikájából ismerjük, amely nyomtatásban 1488-ban, magyar fordításban 1861-ban jelent meg.

Vereckei-szoros — az Északi-Kárpátok egyik átjárója, amely Magyarországot összeköti Oroszországgal, ezért még hívták orosz kapunak is. Ezen a szoroson keresztül érkeztek kelet felől a honfoglaló magyarok Árpád vezetésével Magyarországra.

Mészely Ilka: EZER FELHŐ

Ráduly János

Kobzon játszol

Kobzon játszol, koboz hangja
szertefut,
a szép dallam elandalít
száz falut.

Száz faluban most mindenki
énekel,
szárnyakat bont a vidámság —
égre kel.

Fut a nyár

Fut a nyár, szaladgál,
versenyzik a széllel,
hátán a puttonya
telis-tele fénnel.

Temérdek sok fényét
vajon hol is vette? —
Mit a tavasz elszórt,
összeszedegette.

Tücsök cirpel

Tücsök cirpel.
Dalos lelke
égre szálló
táltos lepke.

Énekel a
Nap, Hold, csillag,
a mindenség
zengő illat.

Nyuszijáték

Erdőn tisztás. Közepében
száz nyuszi a verőfényben.

Asztalokon tükrök sora,
feltükröznek az égboltra.

Jött az őz, mindjárt megállott:
— Száz nyuszik, ti mit csináltok?

— Sok munkától ki sem látszunk,
napenergiával játszunk.

Sirálytánc

Reggel óta
Sirálytáncot
bámul a Nap,
csodálatos,
amit lát.

— Sebj — mondja —,
majd kijárom
én is, én is
a sirálytánc
iskolát.

Borisz kutyánk

Borisz kutyánk
hórihorgas
csontot tép,
falánkságát
bámulja a
kéklő ég.

— Túlzott-kemény,
ehetetlen
a csontom,
türelemmel,
okossággal
megbontom.

Hogyha mégis
föl-fölgerjed
haragom,
csitulásul
farkam végét
harapom.

Lyukas kosár

Lyukas kosár
az udvaron,
feneketlen.
Borisz kutyánk
előtt nincsen
lehetetlen.

Nyakba öltött
kosárral fut
véges-végig,
az öröme
föhlével a
kéklő éjig.

Levelibéka

Esti vartyogás a fán.
Ki lehet?
Jóska? Péter? Janka tán?
Nem lehet.

Ők rég ágyban vannak már,
alszanak.

Édes álmok vonatán
utaznak.

A levelibéka ül
ágvégen.
Hintáztatja magát a
holdfényben.

Hét szellőfi

Janka-Panka
kint a parkban
hét kockával
házat játszik,

míg fölötte
— piros kedvvel —
hét szellőfi
citerázik.

Vendégség

Nyuszigazda
vendéget vár,
nyusziszakács
főzőget.
— Jaj, ezt a sok
finomságot
vajon majd ki
eszi meg?

Nyusziszékre
ült a vendég,
nyuszasztal
előtte,
nyuszigazda
szakácsának
minden főztjét
megette.

Míg vitáznak

Harangszínű
délután.
Szarka cserreg
fönn a fán.

Varjú károg:
— Csönd legyen,
nem alhatik
gyermekem.

Míg vitáznak,
szél motoz:
megpendül a
szélkoboz.

Aranypénz a négyzeten

Féltem
egyetlen aranypénzem,
a Napot.
S én a Napnak
mi vagyok?
Aranypénz a négyzeten,
engem máris
a fülére
föltészen.

Napfényherceg

Napfény nézett a tükörbe,
magát szépnek még nem látta,
most rádöbbsent: szépségének
nincsen a világon párja.
Azóta is fűnek-fának,
mindeneknek folyton henceg:
— Nézzetek rám, tudjátok meg,
én vagyok a Napfényherceg.

Lángos, kürtös

Apró üzlet,
a tálcákon
lángos, kürtös.
Az illatuk
ezer ágú:
firtes-fürtös.
Már a sorban
Iza, Tünde,
Péter, Pál.
Ezüstpénzzel
még a Nap is
sorba áll.

Ki lakik?

— Rókalyukban
ki lakik?
— Hosszú farkú,
rőtes színű
róka koma,
ha bátor vagy,
bújj odúmba.

— Csigaházban
ki lakik?
— Erős csiga,
hátamon van
az otthonom,
víg és nyugodt
minden napom.

— Palotában
ki lakik?
Én, az ember,
épp jobbítok
az eszemen,
ujjat húzni
ki mer velem?

Csire Gabriella

Tündér Ibolya

— Arany János *Rózsa és Ibolya* című verses meséje nyomán —

Arany János (1817–1882), a magyar verses epika legkiemelkedőbb művelője, páratlan értékű verses mesét hagyott ránk, a ma is kedvelt *Rózsa és Ibolyát*.

Gazdag életművén belül egyedülálló a népmesei ihletésű elbeszélő költemény. Megírásakor — a forradalom leveréséig tartó — töretlen költői lendületének a csúcán állt. Ez volt számára a váratlan sikerek időszaka. Megnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját, kétszer egymás után — először *A helység kalapácsa* című komikus eposzával, a rákövetkező évben pedig a *Toldival* —, az ismeretlenségből a korabeli költők legnagyobbjai közé emelkedett, s nyerte el sorsdöntő ráadásnak Petőfi Sándor barátságát. „Terhes hivatala mellett is — mely elfoglalta reggeltől estig — elég volt akkor néhány hét, hogy a késő éjjeli órák föláldozásával megalkosson egy-egy oly terjedelmű művet, mint az *Elvesztett alkotmány*, *Toldi*, *Toldi estéje*, *Murány ostroma*, *Rózsa és Ibolya*, *Losonczi István*, *Szent László fiúja* stb.” — emlékezik vissza édesapja szalontai éveire kötődő nagy alkotóperiódusára Arany László.

Ekkor született verses meséje is, melynek forrása a világszerte elterjedt, a magyar nyelvterület minden részén, több mint negyven változatban megtalálható tündérmese. A sokféleképpen variálódó mese népszerűségét a ponyvakiadások és az irodalmi feldolgozások is tanúsítják. Közülük a legtökéletesebb változat Arany Jánosnak köszönhető, melyet *Rózsa és Ibolya meséje* (1847) címmel tett közzé a Pesti Divatlapban.

A mű régi mesemotívumokat tartalmaz (természetfölötti feleség, vőnek adott feladatok, menekülés, elfelejtett menyasszony stb.). Cselekménybonyolítása érdekes, lebilincselő. A köznapit, a korabeli realitást szinte észrevétlenül keveri a csodás jelenségekkel. Emberfeletti lények (boszorkány, tündér), varázslat (kődből bűvölt palota), átváltozás és átváltoztatás (a lányból tó lesz, az ifjúból kacska, a három tagú családból három paripa stb.), mágikus eljárások (beszélő vércseppek) és kellékek (szárnyakként használt szeneslapát és piszkavas), átokkal sújtás (feledés, elfelejtkezés), az időbeli és térbeli történéseket jelző hármas szám következetes jelenléte (három próbatétel, három üldözési jelenet, egy vőlegény és két menyasszony stb.) — a tündérmese sajátos kellékei, a régi pogány hitvilágból átöröklött szimbólumok mind föllelhetők Arany János meséjében.

A főhősök neve jelképes értékű virágnév. Rózsa régi magyar férfinév volt, idővel alakult át női névvé. A rózsa (amely több ókori görög isten — Adonisz, Érosz, Dionüszosz — virága volt) a szépség és a szerelem szimbóluma. A szín-

tén virágnévből alakult női név, az Ibolya a költő korában a leggyakoribb száz keresztnév közé tartozott. Az ibolyavirág a rejtett erényt, a nem hivalkodó szépséget és hűséget jelképezi.

Anélkül, hogy elmélyülnénk a mű értelmezésében, hadd jegyezzük meg, hogy Arany János *Rózsa és Ibolyáján*, akárcsak a *Toldin* nemzedékek nevelkedtek. A huszadik század második felétől újabb virágkorát éli a szép tündérmese. A meséskönyvek mellett kórunkban, az olvasási kedv lanyhulása idején diafilmek, bábdarabok és videokazetták is népszerűsítik a több mint másfél százada papírra vetett költői elbeszélést.

Arany János művének itt olvasható korszerű prózai átdolgozása, a *Tündér Ibolya* bizonyára utat talál az olvasó gyermekek és a mesekedvelő felnőttek szívéhez.

Tündérföld

Az Óperenciás-tengeren is túl, valamikor réges-régen élt egy öreg király. Dúsgazdag volt Tündérföld ura. Sok kincset rejtett palotája: aranyat, ezüstöt zsákszámba és rengeteg drágakövet. A szolgák és szolgálók majd megvakultak. Mert csűrben, kamrában, pincében, padláson, mindenütt csillogó gyémántdarabok heverték. De a palota legszebbik gyémántja az öreg király szépséges leánya, Tündér Ibolya volt.

A sok kincs között olyan szerényen élt a gyönyörű hajadon, mint bokor alján a kis ibolya. Ám akárcsak a tavaszi virág kedves illata, a királylány szépségének a híre is messze szállt. És csakhamar királyok meg hercegek keresték fel Tündérföldet messzi idegenből. Az eladó lányt szerették volna feleségül kérni.

Tündér Ibolya nem tudott választani kérői közül. Tán nem is akart. Öreg édesapja sem erőltette a férjhez menést, hiszen fiatal volt, szinte még gyermek a kis Ibolya. A mostohaanya meg attól félt, hogy előbb-utóbb megmakacsolja magát valamelyik kérő. S ezt sehogy se akarta. Inkább üljön itthon a leányzó, épp elég munka akad a ház körül. Ezért így szólt férjeurához:

— Apjok! Bizony férjhez megy maholnap a kis Ibolya.

— Bizony, bizony! — bólogatott a vénember. — De nem tudom, melyiket is fogadjam vejemnek a sok kérő közül.

— Mi lenne — fűzte tovább a szót az álnok mostoha —, mi lenne, lelkem-uram, ha minden kérőt elküldene?

— Elküldeni a királyokat meg a hercegeket? — hökkent nagyot az öreg.

— Hirdesd ki, uram király — mondta az áskálódó banya —, tedd hírré, hogy azé lesz Ibolya, aki három nehéz próbát kiáll. De csak az versengjen, aki az életét se félti. Mert az, aki nem teljesíti valamelyik feladatot a három közül, halállal lakol.

Az öreg király, mint mindig, rábólintott második felesége szavára. Félt a vasorrú bábától, mint a tűztől. Így hát parancsára országszerte kihirdették, hogy az nyeri feleségül Tündér Ibolyát, aki a három kitűzött próbát teljesíti. Ám az, aki nem állja ki mind a három próbát, halál fia.

A kérők egy része ijedten elszelelt. De olyan is volt közöttük, aki nagy merészen kockára tette az életét, s mert veszített, soha többé nem tért haza. Nem volt irgalom. A gonosz királyné hóhérekre adta a veszteseket. S ezzel titkos vágya teljesült. Senki nem merte többé feleségül kérni Tündér Ibolyát.

Rózsa királyfi

Telt-múlt az idő. Végre egy királyfi föltette magában, hogy ellátogat Tündérföldre. De csak úgy, mintha vadászat közben térne be az öreg királyhoz, akit jó barátság fűzött az édesapjához még abból az időből, amikor az aranyerdőben együtt őrizték a makkot szedegető csordát.

Rózsának hívták az ifjút. Nemcsak a neve volt szép a királyfinak, hanem az arca és a termete is. S ami a legfontosabb, több esze volt, mint a többi kérőnek. Így hát nem vallotta be, hogy lánykérőbe jött. Szóba se hozta a kis Ibolyát. Minek is tenné? Nem akart az elbukott hercegek és királyok sorsára jutni.

Vígan lakomázott Rózsa az öreg királlyal. Még a vasorrú bába se fogott gyanút, s megengedte férjeurának, hogy ifjú vendégét szívesen lássa asztalánál. Történt, hogy egyik este addig borozgatott Tündérföld királya, míg fejébe nem szállt az ital. Az öreg hamar elnyomta az álom. A gonosz mostoha pedig odahagyta a palotát: seprűnyélen suhant el nagy titokban a boszorkánybálba.

Rózsa királyfi épp erre várt. Térült-fordult, és a palota tetejéről leoldott létrát a királylány ablakához támasztotta. Kipp-kopp! — kopogott be a toronyszoba ablakán. Tündér Ibolya nyomban fölkapta a fejét, s az ablakhoz sietett. Egyetlen pillantás elég volt ahhoz, hogy megszeresse Rózsát. Amint a lány kék szemébe nézett, szívéhez kapott a királyfi. Csuda, hogy le nem szédült a létráról. Szíve majd kiugrott a helyéről: szilaj táncot járt örömében.

Mindketten hallgattak. Szótlanul nézték egymást. Rózsa törte meg nagy nehezen a csendet:

— Ibolya! Ibolyám! Jöjj velem, s lábadhoz teszem kertünk virágait.

— A mi kertünkben is sok virág terem — válaszolta a királylány. — De mondd, ki vagy, s miért nem kopogatsz az ajtómon?

— Rózsa vagyok, a szomszéd király egyetlen fia. Miattad kerekedtem föl, kis Ibolya. De nem akarok a mostoháddal ujjat húzni.

Szó szót követett, és a két fiatal észre se vette, hogy lassan rájuk sötétedett. Már az Esthajnalcsillag is feljött az égre, amikor így szólt a királyfi:

— Egyetlenem! Szerelmem! Ibolyám! Szívesen megvívnék bárkivel, csak hogy elnyerjelek! De hogyan győzhetnék le boszorkányt vagy táltost? Álnok mostohád, jól tudom, olyan próbáknak vetne alá, ha feleségül kérlek, melyeket ember fia nem teljesíthet. Így veszejtette el minden kérődet, a sok jeles herceget és királyt. Gyere inkább, kis Ibolya, szállj föl paripámra! Nyergembe veszek, és Szellő

hátán átlépjük Tündérföld határát. S amint hazaérünk, hét határra szóló lakodalmat csapunk.

— Szívem szép szerelme! Egyetlenem, Rózsa! Szöknöm éjnek idején nagy szégyen volna — felelte Ibolya. — Kérj meg inkább az apámtól, s ne csüggedj! Igaz szerelem előtt nincs akadály.

— Igaz — kapott lassan bátorságra a királyfi. — Az igaz szerelem nem ismer akadályt! Még ma feleségül kérlek az apádtól.

Hajnatra szökélt már az ég alja. Csókkal búcsúzott Rózsa Tündér Ibolyától, s indult, hogy szavának álljon.

Három próbatétel

Rózsa kora reggel köszöntött be az öreg királyhoz. Nem találta egyedül a lány édesapját. Férjeura körül tett-vett a vasorrú bába. Nem volt mit tenni: a királyfi így is előrukkolt kérésével.

— Jaj, fiam, tégy le a lánykérésről! — próbálta lebeszélni Rózsát az öreg király. — Úgy jársz, mint a többi kérő. Kár lenne érted!

Rózsa semmit se szólt. Csak a fejével intett nemet. Elszánta magát életre-halálra.

Az álnok mostoha elsápadt. Irigy féltékenység markolt a szívébe. Semmiképp se akarta megengedni, hogy a szemrevaló szép királyfi elvegye Ibolyát. Így hát kapott az alkalmon. S azonnal megmondta, mi lesz az első próbatétel.

— Látod, Rózsa, azt az erdőt? — mutatott ki a palota ablakán. — Vágd ki az egészet, s fájából ácsolj ekét meg szekeret. A lekopasztott erdő földjét szántsd föl és vedd be gabonával, majd arasd le a búzát. Holnap reggel tedd tiszteleted a búzalisztból gyúrt kaláccsal!

Rózsa jót nevetett. Azt hitte, hogy tréfál a csúf vasorrú. De bizony komolyan gondolta, amit mondott. Búsan hagyta el a királyfi a palotát. Egész nap tépelődött, kesergett magában. Amint eljött az éjfél, kapta a létrát, s bekopogott Tündér Ibolya ablakán.

— Mit tegyek most? — panaszkolt be a királynét.

Tündér Ibolya titokzatosan mosolygott.

— Annyi baj legyen! — mondta vidáman. — Menj, édes kincsem, aludni. Hajnal hasadtára minden meglesz. Kisül a kalács is, a tejjel, vajjal gyúrt kalács.

Minden úgy történt, ahogyan előre megmondta Ibolya. Kora reggel Rózsa tálcán vitte föl a palotába a búzalisztból gyúrt kalácsot.

Nem hitt a szemének az öreg király. A vasorrú bába majd megpukkadt mérgeiben. Dühösen csapta ki az ablakot. Sehol sincs az erdő! — kapkodott levegő után.

— Látod, Rózsa, azt a nagy hegyet? — mutatott ki megint az ablakon. — Egyenged el sziklástul, kövestül, és ültess be szőlővel. A leszüretelt szőlő borából hozz nekünk holnap reggel két üveg kóstolót!

Búsan hagyta el Rózsa a palotát. Most már tudta, hogy itt nem tréfálnak a kérokkal. Ijedten gondolt arra, hogy élete a tét. Alig várta, hogy besötétedjék, s amint éjfél lett, megkocogtatta Tündér Ibolya ablakát.

Mindjárt elpanaszolta, hogy mit követel tőle a kemény szívű mostoha.

— Ennyi az egész? — mosolyodott el a kis Ibolya. — Aludj nyugodtan, drága kincsem! Meglesz minden hajnal hasadtára. Holnap reggel szüreti kóstolót viszel föl a palotába, két üveg bort!

Minden úgy történt, amint a kis Ibolya előre megmondta. Kora reggel Rózsa tálcán vitte föl a palotába a két üveg bort. Az öreg király nagyot nézett. Felesége szó nélkül kicsapta az ablakot, de hiába meresztette a szemét. Eltűnt a nagy hegy! Majdnem gutaütést kapott a gonosz mostoha.

— Nem tagadom, fiam, két próbát kiálltál — mondta nagy mérgesen. — De hadd lássuk, most mit teszel? Mert három lángot fújó paripát kell megülnöd. Ha nyeregben maradsz, feleségül veheted Ibolyát. De ha levetnek hátukról a szilaj paripák, bizony halál a béred!

Búsan hagyta el Rózsa a palotát. Hiszen nem Istentől való a lángot fújó paripa. Most mit tegyen? Senki nem ülheti meg helyette a táltos paripákat! Lám, elbúcsúozhatik fiatal életétől, s mint a többi kéro, hóhér kezére jut.

Alig várta az éjfél, hogy végső búcsút vegyen Tündér Ibolyától. De a lány most is azt mondta:

— Egyet se búsulj, drága kincsem! Vidd magaddal ezt a sarkantyút, s holnap tedd föl a bokádra. Ezzel a lángot fújó paripákat megfékezheted. Úgy pattanj a táltosokra, mintha csak Szellőn lovagolnál, és egyikük se vet le a hátáról. Az első paripa édesapám lesz. Bánj vele csínján. Jó ember az öreg, de második felesége, álnok mostohám azt tesz vele, amit akar.

— A vén boszorkány!

— Igen. Ő lesz a második paripa. Sarkantyúzd, zabolázd, ugrasd keményen a vasorrút! Nem érdemel mást gonosz mostohám. A harmadik paripa... Mondjam, ne mondjam? Úgyis kitalálsz... én magam leszek. Bánj vele úgy, ahogy jónak látod.

Rózsa megfogadta a királylány tanácsát. Az első paripával kíméletesen bánt. Nem akarta az öreg királyt kifárasztani. Hármat került vele a palota körül. Kíváncsi udvarnép követte minden mozdulatát. Ám a második paripát bőszen sarkantyúzta, keményen ugratta, ütötte-verte. Rogyásig hajszoalta a ló alakjába bújt gonosz mostohát. Miután abbahagyta a nyargalást, úgy megrántotta a táltos paripa sörényét, hogy az a kezébe szakadt. Végül teljes erejéből fejébe verte a vas-kantárt.

Óvatosan, szépen kerülgette a palotát a harmadik paripával. Gondja volt átváltozott kedvesére. Kényesen lépkedett, és szépen száguldott vele Tündér Ibolya. Tapsolt, éljenzett az udvarnép. Ló és lovas gyorsan szelte a levegőt. A földet se érintette a paripa lába. Amint abbahagyta a száguldást, Rózsa selyemkendővel törülgette, gyöngéden lapogatta a harmadik táltost.

A délceg királyfi így állta ki a legnehezebb próbát.

Szökevények

Másnap a palotába ment a királyfi. Az öreg király a trónteremben ült. Felesége feldagadt képpel és bekötött fejjel gubbasztott mellette. Látszott rajta, hogy min ment keresztül, amikor a táltos paripa bőrébe bújt. Gyűlöletét nem is próbálta titkolni, amikor meglátta a szép szál ifjút, aki azért jött, hogy feleségül kérje Tündér Ibolyát.

Nem is hagyta a királyt szóhoz jutni.

— Nos, fiam, elnyerted a kis Ibolya kezét! — jelentette ki a vasorrú bába. — De innen el nem viszed a lányt!

A királyfi a legszívesebben táncra perdült volna örömében. Mindjárt szerelmeséhez sietett, hogy megvigye a jó hírt. De Ibolyát nem tévesztette meg az álnok boszorkány.

— Jaj, szerelmem, Rózsám, most már szökni kell! — mondta a királylány. — Pillanatig se maradhatunk mostohámtól a házban.

— Jó, de ki tud megszökni innen? — vetette ellen a királyfi. — Hiszen egyfolytában szólongat bennünket a mostohád. S ha nem válaszolunk azonnal, mindjárt benyit. Szellő hátán könnyen elszelennék, de ha paripámért megyek, befűjnek a cselédek.

A kis Ibolya Rózsára mosolygott, és így szólt:

— Édesem, egyetlenem! Semmitől se tarts! Vedd föl ezt a szűrt, hogy láthatatlanná légy. A többi az én dolgom.

S azzal a királylány tűt vont ki selyemkendőjéből, és megszúrta ujjbegyét. Három csepp piros vért ejtett az asztal szögletére. Ezt tette Rózsa is, majd fölvette a szűrt.

A láthatatlanná lett szerelmesek úgy ereszkedtek le az ablakhoz támasztott létrán, hogy a kertész se vette észre őket. Eközben az irigy, rút boszorkány a palota nagyterméből tovább szólongatta a fiatalokat:

— Rózsa! Ibolya!

— Itt vagyunk! — felelte helyettük mély és magas hangon a három-három vércsepp.

Így ment ez jó ideig. Ám egyszer csak abbamaradt a válaszolgatás. Amint az asztalra ejtett cseppek felszáradtak, elhallgatott a vér. Bőszén rontott be a vasorrú bába a toronyszobába. Seholy senki! Az ablak tárva, nyitva.

— Megszöktek! — rikácsolta. — Megszöktek! — viharzott be az öreg királyhoz. — Kerítsd elő a föld alól is a szökevényeket!

Ezalatt jót haladtak, s egyre távolodtak a palotától a fiatalok. Már meg is fedkeztek az irigy banyáról, amikor Ibolya összerezett.

— Lángol a jobb arcom! — suttogta. — Nézz hátra, Rózsa! Azt hiszem, apám jön utánunk.

Rózsa hátranézett, de nem látott egyebet, mint egy sárkányforma fekete felleget.

— Jaj, apám az, s mindjárt utolér! — ijedezett Tündér Ibolya. — Hogyan is tehetnék bolonddá az öreget? Tudom már! Én most átváltozom búzafölddé. Belőled aratót búvölök. Ha megérkezik apám, s azt kérdezi: láttál-e erre járni két fiatal, mondd azt, hogy láttál, amikor a búzamazgokat vetetted.

Mire az öreg király megérkezett, nem látott mást, mint szélben ringó kalászos búzamezőt, s egy szem aratót.

— Hé, ember! — kiáltotta az út széléről az öreg. — Nem láttál erre jönni egy fiatal legényt meg egy lányt?

— Láttam én — hagyta abba a kaszálást az arató —, de az akkor volt, amikor a búzamazgokat vetettem.

Most már hol keressem a szökevényeket? — fordult vissza az öreg király. De amikor elmondta feleségének, mit látott s hallott, felcsattant a vasorrú bába:

— Világ bolondja! Hiszékeny vénember! Ibolya volt a búzaföld és Rózsa az arató. Nyisd ki jobban a szemedet ezentúl, és szedelőzködj nyomban. Menj, hozd vissza őket!

Szóhoz se tudott jutni a csodálkozástól a király. De még örült, hogy ennyivel megúsza, s rögtön felhasalt egy nagy puha felleg tetejére. Onnan nézett szerte-szét, de búzaföldet sehol se látott, csak folyót és rónaságot. A folyóparton egy kidőlt-bedőlt malmot talált. Őszöreg molnár állt a zsilipen s az elsodort bárkára meredt.

— Hallja-e kend, földi — szólította meg az öreg király a molnárt —, nem látott erre jönni egy legényt meg egy lányt?

— Láttam én — felelte a molnár —, de az akkor volt, amikor ezt a rossz malmot építettem.

Most már hol keresse a szökevényeket? — fordult vissza az öreg király. De amikor elmondta feleségének, hogy mit látott, s hallott, a vén boszorkányt majd fölvetette a düh. Szidta a férjét, mint a bokrot. Ütötte-verte, ahol csak érte, s mindennek elmondta.

— Most már magam megyek utánuk! — sipította, amint belefáradt az ütlegetésbe.

Fölkapta a kályha mellől a piszkavasat, a pemetét meg a szeneslapátot. Ezekből búvölt magának farkat meg szárnyakat, és nagy szárnycsattogtatással a szökevények után eredt.

Rózsa és Ibolya Tündérföld határához közeledett már.

— Jaj, ég a bal fülem! — rémült el hirtelen Ibolya. — Gonosz mostohám eredt utánunk! Legjobb, ha most kerek tó leszek, belőled pedig vízben úszkáló kacsát bűvölök.

— Tűnjünk el gyorsan a vasorrú szeme elől! — sürgette szerelmesét a királyfi.

— Jól figyelj, édesem! — suttogta Tündér Ibolya. — Miután átváltozunk, mostohám a tó partján ér földet, s ott leteszi a farkát meg a szárnyát. Amint a vízbe gázol érted, csald be a mélybe, s a víz alatt ússzál visszafelé, az innenső partra. Ül fel rögtön a pemetére meg a szeneslapátra, és mondd azt: „Hipp-hopp, legyek túl Tündérföld határán!” És kívánságod azonnal teljesül.

Vércseként körözött nemsokára a szép kerek tó fölött a vasorrú bába.

— Ismerlek, jó madár! — vette szemügyre a vízen ringatózó kacsát. — Ragyogó tolladat mindjárt megtépázom!

Azzal ledobta farkát meg szárnyait, s övig gázolt a kacsáért a vízbe. Ám Rózsa se volt rest: lebukott a mélybe, s visszafelé úszott. Míg a gonosz banya a vízben matatott, s nyújtogatta a kacsá után kapzsi ujjait, addig Rózsa kijutott az innenső partra. A pemetét meg a szeneslapátot gyorsan meglovagolta, s szempillantás alatt átrepülte Tündérföld határát.

Ekkor füstöt vetett a tó. A füstből arany karimájú felhő kerekedett. A felhő egy játszi szellő hátára telepedett, és eltűnt a boszorkány szeme elől. Ibolya átlebegett Tündérföld határán, odahagyva a szülői házat.

A két fiatal ismét találkozott egymással, és tovább folytatta útját. De a mostohát majd megölte a tehetetlen düh.

— Orcátlan leányzó! Fogjon meg az átkom! — zúgott végig a pusztán retentő haragja. — Felejtse el Rózsád, ez a kívánságom! Ha ellép mellőled, pár percre bár, a legkisebb távolságra is, felejtse el, mintha sose látott volna!

Sok ördögös szitok és káromlás futott még ki a rút banya száján, s amint átkozódva száguldott hazafelé, sötét felhővé gomolyodott. Kilenc falut tett csúffá, s míg ellát a szem, minden kertet s földet elvert jégesővel. De a rohanó szelek utolérték, s a jégfelhőn hajba kaptak. S mert nem tudtak megegyezni, mindenikük szakított egy-egy foszlányt a zsákmányból. Amint megosztottak végre, a vad szelek szerteszét futottak.

Így ért gonosz véget az álnok boszorkány.

Az elfelejtett mátka

A két fiatal messze járt már Tündérföldtől, csak a távolból hallotta a vihar meg a jégverés iszonyú zúgását. Honnan is sejthette volna Tündér Ibolya, hogy mostohájának zúg iszonyatos átka? Csak arra gondolt, hogy közel járnak már Rózsa városához.

— Szívem szép szerelme, ugye itthon vagyunk?

— Estig hazaérünk — válaszolta a királyfi.
— Én nem megyek tovább — mondta Tündér Ibolya. — Csavargónak nézne királyapád.

— Miért beszélsz így, galambom, csillagom?

— Jobb lesz, ha itt maradok, s ahogy illik, várok, míg te mindent elmondasz az édesapádnak. Azután, ha szeretsz, násznéppel jössz értem. Úgy viszel haza, mint mátkádat. Én addig ködből palotát vagy kastélyt búvölök, s elrejtőzöm a világ elől.

— Jó, maradj! — hajlott a királyfi Ibolya szavára. — Érted jövök estig. Belátom, semmi nem illik jobban a lányhoz, mint a szép erény.

S azzal indult is. Ment sietve, távolodott Rózsa. Búcsúcsókot se intett, vissza se nézett. Úgy elfeledte Rózsa a kis Ibolyát, mint a tavalyi hót. Ami Tündérföldön történt vele, kihullt a szívéből. Nem emlékezett az elmúlt napokra többé.

Kapu előtt ült a Rózsa édesapja. Az urak is ott ültek mellette a lócán. Épp törvényt tett a király. Szabadon járt ki-be hozzá a város népe. Amint észrevette Rózsát, rögtön így szólt a perlekedőkhöz:

— Gyertek vissza holnap! Addig hátha megbékéltek, s nem pereltek egymással a juhon. Jobb lesz, ha aludtok rá egyet. Nekem más dolgom is van mára.

Szedelőzködtek, s elszéledtek a kapu előtt a maguk igazát kereső emberek. A király tárt karokkal fogadta a fiát.

— Hol jártál, te gyerek? — kérdezte rögtön.

— Hol jártam? — pirult el Rózsa, mert sehogy se jutott eszébe, hogy hol s merre járt.

— No, nem csavarogsz annyit, ha meghallod a jó hírt! — mosolygott rá az édesapa. — Megkértük neked a cseh király leányát. Hét falut kapsz vele! Hét falut és három aranybányát.

Rózsa vállat vont.

— Nem bánom! — válaszolta. — Ez a kelmed dolga.

Nem is törődött többet a lánykéréssel. Jobban érdekelte a kutyája. Maros kutya nagy farkcsóválással és boldog nyüszítéssel fogadta hazatért gazdáját. Csak fél füllel figyelt Rózsa az apja szavára.

— Hát akkor dologra fel! — mondta a király. — Még ma jegyet váltunk.

Így is történt, és egy hét múlva uras násznéppel mentek a cseh királyleányért. De cseppet sem örült a szép hajadon. Sírt-rítt bánatában, zokogva borult az anyja vállára.

— Ne még! Ne még! — kiáltotta. — Nem akarok férjhez menni! Inkább korporsót hozzatok!

Már hogye sírt volna a szép királylány, amikor igaz szeretőjétől kellett megválnia. De nem engedte a násznép tovább búslakodni a menyasszonyt. Kivezették szép gyöngéden a fiatal legények a palotából, és ujjongva vitték magukkal. Víg magyar tánc pergett, örült mindenki. Csak a menyasszony kesergett.

Tündér Ibolya is éppen így kesergett bánatában. Hiszen jól tudta, mi történt. Gyors lábon futott a hír, amelytől gyászba borult a lelke, s ékes palotájában maga lett az árnyék. Mint hulló falevél, vált sápadtabbá napról napra. Ruháját is fölcserélte gyászos feketére.

Jól tudta Ibolya, hogy mikor hozzák a menyasszonyt. Látására kicsődült a város apraja-nagyja. Ő is kiállt az ablakba, s egy öreg koldust intett magához.

— Figyeljen rám, öreg! Gazdaggá teszem kendet és társait. Csak annyit kérek cserébe: kiáltozzák fennhangon, amikor hozzák a menyasszonyt: „Ne feledkezzetek meg, urak, a szegényről, mint ahogy Rózsa feledkezett meg Tündér Ibolyáról!”

A vén koldus süvegét még mélyebben húzta a fülére, s így szólt, míg félrenézett:

— Nem szokásom kérni, kiabálni. Csak bemegyek a házba, s az ajtóféltre állok.

Meghallotta három utcagyerek a koldus válaszát, s azonnal az ablak alá nyomult.

— Majd ordítózunk mi, csak bízza ránk kigyelmed! Hanem aztán mit ad?

— Mit? Hát ezt a palotát! — felelte Tündér Ibolya, s meghagyta a gyerkőcöknek, hogy mit kiáltozzanak.

Mint bukfencező nyúl hentereg futtában, szaladt a három fickó a násznép elé cigánykerekre. A násznép előtt visszakarikáztak, s amint a palota elé értek, teli torokból kezdték kiabálni:

— Ne feledkezzetek meg, urak, az árvákról, mint ahogy Rózsa feledkezett meg Tündér Ibolyáról!

Megtorpant Rózsa. A szép virágnév váratlanul emlékezetébe idézte Ibolyát. Felnézett a kastély ablakára, és szíve választottjára ismert. Se hallott, se látott. Szó nélkül faképnél hagyta mátkáját meg a násznépet, s száguldott, mint a szélvész, Tündér Ibolyához.

— Szívem hű szerelme! — ölelte magához a lányt. — Ibolyám, mindenem!

Elámult a násznép:

— Kettő a menyasszony! Lesz-e még lakodalom?

— No, hisz az egyiknek én leszek a párja! — vágatott elő egy lovas legény, és nyergébe kapta a cseh király leányát.

Nem sikoltozott a menyasszony, hiszen boldogan ismerte föl a lovas legényben a lengyel királyfit, régi szeretőjét. Meg sem állt kettejükkel a pejlo nagy Lengyelorszáig.

Rózsa eközben Tündér Ibolyát vitte haza, az uras násznéppel.

Míg hetedhét határra szóló lakodalmát ülte az egymásra talált mátkapár, a ködből épült palotát birtokba vette a három utcagyerek. Lefeküdtek benne az élelmes lurkók, de hamar megfáztak. Hiszen pusztá gyep volt az ágyuk.

Régi, ritka szavak magyarázata

mátka — menyasszony. Mátkapár: lakodalmát ülő jegyespár.

pemete — rúd végére kötött rongycsomó vagy csutka kemence tisztításához és a leégett tűz eloltásához. A szeneslapát, a piszkavas meg a pemete a kályha, illetőleg a kemence használatához szükséges házi eszközök közé tartozott.

táltos — csodás képességű, emberként viselkedő, beszélő ló. A mesében a három természetfölötti képességű szereplő változik át táltos paripává, hogy próbára tegye a kérőt.

vasorrú bába — gonosz boszorkány, csúf vénasszony

Keller Emese illusztrációja

Mészely József

Szülőföldön barangoló (I.)

Gelence

Nyáron által víg Gelencén
Gondoláznék egy vadrecén.
Ám Gelence nem Velence,
Kötélnek nem áll a réce!

Barátos

Üti Páké Barátost:
A kavicsos a sárost,
Mégsem sánta Barátos,
Mert a sara páncélos.

Szemerja

Szemerján a jegenyefák
Nem ölelnek fészkeket,
Irtás után csak a csonkjuk
Szemerkéli az eget.

Doboly

Dobot vertek Dobolyba',
Hisz kávája szúrágta,
S addig verték a dobot,
Míg a szú kipotyogott!

Csernáton

Csergő-bergő Csernáton,
Füstölög a dombháton,
Száz pipából úgy pöfög,
Hogy még Dálnok is köhög!

Erdőfüle

Erdőfüle, Erdőfüle,
Hallja meg az erdő füle,
Hogy dal az ég telis-tele,
Mert most zeng a fülemüle!

Komolló

Réty mellett van Komolló,
Hol fára fut a komló,
Károgja is a holló:
Csattoghatna az olló.

Szováta

Fenyvesek közt Szováta,
Téged is vár tavába,
Melynek medve formája
Sok sót oldott magába!

Zágon

Dombon dúdol Zágon,
Mint madár az ágon.
Fölötte csillag ég:
Olthatatlan hűség.

Kolozsvár

Kolozsváros olyan város
A főtere káprázatos,
Súgja szobra tekintete:
E hely Mátyás szülőhelye!

Bágyon

Tudod-e, hogy hol van Bágyon?
Ahol párna sincs egy ágyon,
De bimbót bont minden álom.
Tudd meg te is, ott van Bágyon!

Martonos

Martonoson a róka
Marton osont az ólba.
Könnyű volt ám a dolga,
Tárva volt az ajtója.

Korond

Híres falu Korond is,
Menjen oda az csakis,
Kinek zsebe nem üres,
Mert agyagja is műves.

Addig pörög korongon,
Mint táncos a színpadon,
Míg kurjant a fazekas:
Ez a fazék jó hasas!

Aztán cupp és máris nő,
Újabb kancsó, hízelgő,
Karcsú bokály és váza,
Mindegyik jó portéka!

Korondi kínálgató (I.)

Rondon, rondon,
Korondon,
Korsó nő a korongon,
Mintás kancsó,
Bokály, váza,
Nincs azoknak
Sehol párja!

Korondi kínálgató (II.)

Erre, erre, emberek,
Csak itt, nálam vehettek:
Csészét, csiprot, füleset,
Kis köcsögöt, köpcöset,
Cseréptányért, madarast,
Malacperselyt, jó hasast,
Cserépsípót, fűtyülőt,
Csilingelő kis csengőt,
Kondért, bögrét, öblöset,
Cikornyáktól ékeset,
Vázát, bokályt, cakkosat,
Díszük csupa cifrázat,
Tulipánjuk búzakék,
Ebből nagy a választék!
Ibrikből sincs itt hiány,
Mázás-fényes mindahány!
Gyertek, mert olcsón adom,
Nem elsőzni akarom,
Jó portéka mindegyik,
Vegyétek meg, ha tetszik!

Kézdivásárhely

Kézdin ahány mézesbábos,
Pogácsája mind-mind csábos.
Ingerlik a szemet-szájat,
Kóstolhatod a formákat.

Találsz köztük: Nyalka huszárt,
Fokost tartó bajszos betyárt,
Pólyás babát, napot, holdat,
Csillagocskát, s kertes házat.

Talán legszebb a tükrös szív,
Csupa virág, inda és ív.
Minden gyerkőc azt kívánja,
Virágok közt magát lássa!

Aranykút

Aranykúton arany kutat ki látott?
Csak az, aki száz fürjtojást kirántott,
De mert ritka a fürjtojás-gazdaság,
Aranykúton sincs aranykút manapság.

Torda

Torda város nevezetes,
Pogácsája méztől édes,
Malaca meg nagyon okos,
Csak ne lenne cementporos!

Torockó

Jeles falu Torockó,
Ott az ingujj ropogó,
S hímese az ingvállak,
Színes csíkkal mintásak.

Minden ingváll oly csodás,
Mint húsvétkor a tojás,
Hímezték a leányok,
Csillagszemű virágok.

Csíkсомlyói búcsúban

A somlyói búcsúban,
Tilárom, tirárom,
Fiúk, lányok csizmában,
Tilárom, tirárom,
A lányokon rokolya,
Tilárom, tirárom,
A fiúkon harisnya,
Tilárom, tirárom,
Fiúk, lányok nyeregben,
Tilárom, tirárom,
Körhintáznak seregben,
Tilárom, tirárom,

A lovak nem zabosak,
Tilárom, tirárom,
Egytől-egyig táltosak,
Tilárom, tirárom,
A körhintás még becsuk,
Tilárom, tirárom,
Égig harsog kacajuk,
Tilárom, tirárom!

Nagyenyed

A dércsípte kökények kékje hamvasul,
Őrhegyed tövében pezsegve forr a bor,
Örömében kurjant a vihancos szél is,
Az elmaradt darvakkal krúgatok én is:
Nagyenyed, Nagyenyed, álmaim városa,
Nevednek csengése lelkemet izzítja!

Az enyedi szüreten

Az enyedi szüreten
Kocsi zötyög kenetlen.
Zireg-zörög kereke,
Nyekereg a tengelye.

Fönn a bakon senki sincs,
Mert a kocsis nagy durbincs,
Oly tyuhajos kedve van,
Kádban ágál a mustban.

Szent György-napi sokadalom

Sepsiszentgyörgy híres város,
Vásárterén útja páros.
A sok vevő sétál sorba,
Szent György-napján hajnal óta.
A sátrakban áruhalmok,
Ajánlgatják az árusok,
Égre-földre magasztalják,
Bizony Isten így kínálja!

— Tessék, tessék, friss kalácsot,
Nem talál ma másnál jobbat!
Madártejjel dagasztottam,
Kürtősfámon pirígtattam.
Cukormáza karamelles,
Attól olyan tükörfényes.
Olcsón adom, vegyék, tessék,
Kívánják a gyerekecskék!

— Előttünk is álljanak meg,
Portékáink tekintsék meg!
Van itt végben selyem, bársony,
Nyárára meg tarka vászon!
Szegélynek van zsinór, csipke,
Díszítésre arany pityke,
És a gombok, nézzék csak,
Úgy villognak, mint a Nap!

— Amit itt lát sorba rakva,
Mind korongon nőtt formásra.
Mindeniket csík és inda
Cirkalmasan körbefutja.
Ami színes, mind korondi,
A fekete csíkdánfalvi.
Van itt bokály, bögre, váza,
Nincs ezeknek sehol párja!

— Itt válasszon vásárfiát,
Keljfeljancsit, similabdát,
Játékórát, fülbevalót,
Malacperselyt, kis vasalót,
Csörgőt, kardot, falovacskát,
Vízipuskát s halasbicskát!
Olcsóbban csak addig adom,
Amíg tart a sokadalom!

— Nálam is van vásárfia,
Pattogatott kukorica
S mézeskalács, szíves-tükrös,
Krémmel mázolt virággyöngyös!
Egyenként ma száz az ára,
Csak páronként alku tárgya.

Aki nem vesz, arrébb lépjen,
Hogy aki vesz, ide férjen!

Sepsiszentgyörgy híres városa,
Szent György-napján vigasságos.
Pirkadattól napszentültig
Vásárterén véges-végig
Zsibong a sok vevő sorba,
S szól a nóta, száll a nóta:
Sepsiszentgyörgy híres városa,
Szent György-napján vigasságos!

Sikaszó

Sikaszó, Sikaszó,
Asszonyszájban sík a szó,
Sík a szó, sikamlós,
Asszonyból lesz jó anyós!

Zetelaka

Zetelakán, Zetelakán,
Pirosító Etel ajkán
Pirosító, gyöngyház-rúzs,
Zetelaka sose bús!

Keresd

Ne ülj, mint a hal a jégen,
Sápatagon, jégfehéren,
Inkább menjünk Keresdre,
Táncot ropni nevetve!

Árkos

Árkoson a mókusok
Rég nem agronómusok,
Akrobata mindahány,
Makkért ugrik fenn a fán!

Nagydisznód

Kutyák, macskák, figyeljete,
Nagydisznóra siessetek,
Most perzselik a nagy hízót,
Ti is kaptok ott kóstolót!

Nem is nyereg, inkább tálto,
Jókedvüktől varázslatos.

Bizony, vízbe roskadt volna
Terhünk alatt e paripa,
Ha a harang megcsendülte
Nem int haza délebedre!

Kőröspatak

Az én falum Kőröspatak,
Két útja közt fut egy patak.
Két útja közt sok kis palló,
Vize fölött himbálódzó.

Az egyik a házunk előtt,
Majdnem fürdött egy délelőtt,
Mert egy sereg kópé gyerek
Alatt nyögött, mint egy nyereg.

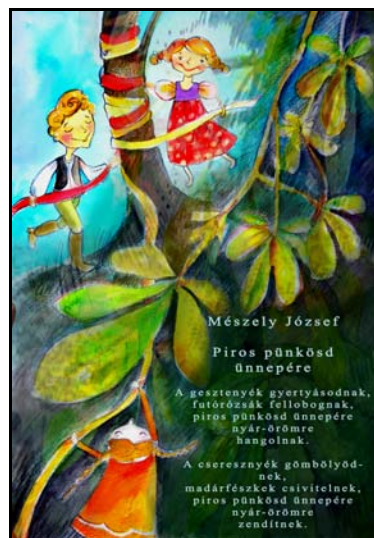
Hű, egy sereg kópé gyerek
Alatt nyögött, mint egy nyereg,

Kovászna

Kovászna, Kovászna,
Akad ott még kovász ma.
Attól sül csak kenyér, búbos,
Aki süti, mind takaros!

Kalotaszeg

Kalotaszeg azért tiszta,
Mert ott hosszú a rokolya,
S felsöpri az úti port,
Tölthettek egy icce bort!

Mészely Ilka: PÜNKÖSD
(Illusztráció Mészely József *Piros pünkösöd ünnepére* című verséhez)

Beke Sándor

Szépséges kislakók

Az akváriumban
jókedvűen
úszkálnak
a díszhalak,
s míg
a mesterséges
fényben
a vízinövény alatt
pajkoskodnak,
színes hasukon
az apró
pikkelyek
szivárványlón
megcsillannak
az üres
csigaház fölött.

Ó, ezek
a díszhalak,
az ezüstösek,
a zöldeskékek,
s a pirosak,
milyen édesek!

Nézd,
a vízikehely
mellett,
az arany
és a kék
gurámi —
látod,
pettyes
testükkel
hogyan lebegnek,
s remeg a vízben
fonalszerű

hasúszójuk,
mintha otthon,
az ausztrál
szigetvilág
vizében
úszkálnának,
és lám,
milyen furcsa,
hogyan pontosan itt,
„e közös házban”
találkoztak
a maláji-félsziget
tündöklő
s magamutogató
gyöngygyűrűjével
ebben a bámulatos
vízibálban.

Szín pompás,
aprócska,
acélkék színű
neonhalak
fől-alá
cikáznak sebesen,
egymást követik
békés csapatban,
valóban
ők volnának
a legszebb
vízi tünemények?
Alig tudom
követni őket,
a vízikalász
tövében
úgy csillogtatják
testüket,

mintha
mélytengeri
búvárok kezében
villogó,
apró kis
világító lámpák
lennének.

A lándzsás
vízipáfrány körül
vigan
lebegnek
az akvárium
királyai,
a tetszetős
amazóniai
vitorlások,
mint kecskeskedő,
keringőt járó
táncművészek,
büszkén
és méltóságteljesen
billegnek,
egymást követik
ünnepi
tengeri táncot
járva.

Mintha
betolakodó lenne
— úgy tetszik —,
talán
egy békés idegen,
mintha
egy afrikai
bennszülött
lenne
hal képében:
rövid úszóival
fekete molly
ficáncol,
s néha

meg-megáll
a többi
hal között,
mintha
valami fontosat
közölné velük
az akvárium
selymes,
lágy vizében.

Sziklás
környezetben
heves viadal
készül:
a széles levelű
kardfű között
kerek
farokúszójával
s kitárt
kopolyúfedőkkel
pózol
felberzenkedve
a területét védő
sziámi harcoshal,
s bizalmatlanul
mereszti szemét
az arra sodródó,
élelmet kereső
díszmárnára.

A langyos
vízben
ékeskedő
vízicsillagok
leveleit
csipegetik
a társaságkedvelő
szivárványos
guppik,
s fátyolos farkuk
a zöldellő
vízben

úgy tűnik,
mintha sokszínű
örök
zászlóként
lobogna,
ünnepélyesen.

A mohás,
vízkoptatta kavics
az algaevő
üvegharcsa
takarít,
s ha megzavarják,
haragosan
veszi célba
tekintete
a mocsárfán túli,
kötekedő
és feltűnő
szumátrai
díszmárnát.

Gyökérdarabok,
tört kagylóhéjak
s lyukas
kövek között
árnyas,
sötét rejtekhelyen
pihen
a búzavirágkék
pikkelyű
papagájlatti
s fent,
a víz felszínén
a kagylótutaj
és a vízimoha
között,
a buja növényzetben
úszkál
kétségbeesetten
egy narancssárga
vízi csoda:

a békés
mexikói
kardfarkú hal
eszeveszetten
keresi a párját...

Mintha
ő lenne
a rendfenntartó
e közös
„tengerben”,
zöldesszürke hátú
falánk
malabári danió
közeledik
sebesen.

Ha megkopogtatom
az akvárium
üvegfalát,
eleséget várva
odagyűlnek
éhesen
a zöldes üveghez
a díszcsodák,
majd a vízibolhából,
s a vörös
szúnyoglárvából
jól lakmároznak.

Azután
mintha semmi sem
történt volna,
csendesen
tovább folyik
a vízi élet,
csillog-villog
a színgazdag,
titokzatos
néma ház,
ahol
szél se jár,

eső se esik,
és soha
egyetlenegy hópehely
se hull —
csak az akvárium
üvegfalát
algáktól tisztító
apró
fekete csigák
— mint lánc talpas,
kicsi fekete
tankocskák —
haladnak,
takarítanak
tovább.

Este,
ha anyuka
kioltja
a vízi világot
beragyogó
fehér neonfényt,
az üvegmedence
lágyműzének
sárga

kvarchomokján
ledől,
elálmosodik
ez a sok kedves
élőlény —
mintha a hullámszó
dísznövények
örök
harmóniájában
trópusi álmukat
aludnák,
mintha
egész éjszaka
veled,
velem,
velünk
álmodnának
ezek az édes,
idegen
kislakók,
szépséges
lakótársaink,
az akvárium
halacskák.

Beke Sándor Olivér fotója
